

**Driemaandelijks Tijdschrift
van de Auschwitz Stichting**

Nr. 68-69 Juli-December 2000

Inhoudstafel

3	Baron Paul HALTER , <i>Editoriaal.</i>
5	Fabian VAN SAMANG , <i>Duitsland tussen parlementarisme en volksdictatuur. Over betekenisverschuivingen in Hitlers democratiebegrip.</i>
31	Markus MECKL , <i>Helden en martelaren. De herinnering aan de opstand in het getto van Warschau.</i>
39	Patrice VAN LAETHEM , <i>Een leven als U-boot in nazi-Duitsland. Een gesprek met Edith Hahn Beer en haar dochter Angela Schlüter.</i>
49	Ruud van der ROL , <i>Anne Frank Huis: meer dan een museum.</i>
59	Severine JANS . <i>De Dietse Meisjesscharen 1940-1944. "Is het geen aanlokkelijke taak, ons volk al spelend en zingend terug te voeren naar de klare bronnen van zijn eigen aard?"</i> .
107	MEDEDELINGEN <ul style="list-style-type: none">- 'La vieille fille et la dame nomade'.- Ontmoeting met het Nederlands Auschwitz Comité.- Jaarlijkse verhandelingswedstrijd van de Auschwitz Stichting.- Studiereis naar Auschwitz-Birkenau van 11 t/m 15 april 2001.- Pedagogische Commissie van de Auschwitz Stichting.- Auschwitz Bulletin 2000.- Prijs van de Auschwitz Stichting 2001.- Archiefondsen van de Auschwitz Stichting.
115	PEDAGOGISCHE DIENSTEN
125	NIEUWE AANWINSTEN VAN DE BIBLIOTHEEK EN BOEKBESPREKINGEN

Voor u ligt, beste lezer, het laatste nummer van deze jaargang. Hierin trachten we enerzijds plaats te maken voor enkele historische bijdragen en anderzijds aandacht te schenken aan de herinnering.

De historicus Fabian Van Samang heeft het in zijn bijdrage over Hitlers democratiebegrip. Des te opvallender dat Hitler -volkomen terecht trouwens- als anti-democraat bekend is. Maar wat hield dat begrip voor hem in ? Welke kenmerken dichtte hij dat begrip toe ? Associeerde hij het met de fundamentele rechten van de mens ? Een antwoord vindt u in dit nummer.

Severine Jans geeft ons een niet onbelangrijk overzicht van de werking van de Dietsche Meisjesscharen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor de eerste keer werd deze organisatie grondig bestudeerd en kunnen de verschillende strekkingen binnen de Vlaams-nationalistische jeugd met veel nuances geschetst worden.

In het kader van de Prijs van de Auschwitz Stichting heeft Markus Meckl zijn verhandeling over de herinnering aan de opstand in het getto van Warschau neergelegd. Hij werd voor deze studie met de prijs beloond. Daarom willen we u een samenvattend artikel zeker niet onthouden. Over de prijs van de Auschwitz Stichting 2001 leest u ook meer in dit nummer.

In dit nummer maken we ook even plaats voor het getuigenis. Volgens ons heeft iedere overlevende zijn eigen verhaal. Daarom ook willen we u het verhaal van Edith Hahn Beer, de joodse vrouw die tijdens de Tweede Wereldoorlog haar leven redde door in het hart van nazi-Duitsland te trouwen met een nazi-officier, niet onthouden. Haar verhaal toont hoe ver overlevingsdrang kan gaan.

‘Opvoeding na Auschwitz’ blijft uiteraard onze leidraad. Daarom vragen we u alvast volgende data in uw agenda in te schrijven. Op 26 januari 2001 vindt onze jaarlijkse verhandelingswedstrijd plaats. Van 11 t/m 15 april 2001 vindt de jaarlijkse studiereis naar de kampen van Auschwitz en Birkenau plaats.

Met grote voldoening merken we dan ook dat de interesse voor beide projecten in Vlaanderen groot is. Ook het nieuwe Auschwitz Bulletin 2000, het informatieblad voor het onderwijs, kent een groot succes. We hopen natuurlijk op de ingeslagen weg voort te kunnen gaan. Daarom ook doen we een oproep aan al diegenen die zich betrokken voelen, ons te blijven steunen, zoals ze dat trouwens in het verleden al hebben gedaan. Onze dank gaat ook uit naar de verschillende overheden in het land, die zowel de verhandelingswedstrijd, de reis als de publicatie van het bulletin mogelijk maken.

Met grote voldoening wil ik ook opmerken dat we onze internationale contacten aan het uitbreiden zijn. In dit nummer stelt Ruud van der Rol van de Anne Frank Stichting zijn project aan u voor. Ook met het Nederlands Auschwitz Comité zullen in de toekomst nauwere banden aangehaald worden en op verschillende punten samengewerkt worden. Ik wil hier dan ook onze Nederlandse vrienden van harte danken en hoop op een vruchtbare samenwerking in de toekomst.

Duitsland tussen parlementarisme en volksdictatuur. *Over betekenisverschuivingen in Hitlers democratiebegrip.¹*

1. INLEIDING

«De huidige Westersche democratie is de voorloopster van het marxisme, dat zonder haar eenvoudig niet denkbaar zou zijn. Zij levert den voedingsbodem, waarop zich deze wereldpest dan later kan uitbreiden.»² Reeds in zijn vroegste redevoeringen en politieke geschriften was Hitlers afkeer voor 'de democratie' onmiskenbaar aanwezig. Hij verguisde het parlementarisme, bespote de leiders van democratische partijen, noemde hen zwak en besluiteloos en voorspelde de vernietiging van het democratisch bestel door meer autoritaire regimes. Op basis van zijn nauwelijks verholen aversie hebben diverse geschiedvorsers hem - volkomen terecht - getypeerd als een antidemocraat. Al te vaak werd hierbij echter voorbijgegaan aan de inhoud van zijn democratiebegrip. Wat bedoelde Hitler precies met de term democratie? Welke kenmerken dichtte hij ze toe? Associeerde hij ze met de onvervreemdbare rechten waarover elk individu 'van nature' beschikt - zoals menig verlicht denker beweerde - of reduceerde hij het begrip tot zijn louter politieke dimensies? Hoe was de democratie volgens Hitler tot stand gekomen, wie had ze gecreëerd, met welke doeleinden, en welke toekomstperspectieven had ze te bieden?

Hierbij zal onmiddellijk duidelijk worden dat Hitler het concept niet op een éénduidige, maar op een vage, slecht

* De auteur is licentiaat in de Geschiedenis en gediplomeerde in de Internationale Betrekkingen. Hij werkt momenteel aan een doctoraat in de faculteit Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven Campus Kortrijk.

gedefinieerde manier hanteerde. In zijn discours dichtte hij het verschillende betekenissen, verschillende grondleggers, verschillende doeleinden toe. De democratie werd weliswaar van begin tot einde geviseerd, maar de inhoud van de term bleef mistig, was voortdurend aan verandering onderhevig, werd telkens in een andere betekenis en een verschillende context gebruikt - tot ze elke betekenis had verloren.

De bedoeling van dit artikel is om enige klaarheid te brengen in de chaos, die door de diversiteit aan inhouden is ontstaan. Hoe en wanneer heeft Hitlers antidemocratisch ressentiment vorm gekregen? Wat verstond hij onder de term 'democratie' en wat waren de gronden voor zijn hardnekkige kritiek? Welke betekenisverschuivingen hebben zich in zijn democratiebegrip voorgedaan en welke historische evenementen lagen hiervan aan de basis? Een antwoord op deze vragen werd gezocht in de talrijke publieke toespraken die Hitler sedert het einde van de Eerste Wereldoorlog hield en waarvan de meeste ondertussen werden gepubliceerd. Het is bekend dat Hitler bij het houden van zijn redevoeringen niets aan het toeval overliet: zijn tekst was steeds zorgvuldig uitgewerkt, woorden waren gewikt en gewogen en het hele gebeuren werd van begin tot einde nauwkeurig georchestreerd.³ De propagandistische doeleinden hadden meermaals tendentieuze uitlatingen en vertekende of foutieve beweringen tot gevolg. Toch vormen deze toespraken, die de toehoorders in de nationaal-socialistische waarheden moesten inwijden, een uitstekend instrument om Hitlers democratiekritiek te analyseren. Ze werden aangevuld met de politieke bespiegelingen die Hitler in de gevangenis van Landsberg neerpende en die uiteindelijk werden gepubliceerd onder de titel *Mein Kampf*. Voor de vroegste periode werd een beroep gedaan op enkele gerenommeerde biografen (Fest, Fontaine, Kershaw, Maser e.a.) en op de herinneringen van Hitlers jeugdvriend, August Kubizek.

2. RACIALE EN POLITIEKE BEWUSTWORDING (1889-1919)

Het is alvast geen eenvoudige opgave om uit te maken wanneer het relatief coherente wereldbeeld, zoals dat door Hitler aan het sterfbed van het interbellum werd uitgedragen, vaste vorm heeft gekregen. Wellicht zijn de eerste twee decennia van zijn leven vrij onbelangrijk geweest in de ontwikkeling van zijn filosofische interesses en politiek

bewustzijn : zijn laaggeschoolde, monarchistische vader met zijn overduidelijk gebrek aan «geprononceerde politieke opvattingen,»⁴ zal op de jeugdige Hitler net zo weinig indruk hebben gemaakt als de meeste van zijn leerkrachten aan de *Realschule* in Linz en Steyr. Een vaak geciteerde uitzondering was de politiek geëngageerde, «extreem groot-Duits denkende en antisemitische»⁵ docent Duitse geschiedenis, Leopold Poetsch. Hitler beschreef hem in *Mein Kampf* als een wijze, mondaine grijsaard, die hem niet enkel de liefde voor geschiedenis bijbracht, maar van hem ook een nationalist en een «jonge revolutionair» maakte.⁶

Toen Hitler zich na de dood van zijn moeder (1907) in Wenen ging vestigen, was hij dus allesbehalve een intellectueel. Ondanks de talrijke scholen die hij had bezocht was zijn opleiding eerder schraal en weinig uitgebouwd. Hij had in het beste geval enkele klassiekers uit de letterkunde en de filosofie doorgenomen en ten hoogste een vaag, versnipperd beeld van de politieke actualiteit opgebouwd door de lectuur van enkele vulgariserende dag- en weekbladen.⁷ Wenen zou zijn leven veranderen. In deze amalgaamstad van nationaliteiten kwam Hitler voor het eerst in contact met de ideeën van de uitgetreden cisterciënzermonnik Lanz von Liebenfels, die zijn raciale denkbeelden door middel van het blad 'Ostara' aan de man probeerde te brengen.⁸ Hij raakte er vertrouwd met Guido von Lists theorieën over de suprematie van het arisch-Germaanse ras en doorworstelde er de werken van Schopenhauer en Nietzsche.⁹ Wenen bood een schat aan antisemitische theorieën en populistische verhalen over het heroïsche Germaanse verleden en heel wat van deze ideeën werden door Hitler opgevangen, zij het doorgaans niet uit eerste hand, maar via secundaire, ge vulgariseerde literatuur.¹⁰ «In dien tijd vond in mijn binnenste de grootste omwenteling plaats, die ik ooit beleefd had,» schreef Hitler in het autobiografische gedeelte van *Mein Kampf* over zijn tijd in Wenen. «Ik was van half-overtuigd wereldburger tot fanatiek anti-semiet geworden.»¹¹ Zelfs al was Hitler reeds voor zijn Weense periode in contact gekomen met anti-judaïstische uitlatingen, zijn noties over 'de jood als parasiet', als 'volks- en cultuurbederver', als het vernietigbare pendant van wat goed en begerenswaardig is, hebben in de hoofdstad van de dubbelmonarchie zonder twijfel een solider vorm en een diepere inhoud gekregen.

Anders verging het zijn politieke ideeën, die - zeker tussen 1908 en 1909, maar waarschijnlijk ook tijdens de jaren die hij in het tehuis voor daklozen in de Meldemannstraße

doorbracht (1909-1913) - onduidelijk, verward en onsa-
menhangend bleven. Genoot de monarchie zijn voorkeur, of
moest de republiek als ideale staatsvorm worden beschouwd ?
Moest het volk zijn stem laten horen door een representa-
tief orgaan, zoals de Rijksdag, of moesten zijn wensen
gerealiseerd worden door een onafhankelijke regering,
bestaande uit een elitaire minderheid - vragen waarop Hitler
pas vele jaren later een antwoord zou kunnen geven. Toch
ontwikkelde zich reeds in die tijd één politiek inzicht, een
nauwelijks gefundeerde maar beklivende gedachte, die
hij zijn hele verdere leven zou blijven aanhangen én ver-
dedigen : het antiparlementarisme. Het Weense parlement,
de Rijksraad, was in 1908-1909 een toonbeeld van incom-
petentie, waar de 516 zetels niet enkel onder de 30 partij-
en, maar ook volgens de talrijke nationaliteiten moesten
worden verdeeld. Tegengestelde belangen maakten de
besluitvorming vrijwel onmogelijk en de sfeer was er uit-
gesproken agressief. Het was deze Rijksraad die Hitler in
1908 en 1909 meermaals bezocht.¹² Kubizek herinnerde
zich hoe zijn vriend hem op een dag meesleepte naar een zit-
ting van het parlement, waar een Tsjechisch afgevaardigde
net een filibuster had ingezet - een procedure waarbij men
verhindert dat over een wetsvoorstel van de tegenpartij
wordt gestemd door gebruik te maken van het parlementair
spreekrecht.¹³ Voor Hitler zou dit altijd het beeld van het par-
lement blijven : een praatbarak, waar steeds gediscussieerd
maar nooit beslist werd, waar zwakke figuren eindeloos
wauwelden over futiliteiten en steevast weigerden hun ver-
antwoordelijkheid op te nemen. Nochtans zouden twee
volksvertegenwoordigers een diepe indruk nalaten op de
twintigjarige Oostenrijker. De eerste was Georg *ritter* von
Schönerer (1842-1921), die zich als Duits-nationalist een
plaats in het parlement verwierf, in de jaren tachtig de anti-
semitische toer opging en uiteindelijk de stuwende kracht
werd achter de *Alldeutsche Partei* en de 'Los-van-Rome'-
beweging. De andere, Karl Lueger (1844-1910), een jurist,
was zijn carrière begonnen als afgevaardigde in de Rijksraad
maar verwierf vooral bekendheid als burgemeester van
Wenen. Hij verzette zich aanvankelijk tegen het liberalisme,
maar voerde later ook strijd tegen de sociaal-democratie, de
pers en de Magyaren.¹⁴ «Zuiver menselijk gezien, steken
zoowel de een als de ander, ver uit boven het formaat der
zoogenaamde parlementaire figuren,» betoogde Hitler. «In
het moeras der algemeene politieke corruptie bleef hun
geheele leven rein en onaantastbaar.»¹⁵

Uit Hitlers interesse voor Lueger en Schönerer mag men zeker geen sterke politieke betrokkenheid afleiden ; dieper inzicht in hun ideeëngoed verwierf hij wellicht pas na 1918 en vermoedelijk zelfs na de mislukte staatsgreep van november '23. Zijn *Weltanschauung* bleef grotendeels beperkt tot een op gemeenplaatsen berustend antisemitisme en een emotionele afkeer voor het praatzieke parlement dat hij in Wenen had leren kennen. Kenmerkend hiervoor is dat hij zich niet politiek engageerde, terwijl hij wél lid werd van de Weense *Antisemitenbund*.¹⁶ De jaren die Hitler als zwerver in de hoofdstad doorbracht, betekenden tevens het einde van zijn occasionele visites aan de Rijksraad en aangezien de Grote Oorlog geen uitgebreide lectuur of studie toestond, stapte hij het interbellum in met nagenoeg de intellectuele bagage die hij voor 1909 had opgedaan.¹⁷

Het feit dat Hitler zich vanaf februari 1919 - ruim een maand voor zijn demobilisatie - zonder enig protest of moreel bezwaar inzette voor de propagandadienst van de socialistische regering, onderstreept nogmaals hoe politiek onwetend of onverschillig hij op dat ogenblik was.¹⁸ Hij zou echter al snel ontwaken uit zijn individuele halfslaap : zoals Wenen een mijlpaal was geweest in zijn raciale bewustwording, zo betekenden de antibolsjewistische opleidingen die hij tussen juni en augustus in München en Lechfeld doorliep en vooral zijn kennismaking en recrutering bij de *Deutsche Arbeiterpartei* in de tweede helft van september 1919, het begin van zijn populistische, maar nauwkeurig uitgewerkte politieke filosofie.¹⁹ Hitler kreeg van zijn partijgenoten de kans om zelf te worden wat hij de Weense parlementariërs had verweten te zijn : een schreeuwende propagandist en demagoog, die de massa's bespeelde én overtuigde met simplistische redeneringen, schijnargumenten en gekleurde of foutieve informatie.

3. DE VERSMELTING DEMOCRATIE, JOODS-BOLSJEWISME EN INTERNATIONAAL BEURSKAPITALISME (1920-1932).

a) Democratie-jodendom

In zijn biografie *Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs* geeft R. Zitellmann in een thematisch overzicht een proeve van Hitlers democratiekritiek. Hoewel hij er volkomen terecht op wijst dat deze kritiek onder meer de afwijzing van het meerderheidsprincipe en een aanval op het privé-belang

en de ‘heerschappij van het kapitaal’ inhield, is het vreemd dat Hitlers verwijzingen naar het jodendom als legitimering van zijn democratiekritiek de auteur zijn ontgaan.²⁰ Nochtans was deze link tijdens de eerste jaren van zijn publieke optreden nauwelijks te ontkennen. Meer nog, de termen ‘jodendom’ en ‘democratie’ werden door Hitler op een vrij subtiële wijze met elkaar versmolten, in één onlosmakelijk geheel samengevoegd. Hij beschouwde de democratie niet enkel als een joodse uitvinding, een joods attribuut en een joods gebruiksvoorwerp, maar ook als onmisbare joodse levenssonde : zoals de Griekse held Antaios zijn levenskracht putte uit het contact met de aarde, zo kon het jodendom zich enkel handhaven door het creëren van en het leven in de democratie. «De democratie [is] fundamenteel niets Duits, maar iets joods,» beweerde de toekomstige *Führer* in de lente van 1922. «(...) De joodse democratie van de meerderheid [is] altijd slechts een middel geweest om het echte arische leiderschap te vernietigen.»²¹

Het democratische principe werd door Hitler in al zijn verschijningsvormen verworpen. Hoewel de meest uiteenlopende argumenten naar voren werden geschoven om zijn afwijzing te rechtvaardigen, gaf de vermeende verwevenheid democratie-jodendom steeds de doorslag. Zelfs in 1922, toen de galopperende inflatie ten gevolge van de Duitse herstelbetalingen een dankbaar onderwerp was geweest voor elke oppositiepartij, werden economische wantoestanden steeds in één adem genoemd met de falende democratie én het jodendom.²² Ook de politieke argumenten waren steevast geschraagd op antisemitisches ressentiment. Zo beweerde Hitler dat de democratie een door joden gehanteerd middel was om het volk politiek monddood te maken.²³ Bovendien verkondigde hij dat de democratie het einde betekende van het Duitse heroïsche verleden, dat de volksvertegenwoordiging bijgevolg tot eerste plicht had de democratie te vernietigen en dat de dictatuur van het jodendom zou ontstaan als het parlement deze taak verzuimde.²⁴

Wat bij deze vroegste toespraken onmiddellijk in het oog springt, is hoe ingenieus de argumentatie was opgebouwd. Hitler zou nooit een ideoloog worden zoals Rosenberg of Darré, maar zijn eerste redevoeringen wijzen duidelijk op inventiviteit en theorievorming. Zo maakte hij zijn toehoorders in juli ‘22 attent op het onderscheid tussen de West- en Oost-Europese democratieën. Hij betoogde dat het geringe aantal joden in Groot-Brittannië ten tijde van de Industriële Revolutie een algemeen gevoel van antisemitisme

bij de plaatselijke bevolking had verhinderd. Daar hadden de joden gebruik van gemaakt om de argeloze Britten een democratisch regime op te leggen dat enkel de joodse belangen diende. Anders verging het Oost- en Midden-Europa, waar de joden volgens Hitler zo massaal aanwezig waren dat ze op een spontane afweerreactie van de ‘autochtone bevolking’ stootten. Omdat de monarchieën die er gevestigd werden immuun bleven voor hun perverse machinaties, zo redeneerde Hitler verder, infiltreerden de joden in de ‘vierde stand’ - die zou zijn ontstaan ten gevolge van de industrialisering - en legden op deze wijze de basis van de nieuwe, communistische beweging.²⁵ Hoewel deze bewering volkomen uit de lucht is gegrepen en grotendeels gebaseerd is op foutieve historische informatie, is de argumentatie logisch opgebouwd en lijkt de spreker een absolute autoriteit terzake - ongetwijfeld ging er van deze simplistische beweringen een zekere overtuigingskracht uit.

Een ander opvallend gegeven is de armoede van de term ‘democratie’ zoals die door Hitler werd gehanteerd. Uit geen enkele van zijn toespraken blijkt dat hij op de hoogte was van het feit dat het begrip in het verleden op de meest uiteenlopende manieren werd geïnterpreteerd : als abstracte filosofische categorie én gerealiseerde toestand, als staatsvorm én regeerstijl, als na te streven ideaal én werpelijk waanbeeld, als volksheerschappij én dictatuur van het gepeupel. De verwevenheid van de term met onvervreemdbare en universeel geldende mensenrechten, zoals dit vanaf de verlichting in menig filosofisch tractaat en politiek manifest werd verkondigd, was hem volslagen onbekend - of kwam alvast niet tot uiting in zijn publieke toespraken.²⁶ Hoewel hij de democratie in haar totaliteit als inferieure staatsvorm verketterde ten voordele van de (absolute) monarchie - een erfenis van de antieke Griekse wijsgeren - bleven zijn aanvallen zich uitsluitend richten op ‘de democratie’, te verstaan als een representatieve volksvertegenwoordiging via het parlement.

b) Democratie-socialisme

Eén van de voornaamste taken waarvoor het Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog zich gesteld zag, was het herstellen van het nationale politieke gezag. De keizer, die in Nederland een onderkomen had gevonden, had een totaal verwoeste staat en een gedemoraliseerde bevolking achtergelaten en de nieuwe Weimar-republiek, aanvankelijk onder leiding van de sociaal-democraat Friedrich Ebert,

slaagde er niet in de politieke radicalisering, het gevolg van sociale en economische wantoestanden, terug te dringen. Ondertussen hadden Russische communisten het tsarisme ten val gebracht en in heel Duitsland werden arbeiders- en soldatenraden opgericht die op Russische leest waren geschoeid. Een criticus bij de 'Münchener Post', de joodse socialist Kurt Eisner, greep eind 1918 de macht in München en werd tijdens een opstand in december gesteund door linkse revolutionaire zeelui en Spartakisten te Berlijn. Toen hij in februari '19 - in navolging van Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht - werd vermoord, wakkerde dit het links-extremisme nog aan.²⁷ In Essen werden de staalfabrieken van de familie Krupp in maart '19 door arbeiders en de extreem-linkse *Rote Soldatenbund* bezet. Düsseldorf, Mülheim, Oberhausen, Elberfeld en Kettwig vielen een week later.²⁸ Na Rusland en Duitsland drong het socialisme ook door in Hongarije, waar de voormalige sociaal-democraat Bela Kun in maart 1919 een communistische radenrepubliek stichtte.

Het linkse ideeëngoed kende na de Eerste Wereldoorlog een ruime verspreiding en werd door de rechtervleugel dan ook als een ernstige bedreiging ervaren. Dit weerspiegelde zich tevens in de politieke arena, waar verzameld links weliswaar nooit een absolute meerderheid haalde, maar tot aan de *Machtergreifung* toch een factor van belang bleef. In januari 1919 haalden de radicale USPD en de gematigde SPD samen meer dan 45 % van de stemmen ; de verdeeldheid binnen de linkerzijde had een tijdelijke terugval tot gevolg (39,6 % in 1920 en 33 % in 1924), maar omstreeks 1928 was de situatie opnieuw onder controle en haalden communisten en sociaal-democraten samen 40,6 % van de stemmen. Zelfs tijdens Hitlers politieke topdagen (juli '32), toen hij 230 van de 608 zetels in de Rijksdag binnenhaalde, bezetten SPD en KPD samen nog 222 zetels ; in november bleven er voor de nazi-partij nog 196 zetels over, terwijl links zowat stagneerde op 221.²⁹

Aangezien het internationalisme, de klassenstrijd en de macht van de massa, centrale thema's in het socialistische discours, haaks stonden op Hitlers nationalisme, rassenstrijd en elitisme, was het vrijwel onmogelijk om de beide ideologieën te verzoenen. Net zoals het jodendom belichaamde het socialisme voor Hitler alles wat ontaard, pervers en onnatuurlijk was - de stap naar een versmelting van beide begrippen lag dan ook voor de hand, temeer daar heel wat revolutionaire socialistische en linkse actievoerders

joden waren.³⁰ Hitlers toespraken tonen deze drie-eenheid heel duidelijk aan : de democratie werd er in omschreven als een door joden gehanteerd middel om een socialistische dictatuur te vestigen. De nadelen van democratische regimes zouden immers zo diep in het leven van de Duitse volks-genoten ingrijpen, dat ze uiteindelijk de voorkeur zouden geven aan een dictatuur. «Wanneer het volk ontdaan bemerkt, dat miljarden mensen samen honger kunnen lijden,» profeteerde Hitler, «moet het tot het besluit komen : we buigen niet langer voor een instelling, die rond een bedrieglijke meerderheidsidee opgebouwd is, maar we willen een dictatuur !» Om op deze vraag te anticiperen had de jood een sociaal-democratische en communistische partij opgericht, die het pad naar de dictatuur zouden effenen, want «(...) wanneer de dictatuur onvermijdelijk is, dan zal het een Kohn- of Lewi-dictatuur zijn.»³¹ Het bewijs was volgens Hitler reeds duidelijk te ontwaren in de Duitse deelstaten : «Wat zich in Sachsen afspeelt, in Thüringen groeit, wat in Pruisen nu ook openlijk begint, is de totnogtoe 'vreedzame' omvorming van de democratische republiek in een Moskovische despotie ! Vreedzaam net zolang tot de tijd rijp zal zijn dat in de plaats van het Duitse Rijk de dictatuur zal uitgeroepen worden van een - jood ! (...) Dat is de zending van onze beweging ! Hakenkruis of Sovjetster !»³²

In de vroege jaren '20 werd de link jodendom-socialisme-democratie nog erg voorzichtig, twijfelend, haast zoekend gelegd. Het arische nationaal-socialisme behield zich het recht voor het 'echte' socialisme te vertegenwoordigen, terwijl de door joden gegenereerde, internationale sovjet-socialistische 'variant' de smet van het volksverderf werd aangewreven.³³ Socialisme kon dus duidelijk ook als een positieve kracht worden beschouwd. Hoewel deze positieve connotaties nooit uit het nationaal-socialisme zouden verdwijnen, kwam de nadruk in Hitlers toespraken en geschriften al zeer snel te liggen op het socialisme als een volksvernietigende, want niet-Duitse, internationale ideologie.³⁴ In *Mein Kampf* beschreef hij hoe hij zich reeds als jongeman realiseerde «dat zich hier onder het mom van sociaal besef en van naastenliefde een pestilentie verbergt, van zoodanigen aard, dat het der menscheid geraden is, de aarde zoo spoedig mogelijk hiervan te verlossen, omdat het anders maar al te licht zou kunnen gebeuren, dat de aarde van de menschen verlost raakt.»³⁵ De verwevenheid van de door joden gecreëerde democratie en het marxisme werd ook geïllustreerd in de befaamde toespraak die Hitler iets meer dan een jaar voor zijn aanstelling tot rijkskansel-

lier in Düsseldorf hield voor een selecte groep industriëlen. Hierin wees hij nogmaals op de nefaste invloed van de met het internationalisme versmolten democratie voor de volkswaarde en op de onmacht van partijen die er «marxistisch-democratisch-centrumachtige partijopvattingen» op nahielden.³⁶ Twee dagen ervoor had hij kanselier Brüning in een open brief verweten een «centrum-democratisch-marxistische» koers te varen en hem er met vermanende vinger op gewezen dat indien Frederik de Grote of Bismarck nog hadden geleefd, ze zich stellig van deze politiek zouden hebben afgekeerd.³⁷

c) Democratie-kapitalisme

De economische crisis, veroorzaakt door de Eerste Wereldoorlog, maar tienvoudig uitvergroot door het strakke keurslijf waarin Duitsland door het *Diktat* werd gedrongen, nodigde haast uit tot onvrede met en een aanval op de bezitters van het kapitaal. Ministers in maatpak hadden de voorwaarden van Versailles zonder verpinken aanvaard, zo klonk het, en verdienden daarom niet langer de steun van de bevolking. Franse industriëlen profiteerden van de felgegeerde know-how die Duitse experts in de scheikunde noodgedwongen moesten vrijgeven, maar in een mum van tijd floreerden de chemiereuzen van Ludwigshafen, Leverkusen en Berlijn als nooit tevoren. Krupp ontsloeg 70.000 arbeiders net voor het bedrijf door de geallieerden werd ontmanteld - en toch luidde een handelscontract met de Sovjet-Unie, gelegitimeerd door het Verdrag van Rapallo, een nieuwe tijd van ruime winstmarges in. De ongelukkige militaire bezetting van het Ruhrgebied (1923) ontnam Duitsland 85 % van zijn steenkool, 80 % van zijn staal- en ijzerproductie en 70 % van zijn afgewerkte producten.³⁸ Al snel ging men op zoek naar hen die profiteerden van de woekerprijzen en de gigantische overwinsten.

Hitler beweerde ze gevonden te hebben. Niet het christelijke kapitalisme had het Duitse volk via het 'ongenaakbare' parlement monddood gemaakt, verklaarde hij, maar het internationale beurskapitalisme. En dit soort kapitalisme «was ondenkbaar en zou er nooit zijn gekomen zonder zijn stichters, de supranationale, want streng nationale joden.»³⁹ De 'volksverlamme idee' van de democratie had tot de heerschappij van de beurs en de ontwikkeling van de beurs-economie geleid. Verwoestende oorlogen en de ondergang van competente monarchen, wiens plaatsen werden ingenomen door joden, waren hiervan het gevolg : «Niet de

proletariër is heer geworden, maar de galicische jood kwam in de plaats van neerstortende koningen.»⁴⁰ Hitler wees erop hoe het joodse ras volkeren ten gronde richtte door economische uitbuiting en politieke manipulatie - democratie en marxisme maakten de proletariër tegelijk tot terrorist en pacifist.⁴¹ Kanselier Cuno had geen passieve weerstand moeten bepleiten toen Fransen en Belgen het Ruhrgebied bezetten, meende Hitler, maar actief het parlementarisme moeten bestrijden. Passieve weerstand speelde in de kaart van de joden, die profiteerden van de inflatie en de wisselkoersen. Uiteindelijk zou dit leiden tot de zege van «Duitse criminelen en joodse bandieten,» de overwinning van de internationale geldmarkt en tot een «joodse beursdictatuur.» De sociale ellende die hieruit zou volgen, zou door de joden-bolsjewisten worden aangegrepen om een socialistische dictatuur te vestigen.⁴² Ook in *Mein Kampf* wees Hitler meermaals op de inferioriteit van economische systemen aan het staatsbelang - een probleem dat zich voor de statenloze joden niet stelde. Daar waar de staat primeerde zou een «Arische arbeids- en cultuurstaat» groeien, terwijl uit de economische krachten enkel «een kolonie van Joodsche parasieten» zou voortkomen.⁴³

4. EEN GEWIJZIGDE DEMOCRATIEKRITIEK NA DE MACHTERGREIFUNG (1933-1945)

a) Democratie en het einde van de logica

Met de noodverordening «Zum Schutz von Volk und Staat» (28.2.1933), die de persoonlijke vrijheden van de Duitse burgers aan banden legde, en het «Ermächtigungsgesetz» (24.3.1933), dat de wetgevende macht van het parlement naar de rijksregering overhevelde, maakte *Reichskanzler* Hitler een einde aan de democratie in Duitsland. In een ijltempo zou de autoritaire staat, bestuurd door een regering met maximale bevoegdheden en een als quasi onfeilbaar beschouwde *Führer*, opgebouwd worden. De Gleichschaltung en de ontbinding van concurrerende partijen maakte een einde aan ideologisch en politiek pluralisme, terwijl burgerlijke inspraak in het beleid niet langer werd getolereerd.⁴⁴ Door de vorming van de dictatuur werd een nauwkeurig opgebouwde en weloverwogen democratiekritiek voor de nieuwe machthebbers vrijwel overbodig.

Dit betekende niet dat de aanvallen op het democratische ideaal uitbleven, wel integendeel. Na '33 was de theorievorming

echter grotendeels ten einde - ze werd vervangen door een occasionele speldenprik, een zijdelingse verwijzing. Zo leek de bewering van 1 september '33, dat het nationaal-socialisme, de «heldhaftige leer van de waardering van het bloed, het ras en de persoonlijkheid» het natuurlijke tegendeel was van de «pacifistisch-internationale democratie» eerder op een statement, een vaststelling, die in de redevoering niet verder werd uitgewerkt.⁴⁵ Twee jaar later verwees Hitler naar de democratie (naast het 'Zentrum' en enkele hardnekkige burgerlijke elementen) als element van verval; opnieuw scheen hij het niet nodig te vinden zijn stelling te onderbouwen.⁴⁶ Hetzelfde gebeurde in 1936, toen de democratie zonder verdere uitleg als verantwoordelijke werd aangeduid voor het ontstaan van de absolute chaos, de anarchie.⁴⁷ Historische argumenten werden na de machts-overname eerder zelden aangehaald en de logica was vrijwel volledig verdwenen - diverse beweringen waren zelfs in regelrechte tegenspraak met uitlatingen van voor 1933.

Opvallend is dat terwijl de triomf van het autoritarisme na de *Machtergreifung* meermaals met een zekere trots werd verkondigd en de totale afwijzing van de democratie in verscheidene toespraken werd herhaald, de nationaal-socialistische staat terzelfdertijd als de ware vertegenwoordiger van de democratie werd gelauwerd. Representativiteit bleek nu (bijwijlen) een positief goed te zijn, en aangezien de Duitse regering de voltallige bevolking meende te vertegenwoordigen, was Duitsland de échte democratie.⁴⁸ Het Rijk en zijn leiders wenste «geen dictatuur van het proletariaat, maar van het volk,» verklaarde Hitler op het congres van het *Arbeitsfront* en hij werd hierin bijgetreden door propagandaminister Goebbels en rijksmaarschalk Hermann Göring.⁴⁹ De leiders wisten wat goed was voor het volk, dat tot absolute gehoorzaamheid was gehouden en geen aanspraak kon maken op zeggenschap in de besluitvorming. Hierdoor kreeg het begrip 'democratie' de facto de betekenis van verlicht absolutisme - iets wat beide concepten, gezien hun onverzoenbaar karakter, meteen ook betekenisloos maakte.

Tot aan de ondergang van het Derde Rijk bleven dezelfde argumenten gelden om het parlementarisme te bekritisieren: de volksvertegenwoordiging werd beschouwd als zwak en praatziek en zelden bereid tot het nemen van zijn verantwoordelijkheid. De NS-staat diende het parlementarisme dan ook te blijven bestrijden, want «Duitsland is geen hoenderhok, waarin alles door elkaar loopt en iedereen kakelt en

kraait ; [we zijn] een volk, dat van kindsbeen discipline bijgebracht wordt.»⁵⁰ Nochtans zou de inhoud van de term ‘democratie’ steeds ruimer worden - tot op het punt dat hij alle betekenis verloor. De diverse betekenissen en kenmerken die aan het begrip werden toegekend waren doorgaans onverenigbaar en contradictorisch of ronduit in strijd met de logica. Het democratisch bestel werd enerzijds beschreven als een representatief regime, terwijl democratische regeringen terzelfdertijd het gebrek aan volkssteun werd verweten.⁵¹ Hitler erkende dat de democratie idealen als «vrijheid, broederlijkheid, gerechtigheid en zelfbeschikkingsrecht der volkeren» hoog in het vaandel voerde, maar beweerde tevens dat het streefde naar het uitschakelen van dissidente meningen, dat het de grondwet had ingevoerd met de bedoeling de bevolking te onderdrukken en dat het tot bloederige oorlogen aanzette.⁵² De Britten zouden zelfs de concentratiekampen hebben geïntroduceerd om de democratie op te leggen aan vreemde volkeren.⁵³ Toen hij zijn militaire opponenten tijdens de oorlog als ‘dictators van de democratie’ bestempelde, toonde Hitler meteen aan in welke mate hij het aangehaalde begrip had uitgehold.⁵⁴

b) Democratie en joods-bolsjewisme

Het zou onjuist zijn te stellen dat in Hitlers aanvallen op de democratie na 1933 het jodendom en het extreem-linkse ideeëngoed werden losgekoppeld. Met de regelmaat van de klok zou hij verwijzen naar de nefaste invloed van ‘joods-bolsjewistische oproerkraaiers’ en het ‘joods marxisme’ als oorzaak van verval en ontbinding.⁵⁵ Toch was er na de *Machtergreifung* duidelijk sprake van een accentverschuiving. Antisemitische uitbarstingen waren, hoewel nooit helemaal verdwenen, duidelijk naar de achtergrond verdrongen. In 1933 en 1934 werd de democratie hoogst uitzonderlijk met het jodendom in verband gebracht. De verbeterde aanval op het partijcongres te Neurenberg (1935), waarbij het judaïsme werd verweten de parlementaire democratie te hebben aangewend om het sociaal bewustzijn van de Duitse bevolking te ondermijnen, zou in latere jaren nog zelden worden herhaald.⁵⁶

De aandacht werd na 1933 toegespitst op het - niet nader gedefinieerde, maar als synoniemen beschouwde - marxisme-bolsjewisme. Het offensief dat begin ‘33 in de Rijksdag werd ingezet was, gezien de ruime aanhang die verzameld links bij de bevolking bleef behouden, niet verwonderlijk.⁵⁷ Toch zou haast elke aanval op de democratie, zelfs

geruime tijd nadat de politieke rol van de sociaal-democratie en het communisme in Duitsland was uitgespeeld, gepaard gaan met een verwijzing naar het 'bolsjewisme'. Bij de eerste verjaardag van zijn aanstelling tot rijkskanselier meldde Hitler de Rijksdag hoezeer hij het betreunde dat het binnenlandse gezag werd aangevreten door marxisme en burgerlijke democratie.⁵⁸ Ruim twee jaar later voorspelde hij hoe het bolsjewisme, nadat het wereldrijken en ideeënwerelden ten gronde had gericht, de democratie zou verlaten om een eigen politiek bestel te creëren.⁵⁹ Aan de vooravond van de bezetting van het Sudetenland maakte hij nogmaals duidelijk hoe het Moskovische bolsjewisme flirtte met de vijand van het Duitse volk, de Tsjechoslowaakse democratie.⁶⁰

Deze nadruk op het bolsjewisme bracht een merkwaardige betekenisverschuiving in Hitlers democratiebegrip met zich mee. Voordien had Hitler beweerd dat de joden de democratie gebruikten als middel ter verwezenlijking van het socialisme. De joden waren dus de actoren geweest, de handelende personages. Het bolsjewisme daarentegen, het doel, het nagestreefde ideaal, werd beschouwd als een toestand, een context, een ideologie. Na Hitlers machtsovername werden de rollen omgedraaid: de bolsjewisten werden nu verondersteld door middel van de democratie 'het jodendom' aan de volkeren te willen opleggen. Deze tendens was reeds voelbaar in Hitlers toespraak voor de Rijksdag van 13 juli '34, maar zou pas zeer expliciet worden verwoord in zijn redevoering op het cultuurcongres (1936): «We weten allemaal,» beweerde hij, «dat het doel van het bolsjewisme de uitroeiing is van de bestaande bloedgebonden, organische volksleidingen om ze te vervangen door het voor arische volkeren vreemde joodse element.»⁶¹ De democratie werd voortaan geïnterpreteerd als het gif waarmee het bolsjewisme de mensheid de dood wou injagen.⁶²

Waarom kwam het accent na de machtsovername op het socialisme te liggen en verschoof de joodse kwestie - althans wat het democratiebegrip in Hitlers toespraken betreft - naar de achtergrond? Angst voor de economische boycot, die door de zionisten was aangekondigd, zou de terughoudende opstelling van nationaal-socialistische leiders in de vroege jaren dertig kunnen verklaren, terwijl de schadelijke gevolgen voor Duitslands imago tijdens de Olympische Spelen van 1936 een uitleg zouden kunnen bieden voor de terugval in het aantal antisemitische uitlatingen in de jaren '35-'36.⁶³ Deze interpretaties verklaren

echter niet waarom joden in talrijke toespraken, op diverse plaatsen en door verschillende NS-functionarissen werden geïsoleerd, uitgescholden en bespot met betrekking tot andere topics dan de democratie.

Een antwoord is misschien te vinden in het irredentisme (het streven naar de vereniging van alle leden van een volksgemeenschap door het verschuiven van de staatsgrenzen), dat een wezenlijk onderdeel uitmaakte van de nationaal-socialistische buitenlandse politiek. Voor 1933 had Hitler het democratisch staatsbestel binnen Duitsland bestreden om de weg te effenen voor het autoritarisme dat hij er wilde vestigen. Toen hij de controle over de Duitse bevolking en het Duitse *Reich* éénmaal had verworven, kon hij zijn aandacht richten op de Duitse minderheden in naburige staten : het was hun bestemming ingelijfd te worden bij het Duitse vaderland, waarmee ze reeds van oudsher verondersteld werden verbonden te zijn. De gevolgde tactiek was daarbij even eenvoudig als efficiënt : Hitler stelde uitermate hoge eisen aan buitenlandse regeringsleiders, dwong hen o.m. met propagandacampagnes - die tot doel hadden verontwaardiging op te wekken bij de publieke opinie - tot een overeenkomst en verbrak die op het ogenblik dat hij zijn doelen had bereikt. Hoewel dit streven allerminst onaangekondigd was - in *Mein Kampf* had Hitler er reeds op gewezen dat eender bloed thuishoort in één rijk - leidde het tot een rechtstreekse confrontatie met de geïsoleerde staten, die grote delen van hun territorium en bevolking dreigden te verliezen. Om de politieke stabiliteit in deze landen te ondermijnen was het erg belangrijk dat een indruk van wantrouwen bij de bevolking ten overstaan van hun politieke leiders werd gecreëerd. Er zou onrust worden gezaaid, twijfel en paniek. De desbetreffende regimes zouden worden aangevallen met valse argumenten, gediskrediteerd, als verderfelijk worden voorgesteld. Het probleem hierbij was dat diverse staten die slachtoffer werden van Hitlers intriges een democratisch regime kenden, voorstander waren van het invoeren van enkele 'democratische vrijheden' of gewoon een afkeer hadden van het nationaal-socialistische autoritarisme.⁶⁴ Hoe konden de verworvenheden van de democratie - zoals inspraak, vrijheid, individuele en collectieve rechten - in deze staten op een aanvaardbare manier bekritiseerd worden ? Hoe konden regimes, die deze vrijheden toestonden, bij de bevolking in diskrediet worden gebracht ? De democratie afschrijven als een systeem dat voor vrijheid en gerechtigheid staat, voor medezeggenschap en pluralisme, was propagandistisch nauwelijks

haalbaar. Daarom bekritiseerde Hitler de democratie, als een nietszeggend, inhoudsloos en ongedefinieerd concept. In de strijd tegen de democratie mocht het begrip ‘democratie’ geen inhoud, geen betekenis hebben. Het was gewoon ‘iets slechts’, zonder meer. Terzelfdertijd moest hij Duitsers buiten de staatsgrenzen van het Rijk (zoals de Sudetenduitsers in Tsjechoslowakije) voor de nationaal-socialistische zaak zien te winnen. Dit was vanzelfsprekend niet mogelijk door hen een beknutting van hun rechten en vrijheden voor te houden. Daarom dichtte hij de Duitse dictatuur alle positieve verworvenheden van de democratie toe (maar verkondigde vol trots dat het een autoritair regime was), terwijl hij de democratische regimes bestempelde als verdrukkers, uitbuiters en onverdraagzamen. Zo kon Duitsland als dictatuur de ‘echte’ democratie representeren, terwijl democratieën zonder verdere uitleg als dictaturen werden bekritiseerd.

Terwijl de kenmerken van het geviseerde regime in nevelen gehuld moesten blijven, was het nuttig om ‘de vijand’, de vertegenwoordigers van de democratie, zij die verzet bleven aantekenen tegen Hitlers agressieve buitenlandse politiek, in heldere bewoordingen te beschrijven. ‘De vijanden’ waren de nationale machthebbers, verenigd in politieke partijen. ‘De jood’ was niet duidelijk aanwijsbaar in regeringen of beleidsorganen ; ‘de socialist’ was dat wel. Anders geformuleerd : in de internationale politiek was het socialisme een beter georganiseerde en dus veel geduchter tegenstrever dan het jodendom. Vandaar dat het om propagandistische redenen belangrijk was om - hoewel de link tussen joden en bolsjewisten nog op geregelde tijdstippen werd gelegd - de hoofdaanval te richten op het gevreesde socialisme. Met het oog op de aangekondigde ‘ideologische’ oorlog tegen de Sovjet-Unie en de verknechting van de Slavische volkeren was een verwijzing naar Moskou als centrale dirigent van het wereldcommunisme aardig meegenomen.

c) Democratie en kapitalisme

Tot op het einde van de jaren ‘20 hadden ideologische bespiegelingen de aandacht van het nationaal-socialisme voor economische aangelegenheden afgeleid. Wegens de vermeende symbiose van ras en ondergrond had men zich voornamelijk geconcentreerd op de landbouw. De culturele eigenschappen van een raciale volksgemeenschap - van oudsher doorgegeven via *Blut und Boden* - primeerden dui-

delijk op het materiële, het vergankelijke. In de nasleep van de Wall Street crash en met de opeenvolgende electorale overwinningen als ruggensteun deed het nationaal-socialisme echter een stap in de richting van de groot-industriëlen : Hitler dineerde met Fritz Thyssen, hield een toespraak voor de *Hamburger Nationalklub* en maakte afspraken met belangrijke ondernemers uit het Ruhrgebied. Weinig onder hen hadden echter vertrouwen in het nationaal-socialisme - ze beschouwden Hitler als een gematigd man en vreesden de nationalisering die hij reeds geruime tijd had aangekondigd.⁶⁵

De angst voor het communisme na de verkiezingsoverwinning van november '32 maakte een einde aan deze scepsis - 38 industriëlen, waaronder Krupp en Thyssen voor de staalindustrie, Siemens en Bosch voor de scheikundige sector en baron von Schroeder voor het financieuzen betoonden publiekelijk hun steun aan het nationaal-socialisme en zijn leiders.⁶⁶ Gustav Krupp wierf fondsen voor de partij, had twee ontmoetingen met de *Führer* en werd in april '33 tot leider van de Duitse economie benoemd.⁶⁷ Een maand ervoor was een overeenkomst tot stand gekomen tussen Hitler en Carl Bosch (IG-Farben) - Hitler zou de productie van synthetische olie steunen, terwijl de inspanningen van de scheikundereus ten voordele van het Rijk zouden worden aangewend.⁶⁸ Bovendien noopte een schrijnend tekort aan vreemde valuta de nieuw aangetreden regering ertoe de handelsrelaties met vreemde mogendheden - waaronder het Britse mandaatgebied Palestina - op te drijven.⁶⁹ Het staatscorporatisme werd in juli '33 opgegeven. Hoewel nationaal-socialistische leiders de vrije markt nooit als economisch systeem zouden huldigen (laat staan navolgen), waren ze na '33 genooddaakt een stuk mee te gaan in het bestel dat ze voor de machts-overname zo zwaar hadden bekritiseerd.

Toch werd de Duitse economie in Hitlers redevoeringen niet als dusdanig beschreven. Eén jaar na zijn aantreden als rijkskanselier kondigde Hitler de dood van de 'economische parasieten' aan, wat impliceerde dat de economie het onder nationaal-socialistische leiding beter zou doen.⁷⁰ Zoals het verlicht absolutisme als ideale staatsvorm werd gepropageerd, zou ook de economie binnen de lijnen van het despotisme worden georganiseerd - althans, zo werd verkondigd. In mei '35 betoogde Hitler hoe een autoriteit, door het volk met dictatoriale macht bekleed, boven het individueel egoïsme en de economische belangen diende te staan ;

Frederik de Grote werd expliciet als voorbeeld aangehaald.⁷¹ Terwijl het kapitalisme nog steeds als een verwerpelijke systeem werd verguisd, werd de link met de democratie nog zeer zelden gelegd.⁷² In 1935 sprak Hitler nog over de democratisering die leidde tot de verovering van de staat door sociale klassen met kapitaal, de politieke bourgeoisie ; drie jaar later voegde hij er zonder verdere uitleg aan toe dat de kapitalistische democratie de bondgenoot was van het bolsjewisme.⁷³ In wezen had het ook geen zin meer de democratie met het kapitalisme in verband te brengen : men zou er enkel de kapitaalkrachtige industriëlen, die de financiële voordelen van een doorgedreven staatssteun ongetwijfeld inzagen, mee voor het hoofd stoten. Bovendien was het economisch beleid een binnenlandse aangelegenheid - en in het binnenland was de democratie sedert 1933 ten einde.

6. BESLUIT

De term ‘democratie’, reeds in de vijfde eeuw v.C. ontstaan als een begrip met meerdere betekenissen, werd doorheen de geschiedenis aangevuld, verrijkt, uitgebreid met de meest uiteenlopende inhouden. Als dusdanig is het een belangrijk historisch en filosofisch concept, met wijdvertakte connotaties en subtiele betekenisverschuivingen. Hitler en het nationaal-socialisme sloten met hun democratiekritiek aan bij een eeuwenlange traditie van negatieve waardering, van scepsis en afkeer. Ze ontteden het begrip van al zijn betekenissen en wendden het enkel nog aan omwille van een nieuwe maatschappelijke functie - daardoor verloor het elke geschiedkundige en wijsgerige waarde en verviel het tot een nietszeggend cliché.⁷⁴

Hitlers aversie tegenover ‘het joodse ras’, zijn afschuw voor het parlementarisme (beide grotendeels ontwikkeld tijdens zijn verblijf in Wenen) en zijn antisocialistische houding (ontstaan in de eerste, sterk gepolariseerde jaren van het interbellum) werden voor de machtsovername gekoppeld aan zijn democratiebegrip. In nauwkeurig uitgewerkte en zorgvuldig geformuleerde theorieën beschuldigde hij de joden ervan de democratie te hebben gesticht om zo een bolsjewistische dictatuur te kunnen vestigen. Aanvallen waren toentertijd onmiskenbaar georiënteerd op de joodse bevolking. Bovendien werd ‘de democratie’, die enkel werd begrepen als het ‘zwakke en praatzieke’ parlementarisme, gelinkt aan het ‘verwerpelijke, internationale beurskapitalisme’, dat zo verschillend was van de agrarische samen-

leving die het nationaal-socialisme in zijn beginjaren met vuur propageerde.

Na de machtsovername werd het begrip democratie dif-fuus en ongedefinieerd ; het verloor elke betekenis doordat het steeds met andere, vaak tegenstrijdige inhouden werd opgevuld. Daarenboven verschoof het zwaartepunt van de aanvallen van het jodendom naar het socialisme, terwijl de relatie kapitalisme-democratie vrijwel volledig ver-dween. Een verklaring kan worden gevonden in het irredentisme, dat Hitler tot een confrontatie dwong met Europese mogendheden. In zijn propaganda maakte hij duidelijk dat 'de valse democratieën' onvrijheid in hun grondwetten institutionaliseerden, aanzetten tot oorlog en volkeren onderdrukten - bijgevolg riep hij de slachtoffers op zich achter 'de ware democratie' te scharen : de dictatuur. Aangezien socialisten duidelijk aanwijsbaar waren in rege-ringen, politieke groeperingen, organisaties en partijen was het doeltreffender de 'laakbare' democratie te associëren met het socialisme dan met het jodendom. Na '33 werd Hitler bovendien schatplichtig aan industriëlen en financiers, die zich de voordelen van de dictatuur lieten welgevallen, waardoor een aanval op 'het kapitalisme' minder opportuun werd geacht.

BIBLIOGRAFIE

a) Bronnen

Domarus, M. *Hitler : Reden und Proklamationen 1932-1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen.* 4 dln. Wiesbaden, 1973.

Goebbels, J. *Wesen und Gestalt des Nationalsozialismus.* Berlijn, 1935, 22 p.

Hitler, A. *Adolf Hitlers Reden.* E. Boepple, ed. München, 1934, 127 p.

Hitler, A. *Die Reden Hitlers am Parteitag der Freiheit 1935.* München, 1935, 86 p.

Hitler, A. *Die Reden Hitlers am Parteitag der Ehre 1936.* München, 1936, 83 p.

Hitler, A. *Discours du Führer et chancelier du Reich Adolf Hitler à la séance du Reichstag du 11 décembre 1941 sur la responsabilité de Franklin D. Roosevelt*. s.l., s.d., 31 p.

Hitler, A. en Pfannenstiel, A. *Principes d'Action*. Parijs, 1936, 261 p.

Hitler, A. *Hitlers tafelgesprekken. Het echte 'dagboek' van Adolf Hitler*. Amsterdam, 1983, 570 p.

Hitler, A. *Rede Adolf Hitlers zum 21. Jahrestage der Gründung der NSDAP*. s.l., s.d., 31 p.

Hitler, A. *Reden des Führers. Politik und Propaganda Adolf Hitlers (1922-1945)*. E. Klöss, ed. München, 1967, 334 p.

Hitler, A. *Mijn Kamp*. Ridderkerk, 1982, 851 p.

Kubizek, A. *Young Hitler : the story of our friendship*. Londen, 1954, 204 p.

Linge, H. *In het voetspoor van de Führer. Onthulling van Hitlers privé-adjutant*. Utrecht, 1985, 180 p.

1933. *Das Jahr der Deutschen*. J. Streicher, ed. Berlijn, 1934, 509 p.

b) Werken

Abraham, R. *Rosa Luxemburg. A life for the International*. Oxford, 1989, 178 p.

Banuls, A. «Das völkische Blatt 'Der Scherer'. Ein Beitrag zu Hitlers Schulzeit.» *Vierteljahresheft für Zeitgeschichte*, XVIII (1970) 196-203.

Bauer, Y. *Jews for Sale ? Nazi-Jewish Negotiations (1933-1945)*. New Haven en Londen, 1994, 306 p.

Bobbio, N. *Democracy and Dictatorship. The Nature and Limits of State Power*. Cambridge, 1989, 186 p.

Borkin, J. *The Crime and Punishment of IG-Farben*. New York, 1978, 250 p.

Conze, W. e.a. «Demokratie.» *Geschichtliche Grundbegriffe*, I (1972) 821-899.

Daim, W. *Der Mann, der Hitler die Ideen gab. Von der religiösen Verirrungen eines Sektierers zum Rassenwahn des Diktators*. München, 1958, 286 p.

De Grand, A. *Fascist Italy and Nazi Germany. The 'Fascist' Style of Rule*. Londen en New York, 1997, 102 p.

Fennema, M. *De moderne democratie. Geschiedenis van een politieke theorie*. Amsterdam, 1995, 301 p.

Fest, J. *Hitler. Een biografie*. 2 dln. Berlijn, 1973, 522 en 523 p.

Fontaine, P. *De onbekende Hitler*. Amsterdam, 1992, 333 p.

Frei, N. *De Führerstaat. De nationaal-socialistische heerschappij (1933-1945)*. Utrecht, 1995, 288 p.

Gisevius, H. *Adolf Hitler*. Merksem, 1973, 565 p.

Goldlinger, W. «Lueger, Karl.» *Österreichisches Biographisches Lexikon (1815-1950)*, V (1972) 352-353.

Hamann, B. *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*. München, 1997, 652 p.

Johnson, E. *Nazi-terreur. Gestapo, joden en gewone Duitsers*. Antwerpen, 2000, 525 p.

Kershaw, I. *Hitler 1889-1936*. Hubris. Londen, 1998, 845 p.

Laqueur, W. *Weimar. Une histoire culturelle de l'Allemagne des années 20*. Parijs, 1978, 323 p.

Manchester, W. *Les armes des Krupp (1587-1968)*. Parijs, 1970, 826 p.

Maser, W. *Die Frühgeschichte der NSDAP. Hitlers Weg bis 1924*. Frankfurt am Main, 1995, 524 p.

Maser, W. *Adolf Hitlers Mein Kampf. Geschiedenis, fragmenten, commentaren*. Soesterberg, 1998, 427 p.

Mentschl, C. en Vocelka, K. «Georg von Schönerer.» *Österreichisches Biographisches Lexikon (1815-1950)*, XI (1999) 66-68.

Rovan, J. *Histoire de la social-démocratie allemande*. Parijs, 1978, 524 p.

Zitelmann, R. *Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Stuttgart, 1987, 603 p.

NOTEN

- ¹ Mijn dank gaat uit naar de medewerkers van de Stichting Auschwitz en het SOMA. Ik dank tevens drs. G. Beheydt en br. W. Van Samang (o.s.fr.) voor het nalezen en corrigeren van het typoscript. In het bijzonder dank ik mijn tientallen collega's, vrienden-assistenten en professoren van de KUL(AK) voor hun onmisbare materiële en morele steun.
- ² Hitler, *Mijn Kamp*, 88.
- ³ Volgens Hitlers adjudant, Heinz Linge, leerde hij zijn toespraken soms volledig uit het hoofd. Dan «ijsbeerde hij door de kamer, sprak hardop en zeer nadrukkelijk en deed alsof hij voor een publiek stond. Elk gebaar werd op zijn uitwerking getest. Voor hem op tafel lag een horloge afgesteld op de door hem voorgeprogrammeerde tijd.» Zie : Linge, *In het voetspoor van de Führer*, 66-67.
- ⁴ Fontaine, *De onbekende Hitler*, 37.
- ⁵ Maser, *Hitlers Mein Kampf*, 88.
- ⁶ Hitler, *Mijn kamp*, 11-13. Joachim Fest ziet in Poetsch een bron van Hitlers afschuiv voor de Donaumonarchie en antisemitisme, zie : Fest, *Hitler*, 45-46 ; P. Fontaine, die Hitlers leerkracht in zijn index ten onrecht 'dr. Eduard Poetsch' noemt, baseert zich voor de invloed van Poetsch enkel op Hitlers gekleurde relaas in *Mein Kampf*, zie Fontaine, *De onbekende Hitler*, 52. Ook Kershaw geeft hem een verkeerde naam (dr. Leonard Pötsch) en baseert zich voor Poetsch' invloed op *Mein Kampf* en drie historische werken, zie : Kershaw, *Hitler*, 17 en 608. Werner Maser haalt een brief van de inmiddels gepensioneerd schooldirecteur aan (dd. 20.6.1929). In een antwoord op diens schrijven bevestigt Hitler dat Poetsch «voor een deel de basis heeft gegeven voor de weg, die ik [Hitler] inmiddels heb afgelegd,» zie : Maser, *Hitlers Mein Kampf*, 306-307.
- ⁷ Volgens zijn jeugdvriend August Kubizek bezocht Hitler weliswaar verscheidene bibliotheken in Linz, maar voor zijn intellectuele vorming lag de nadruk duidelijk op de tijd die hij in Wenen doorbracht, zie : Kubizek, *Young Hitler*, 134-137. Volgens Maser las Hitler de Neue Freie Presse, het Wiener Tagblatt, het Deutsche Volksblatt en de Linzer Fliegenden Blätter, zie : Maser, *Hitlers Mein Kampf*, 90. André Banuls acht het mogelijk dat Hitler tijdens zijn 'Linz periode' ook het anti-Roomse blad Der Scherer heeft gelezen, zie : Banuls, A. «Das völkische Blatt 'Der Scherer'. Ein Beitrag zu Hitlers Schulzeit.» *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, XVIII (1970) 196-203.
- ⁸ Daim, *Der Mann, der Hitler die Ideen gab*, 20-32.
- ⁹ Voor Lanz en List : Kershaw, *Hitler*, 50-51 ; voor Schopenhauer en Nietzsche : Kubizek, *Young Hitler*, 136.
- ¹⁰ Hamann, *Hitlers Wien*, 333-336.
- ¹¹ Hitler, *Mijn kamp*, 71.
- ¹² Hamann, *Hitlers Wien*, 169-170 ; voor de datering van Hitlers bezoeken : idem, 192-193.
- ¹³ Kubizek, *Young Hitler*, 179-181.
- ¹⁴ Voor een korte biografie van beide politici, zie : Mentschl, C. en Vocolka, K. «Georg von Schönerer.» *ÖBL*, XI (1999) 66-68 ; Goldlinger, W. «Lueger, Karl.» *ÖBL*, V (1972) 352-353.
- ¹⁵ Hitler, *Mijn Kamp*, 112.
- ¹⁶ Volgens Kubizek had Hitler inhoudelijke bezwaren tegen Schönerers en Luegers programma's en sloot hij zich daarom niet bij hun partij aan ; deze stelling lijkt echter uit *Mein Kampf* te zijn overgenomen, zie Kubizek, *Young Hitler*, 184-185. Fest gaat er daarentegen van uit dat Hitlers politieke filosofie zich in Wenen niet heeft ontwikkeld, zie : Fest, *Hitler*, 54.
- ¹⁷ «In de loopgraven van de eerste wereldoorlog en tot zijn ontslag uit de militaire dienst heeft hij niet kunnen studeren,» zie : Gisevius, *Adolf Hitler*, 28.
- ¹⁸ Kershaw, *Hitler*, 117-118.
- ¹⁹ Idem, 122-128.
- ²⁰ Zitelmann, *Hitler*, 379-398.
- ²¹ Toespraak van 12.4.1922, «Was soll das Ende sein ?» in : Klöss, *Reden*, 38.

- ²² Op 12 april '22 haalde Hitler uit naar de ongenaakbare parlementariërs, die ondraaglijke financiële lasten aan het Duitse volk oplegden en zo het door de joden geleide internationale beurskapitalisme versterkten. Zie Hitlers toespraak van 12.4.1922, «Die Hetzer der Wahrheit !» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 10.
- ²³ Toespraak in München van 20.4.1923, «Politik und Rasse. Warum sind wir Antisemiten ?» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 53-56.
- ²⁴ Toespraak van 21.8.1923, «Triumph der Börsendiktatur.» In : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 73-80.
- ²⁵ Toespraak van 28.7.1922, «Freistaat oder Sklaventum ?» In : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 22-25.
- ²⁶ Zie bijvoorbeeld : «The Declaration of Independence», paragraaf 2, integraal weergegeven in : Tindall, G. *America. A narrative history*, New York, 1996, 1567-1570 (appendix 1) : «Deze waarheden zijn voor ons vanzelfsprekend, dat alle mensen gelijk geschapen zijn, dat ze door hun Schepper met onvervreembare rechten begiftigd zijn, waaronder Leven, Vrijheid en het nastreven van Geluk.» Voor een historisch overzicht van de term 'democratie', zie : Conze, W. e.a. «Demokratie.» *Geschichtliche Grundbegriffe*, I (1972) 821-899.
- ²⁷ Fest, *Hitler*, 132 ; Rován, *Histoire social-démocratie*, 176 ; Laqueur, *Weimar*, 70-71 en 80-89.
- ²⁸ Manchester, *Armes des Krupp*, 284.
- ²⁹ Rován, *Histoire social-démocratie*, 170-198.
- ³⁰ Kurt Eisner was joods ; de joodse politicus Walther Rathenau was geen links-extremist, maar werd door de rechterzijde wel als dusdanig beschouwd en daarom in 1922 vermoord, zie : Laqueur, *Weimar*, 85-86 ; voor Rosa Luxemburg, zie : Abraham, *Rosa Luxemburg*, 15-24 ; Max Levien, die na de moord op Eisner samen met Eugen Leviné en Towia Axelrod het roer overnam was joods, zie : Cornwell, *Hitlers paus*, 82-84.
- ³¹ Toespraak van 21.8.1923, «Triumph der Börsendiktatur.» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 79-80.
- ³² Toespraak van 12.9.1923, «Der Zusammenbruch der Novemberrepublik und die Mission unserer Bewegung.» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 93-94.
- ³³ «Daarin lag een groot, groot gevaar voor het jodendom. Want als de brede massa van de zich toentertijd vormende arbeidersbeweging in nationale handen was terechtgekomen (...) dan was misschien ontstaan, wat velen op de 9de november hoopten, namelijk een nationale sociale staat. Want het socialisme op zich is allesbehalve een internationaal gegeven. Het is juist als een edele opvatting enkel gegroeid uit een arisch hart en heeft zijn geestelijke verlichting enkel in arische hersenen gevonden. Het is de jood volkomen vreemd.» Toespraak van 28.7.1922, «Freistaat oder Sklaventum ?» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 25. «(...) En de Duitse natie dankt de delegatie (...) voor zijn optreden in de 'geest van de echtste democratie', en het volk gaat daaraan ten onder.» Toespraak van 10.4.1923, «Deutschland am Scheidewege.» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 42.
- ³⁴ Nog in 1935 zou Goebbels dit onderscheid maken : «Hetzelfde geldt voor het begrip socialisme. 'Ik ben sociaal !'. Dat zegt ten hoogste een bankdirecteur, een syndicalist, een fabriekseigenaar of een hooggeplaatste ambtenaar (...). Zij geven toe, dat het niet zo verder kon en dat er iets veranderend moest worden. Daar staat de socialist boven. Hij hangt het standpunt aan : 'Wij allen moeten een volk worden, zodat de natie de toets kan doorstaan.'» Zie : Goebbels, *Wesen und Gestalt*, 20.
- ³⁵ Hitler, *Mijn Kamp*, 41.
- ³⁶ Toespraak van 27.1.1932 : «Primat der deutschen Politik. Wiederherstellung einer gesunden, nationalen und schlagkräftigen deutschen Volkskörpers.» in : Klöss, *Reden*, 56-58.
- ³⁷ Brief van 25.1.1932, «Offene Brief Hitlers an Brüning.» in : Domarus, *Reden und Proklamationen*, I, 66-67.
- ³⁸ Voor Versailles, zie : Laqueur, *Weimar*, 34-36 ; de invloed van het Diktat op de chemische industrie wordt uitvoerig besproken in : Borkin, *Crimes and Punishment of IG-Farben*, 29-40 ; voor de na-oorlogse perikelen bij Krupp, zie : Manchester, *Armes des Krupp*, 281-282 en 289-291.

- ³⁹ Toespraak van 12.4.1922, «Die 'Hetzer' der Wahrheit !» in : Boepple, *Adolf Hitlers Reden*, 10-11.
- ⁴⁰ Toespraak van 10.4.1923, «Deutschland am Scheidewege,» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 41-42.
- ⁴¹ Toespraak van 20.4.1923, «Politik und Rasse. Warum sind wir Antisemiten ?» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 55.
- ⁴² Toespraak van 21.8.1923, «Triumph der Börsendiktatur,» in : Boepple, *Reden Adolf Hitlers*, 76-78.
- ⁴³ Hitler, *Mijn Kamp*, 176-180.
- ⁴⁴ Frei, *De Führerstaat*, 47-65 en 75-89.
- ⁴⁵ Toespraak van 1.9.1933, «Die deutsche Kunst als stolzeste Verteidigung des deutschen Volkes,» in : Klöss, *Reden*, 111.
- ⁴⁶ «Die Proklamation des Führers bei der Eröffnung des Parteikongresses,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1935*, 14-15.
- ⁴⁷ «Der Führer auf der Kulturtagung,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1936*, 30-31 en 38-39.
- ⁴⁸ Toespraak van 6.11.1933, «Unser Kampf geht um die Existenz des deutschen Volkes,» in : Streicher, 1933, 371-372 ; zie ook : rede van 12.9.1938, «Rede auf dem Schlusskongress des Parteitages,» in : Domarus, II, *Reden und Proklamationen*, 898-900.
- ⁴⁹ Toespraak van 10.5.1935, «Aan de arbeiders,» in : Hitler, *Principes d'Action*, 31 ; op 28 september '33 verklaarde Goebbels in Genève : «De moderne staatsstructuur in Duitsland is een veredelde vorm van democratie, waarin het volk bij mandaat autoritair geregeerd wordt, zonder dat er een mogelijkheid bestaat door parlementaire schakels de wil van het volk (...) onvruchtbaar te maken.» Zie : Streicher, 1933, 257 ; in oktober voegde hij eraan toe : «Ik geloof, dat wij daardoor democratischer zijn dan de Westerse democratieën. We zijn weliswaar een autoritaire staat, maar wij hebben geen angst voor het volk.» Idem, p. 343. Göring pleitte in zijn toespraak van 15 september '33 voor een verlicht absolutisme, zie : Streicher, 1933, 228-242.
- ⁵⁰ «Bei der Kundgebung der Hitlerjugend,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1935*, 58-59.
- ⁵¹ Toespraak van 12.9.1938, «Rede auf dem Schlusskongress des Parteitages,» in : Domarus, II, *Reden und Proklamationen*, 898-899 ; zie ook : rede van 6.10.1939, «...auf dass Europa ein neues Glück des Friedens zuteil wird !», zie : Klöss, *Reden*, 222.
- ⁵² Voor het aanzetten tot oorlog, zie toespraak van 26.9.1938, «Deutsches Volk, trage auch du jetzt deine Waffe !» In : Klöss, *Reden*, 191.
- ⁵³ Toespraak van 30.1.1941, «Rede im Berliner Sportpalast,» in : Domarus, IV, *Reden und Proklamationen*, 1658.
- ⁵⁴ Toespraak van 8.11.1943, «Rede im Saal des Löwenbräukellers,» in : Domarus, IV, *Reden und Proklamationen*, 2050-2059.
- ⁵⁵ «Die Proklamation des Führers auf dem Kongreß,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1936*, 15 ; «Die Rede des Führers in der denkwürdigen Reichstags-sitzung in Nürnberg,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1935*, 63.
- ⁵⁶ «Die Proklamation des Führers bei der Eröffnung des Parteikongresses,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1935*, 14.
- ⁵⁷ Toespraak van 23.3.1933, «Wer eine Internationale anbetet, kann uns nicht kritisieren, in : Streicher, 1933, 86-89.
- ⁵⁸ Toespraak van 30.1.1934, «Über seine innen- und aussenpolitischen Ziele,» in : Streicher, 1933, 471.
- ⁵⁹ Toespraak van 7.3.1936, «Redevoering voor de Rijksdag,» in : Hitler, *Principes d'Action*, 213.
- ⁶⁰ In deze redevoering wordt op een negatieve manier gesproken over de Europese joden, maar niet als stichters van de democratie, zie : toespraak van 12.9.1938, «Rede auf dem Schlußkongreß des Parteitages,» in : Domarus, II, *Reden und Proklamationen*, 898-899 ; ook zijn redevoering van 24 februari '41 is (gematigd) anti-marxistisch, maar niet anti-semitisch, zie : toespraak van 24.2.1942, in : Hitler, *Rede zum 21. Jahrestage der Gründung der NSDAP*, p. 12-13.
- ⁶¹ «Der Führer auf der Kulturtagung,» in : Hitler, *Reden Parteitag 1936*, 31.
- ⁶² Hitler, *Reden Parteitag 1936*, 78.

- ⁶³ Voor de boycot, zie : Bauer, *Jews for sale*, 10-16 ; Hitler drukte zijn bezorgdheid over een boycot uit in een toespraak voor de Rijksdag, zie : Hitler, *Reden Parteitag 1935*, 66. Een onderzoek naar Gestapo-activiteiten in drie Duitse steden van verschillende grootte wees uit dat het aantal acties tegen joden in de jaren '36 en '37 afnam ; Eric Johnson bracht dit in verband met de joodse boycot én de Olympische Spelen , zie : Johnson, *Nazi-terreur*, 110-112.
- ⁶⁴ Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten waren democratische landen. Tsjechoslowakije werd sedert het einde van de Eerste Wereldoorlog geregeerd door de Petka, vijf partijen die voor het bestuur wisselende coalities vormden ; de staat, waar de Duitsers de grootste minoriteit vormden (28 %), werd van 1935-1938 bestuurd door de Nationale Socialist en democraat Edvard Benes (hij werd na het Verdrag van München opgevolgd door Emil Hacha). In Oostenrijk was na de moord op kanselier Dolfuss (25 juli 1934) de christen-democraat Schuschnigg aan de macht, die weliswaar dictatoriale bevoegdheden had, maar de samenwerking met de nationaal-socialistische Sudetenduitse partij van Konrad Henlein bleef weigeren, tot hij er in '38 door Hitler toe werd gedwongen. In Polen vestigde Jozef Pilsudski in 1926 een (door brede lagen van de bevolking gesteunde) dictatuur en legitiemeerde ze in een grondwet ; ontgoocheld door de terughoudendheid van Westerse mogendheden sloot hij in 1935 een verdrag met de Sovjet-Unie. Het 'sanacja'-regime overleefde zijn stichter en bleef behouden tot 1939.
- ⁶⁵ Kershaw, *Hitler*, 356-358.
- ⁶⁶ Borkin, *Crime and Punishment*, 56.
- ⁶⁷ Manchester, *Les armes des Krupp*, 316-321 ; zie ook : Frei, *Führerstaat*, 71-73 ; eind november herhaalde Krupp zijn onvoorwaardelijke trouw aan het regime, «op morele en economische gronden.» Zie : toespraak van 7.11.1933, «Das Schicksal der Wirtschaft unlösbar gebunden an das Schicksal des Volkes. Krupp von Bohlen-Halbach und dr. Renteln. Kundgebung der deutschen Wirtschaft,» in : Streicher, *1933*, 379-380.
- ⁶⁸ Borkin, *Crime and Punishment*, 56-57.
- ⁶⁹ Bauer, *Jews for Sale*, 13-14.
- ⁷⁰ Toespraak van 1.1.1934, «Neujahrsaufruf an die Partei,» in : Streicher, *1933*, 458.
- ⁷¹ Toespraak van 10.5.1935, «Aan de arbeiders,» in : Hitler, *Principes d'Action*, 30-31.
- ⁷² Over de afwijzing van het kapitalisme, zie bijvoorbeeld «Der Führer auf der Kulturtagung,» in : *Reden Parteitag 1936*, 28.
- ⁷³ Toespraak van 10.5.1935, «Aan de arbeiders,» in : Hitler, *Principes d'Action*, 27 en toespraak van 12.9.1938, «Rede auf dem Schlußkongreß des Parteitag,» in : Domarus, *Reden und Proklamationen*, II, 899.
- ⁷⁴ Voor een sociologische beschouwing over het begrip cliché, zie : Zijdeveld, A. *De tirannie van het cliché*. Deventer, 1982, 165 p.

Markus MECKL

Ter nagedachtenis van
Jacques Rozenberg

Helden en Martelaren¹ De herinnering aan de opstand in het getto van Warschau

De auteur geeft hieronder een korte synthese weer van zijn doctoraatsthesis. Daarmee behaalde hij in 1999 de graad van doctor in de wijsbegeerte aan de Technische Universität van Berlijn. De auteur heeft met zijn werk de Prijs van de Auschwitz Stichting 1999-2000 gewonnen².

De opstand in het getto van Warschau staat gegrift in de herinnering aan de genocide van de Europese joden. De opstand wordt immers beschouwd als het symbool van joods verzet en de joodse heldhaftigheid. Door die symboliek is de gebeurtenis ontzettend belangrijk geworden in het collectief geheugen. De opstand getuigt van grootsheid. En dat terwijl de joden die in de gaskamers zijn omgekomen, vaak onder de zware morele epitheta ‘passief’ en ‘schaamteloos’ worden bedolven.

Het monument van het getto van Warschau benadrukt zeer duidelijk die tweeledigheid : aan de ene kant is op de achterplaat een reliëf gegrift dat twaalf kleine figuren voorstelt die met een gebogen hoofd worden weggevoerd door mensen in uniform. Aan de andere kant lijken mensen, groter dan echt, uit de steenmassa tevoorschijn te komen. De zeven voorgestelde mensen zijn jong en mooi. Ze dragen allen wapens. «Maar geen enkele van de strijders leek op die standbeelden», rapporteerde Marek Edelman, de vice-commandant van de opstand. En hij vervolgt : «ze hadden noch wapens, noch munitie, noch kaarten. Ze waren vuil. Maar

¹ Dit artikel verscheen ook in de Franstalige uitgave van het Driemaandelijks Tijdschrift, cfr. MECKL, M. Héros et Martyrs. In *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, nr. 67, avril-juin 2000, pp. 25-32. Vertaling naar het Nederlands : Patrice Van Laethem.

² Dank an Adeline Rosenstein, ohne deren Hilfe, dieser Text nie diese Form angenommen hätte.

het monument is zoals het hoort te zijn : mooi en met witte stenen».³

³ Hanna Krall, *Dem Herrgott zuvorkommen*, Frankfurt a.M., 1992, S. 94.

De kunstenaar wilde bewust het heroïsme van de opstandelingen onderstrepen. De vice-commandant herkent zich niet in het monument. Maar niet alleen het monument schijnt de heldhaftigheid van de opstandelingen te willen benadrukken. Ook de teksten op de muren van het getto willen het heroïsme in de schijnwerpers plaatsen. Zoals de beeldhouwer gebruik heeft gemaakt van voorstellingen van bekende helden, zo haalt tot de jaren tachtig ook de literatuur haar inspiratie uit antieke epen om de gebeurtenissen te beschrijven.

Dit heeft tot gevolg dat de opstandelingen lijken op klassieke helden. Motieven en esthetische vormen domineren een exacte weergave van de feiten. De regels van het heroïsche verhaal bepalen de feitelijke weergave van de geschiedenis van het getto. Ze bepalen de keuze van de historische bronnen en de manier waarop men ze gebruikt. Voor de overlevenden zelf zijn ze de criteria voor hun eigen geschiedenis.

De geschiedenis van het getto van Warschau bood blijkbaar stof voor een heldenverhaal, voor een epos.

Niet de opstand zelf bepaalde zo'n weergave, wel de dubbele mogelijkheid die deze vorm aanbood. Aan de ene kant kregen de joodse overlevenden een publieke erkenning. Aan de andere kant gaf die voorstelling een politieke en morele functie aan de gebeurtenissen.

Want enkel de held werd na de oorlog erkend. De voorstelling van de opstand kon dan ook enkel op die manier haar doelstellingen bereiken.

Het is dan ook duidelijk dat de motieven die werden gebruikt om het getto te beschrijven, zeker niet in staat zijn een weergave te geven van de ervaringen in het getto. Zelfs al zijn ze essentiële elementen van het epos.

Het centraal motief in het parcours van een held is sinds Homerus het moment van de beslissing. In de *Ilias* is Achilles geconfronteerd met een keuze : ofwel neemt hij de wapens op tegen Troje, met -zoals zijn moeder Thetis het had voorspeld, het gevaar te sterven, wat dan weer eeuwige roem zal betekenen, ofwel gaat hij naar huis om een rustig leventje te leiden.⁴

⁴ Homerus, *Ilias*, 9. Gesang, V. 410-416

⁵ Marek Edelman, *Das Ghetto kämpft*, Berlin, 1993, S. 77.

In de beschrijvingen van het getto verschijnt het moment van de beslissing steeds op twee manieren. In de eerste plaats is er het moment waarop men moet beslissen in het getto te blijven tot het laatste.⁵ Die beslissing komt vaak voor in de getuigenissen en in de verschillende uiteenzettingen. Daarnaast verhalen ze ook over de beslissing zich te verzetten. Dat motief, strijden of niet, is zo dominant dat het de leidraad is geworden van de geschiedenis van het getto. Zo titelt Israël Gutman in zijn werk *Die Juden in Warschau* de verschillende hoofdstukken gewoon met : «Getto - Clandistiniteit - Verzet». Maar de keuze tussen de strijd voeren of niet is geen simpele beschrijving van de verschillende mogelijkheden van handelen die de bevolking van het getto had. Ze bezit een morele waarde en een interpretatie a posteriori.

⁶ Rabbin Eisenberg, in *Le Monde Juif*, 17. Jg., juni-juli 1962.

De idee dat de dood zonder strijd schaamtelijk wordt bevonden en dat de dood na een strijd een heldendaad is, vindt men in de hele geschiedenis van de perceptie van de opstand terug. Ze neemt een centrale plaats in de teksten in. Tijdens een herinneringsplechtigheid in Parijs in 1962 verslaat rabbijn Eisenberg de situatie als volgt : «Omdat de dood een zekerheid was, was die noch schaamtelijk, noch ontierend, maar wel een roep tot opstand».⁶

⁷ Lucy C. Dawidowicz, *Der Krieg gegen die Juden 1933-1945*, München 1987, S. 300

De retrospectieve morele interpretatie dat de mensen uit het getto de keuze hadden tussen strijd of niet, moest door de hedendaagse bronnen worden bevestigd. Het vonnis van Anielewicz, de leider van de opstand, vindt men in elk werk over het getto terug : «De enige kwestie voor de joden was hun manier van sterven te kiezen. Ofwel als offerdieren die naar het slachthuis worden gebracht, ofwel als mensen van eer».⁷

Maar heel weinig mensen in het getto namen zo een gedachte aan. Een daad als moreel schaamtelijk of eervol beschouwen, behoorde de klassieke held toe. Voor een groot deel van de gettobevolking kwam de eercode niet ter sprake. Dergelijk oordeel kwam neer op een waardensysteem dat bijvoorbeeld de vertegenwoordigers van het orthodoxe jodendom niet verdedigden. Ze protesteerden na 1945 tegen de eerbetuigingen voor de opstandelingen. Voor hen is het verwijt 'naar de slachtbank te zijn gebracht' godslasterend. Voor hen vloeit dat voort uit een totaal vreemde evaluatie. Zo zegt rabbijn Friedensohn : «Die vraag (waarom hebben de joden zich niet verdedigd ?) houdt enkel de niet-joden bezig of de joden die niet-joodse waarden hebben aangenomen. Achter

die vraag verbergt zich een valse en heidense opvatting van eer, waardigheid en heldenmoed van de joden. Het is een niet-joods concept dat een hele generatie martelaren beleedigt». ⁸

Daarnaast wordt ook het gedrag van de opstandelingen tijdens de gevechten gedefinieerd met dezelfde karaktereigenschappen als de antieke held : moed, durf, koelbloedigheid en doorzettingsvermogen. De biografieën van de opstandelingen vertonen vele gelijkenissen met die van de klassieke helden. De held moet hyperbolisch zijn. Het standbeeld dat ter ere van Anielewicz werd opgericht in de Negevwoestijn vormt dan ook geen uitzondering op de regel. De David van Michelangelo stond ervoor model. De dood van de held beantwoordt ook aan het beeld van de held die op het slagveld omkomt : met opgeheven hoofd. Dat beeld wil het monument van Warschau ons althans geven. Alleen die houding en een 'mooie heldere hemel'⁹ maken het bijvoorbeeld Stephen Hermlin mogelijk te spreken over de opstand als een 'Panorama van een antieke strijd'.¹⁰

In de perceptie van de opstand van het getto van Warschau spelen de Duitsers niet alleen de rol van de wrede en anonieme moordenaar, maar ook die van de getuige van het heroïsme van de opstandelingen. De klassieke held kon inderdaad rekenen op het respect van zijn vijand. Zo vindt men in de roman *Mila 18* van Léon Uris de dialoog terug tussen een Duitse persofficier en de SS-officier die het getto moest liquideren. Een dialoog die juist voor de opstand plaatsvond. De woorden die Uris de persofficier in de mond legt zijn de volgende : «Weet u wie zich tegenover ons in het getto bevindt ? De enige man uit de duizend die zich met behulp van mysterieuze krachten overal en altijd zal verzetten tegen eender welke tiran of onderdrukker. De enige man uit de duizend die nooit zal plooiën. De enige man uit de duizend die zich niet rustig naar de *Umschlagplatz* zal begeven». ¹¹

Zo'n discours hoort eigenlijk niet in een wetenschappelijk werk thuis. Maar dit wil ook de Duitsers laten getuigen over het uitzonderlijk karakter van de opstandelingen ; of het nu met een formule is zoals «zelfs Goebbels haalt de verslagen van de Jüdischen Oberkommando aan»,¹² of met de woorden van Jürgen Stroop : «wij hebben langzaam beseft dat we tegen de elite van het joods verzet vochten». ¹³ Zonder enige commentaar citeert Reuben Ainsztein

⁸ Joseph Friedenson, «Pourquoi ne se sont-ils battus ?», in *Un chemin dans les cendres*, Paris 1993, S. 155f.

⁹ J. E. Elten, «Sie kämpften nur um zu sterben», *Süddeutsche Zeitung*, 21. April 1953.

¹⁰ Stephan Hermlin, *Die Zeit der Gemeinsamkeit. Vier Erzählungen*, Berlin 1949, S. 58.

¹¹ Leon Uris, *Mila 18*, Gütersloh s.d., S. 467.

¹² Gerald Reitlinger, *Endlösung. Hitlers Versuch der Ausrottung der Juden Europas 1939-1945*, Berlin 1979, S. 309.

¹³ Reuben Ainsztein, *Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe*, London 1974, S. 645.

Jürgen Stroop, de SS-officier belast met het leegmaken van het getto, die over een elite spreekt. En juist die 'elite' zal door het nageslacht worden geëerd.

De held vechtend voor een hoger doel is een laatste motief uit het heroïsch verhaal. Hector leert ons in de Ilias dat 'we niet zonder roem sterven wanneer we voor het vaderland sterven'. Maar hoewel het zeker is dat de held vecht voor zijn ideaal en dat hij daarvoor bereid is te sterven, blijft de vraag over de aard van dit ideaal onbeantwoord. Daarom krijgt men in de geschiedenis van het getto sinds vijftig jaar allerlei politieke en morele waarden voorgeschoteld waarvoor de opstandelingen zouden hebben gevochten. Die variëren naargelang het standpunt van de auteur. Voor Israël en Polen zijn het nationale helden, voor het socialisme zijn het antifascisten. Ze hebben gevochten voor rechtvaardigheid, voor de vrijheid, voor de waardigheid en de eer, voor het zelfbeschikkingsrecht van de volken en voor de rechten van de mens. Ze hebben zowel gediend om de strijd van de PLO tegen Israël te rechtvaardigen als de strijd van de Duitse ecologen tegen de atoomenergie.

¹⁴ Edouard Etler, «Entretien avec Marek Edelman», *Points critiques*, August/Oktobre 1993, No. 52, S. 40

Zo wordt de opstand van het getto een waardenmeter, een positief symbool zonder definitie dat elke zaak kan dienen. Marek Edelman brak met de traditie van heroïsche verhalen. Hij wilde dat beeld van het getto niet meer ondersteunen en verklaarde dat al deze motieven die de geschiedenis van het getto bepaalden, niet meer voldeden om de realiteit van het getto weer te geven. Voor hem is de historische analogie negatief : «De omstandigheden vandaag zijn gelijkaardig aan die die in het getto bestonden (...). Het getto moest een waarschuwing zijn voor de mensheid maar is het geenszins geweest».¹⁴

Er bestaat nog een getuigenis die niet dient om de zaak waarvoor zijn auteur vecht, te loven. De dichter Czeslaw Milosz, ooggetuige van de vernietiging van het getto, schreef in 1943 een gedicht met als titel : «Arme christen ziet het getto». In dat gedicht is de dood van de joden een aanklacht tegen zichzelf. Zijn plaats als getuige staat centraal in het gedicht. Hij sluit het dan ook af met een bekentenis:

«Ik ben bang, heel bang,
Wat moet ik hem zeggen, Jood van het Nieuwe
Testament
Die al tweeduizend jaar op de komst van Christus
wacht ?

Mijn lichaam, geschonden,
Overgeleverd aan zijn blik
Hij veroordeelt mij tot handlanger van de dood»

Edelman en Milosz waren niet de enigen die de onverschilligheid van de wereld en de houding van Polen tegenover de vernietiging van het getto betreurden. Vooral in de Bondsrepubliek Duitsland heeft men de onverschilligheid van de wereld benadrukt. Heel veel persartikelen verweten het laksisme en het antisemitisme van de Polen. Het kwalitatief verschil tussen die twee identieke vaststellingen komt voort uit de literaire keuze voor de voorstelling van het getto : in Duitsland werd de opstandeling uit het getto aanzien als een held. De gebeurtenis werd dan ook weergegeven onder de vorm van een klassieke tragedie. ‘Tragedie’ is de term die dan ook vaak wordt gebruikt om het getto te beschrijven. Maar in de antieke tragedie spelen twee krachten mee : de held en het lot. Hier is geen plaats voor een misdadiger : Oedipus stierf door het lot en niet door een misdadiger. In Duitsland -en dit is niet zonder belang- komen de auteurs van de misdaad dan ook niet voor in de voorstelling van het getto van Warschau.

Daarom spreekt men vaak in de passieve vorm over de gebeurtenis : «ongeveer 400.000 joden werden opgesloten in de wijk waar vroeger 160.000 mensen leefden».¹⁵ «Een judenrat werd opgericht».¹⁶ Vervolgens «werd de massa van vrouwen, mannen, bejaarden en kinderen begin 1943 uitgedund tot er slechts enkele tienduizenden overbleven».¹⁷ «Ze werden opgestapeld (...) in goederenwagons»¹⁸ en «tijdens de Heilige Week van 1943 werden de laatste 60.000 joden uitgeroeid».¹⁹ Door wie ? In het beste geval vermeldt men de SS-eenheden. Maar heel vaak stelt men zich die vraag niet. Trouwens, niets verplichtte om de auteurs van de misdaad met naam en toenaam te noemen, van zodra het joden betrof «die hun lot met waardigheid wilden dragen».²⁰

De held strijdt altijd voor waarden waarmee de auteur zich kan identificeren. In de Bondsrepubliek Duitsland sloot men de ogen voor de nationaliteit van de schuldigen. Zo konden de doelen van de BRD en de opstandelingen samenvloeien. Het eerste artikel van de wet in de BRD zegt dat «de waardigheid van de mens onschendbaar is». Tijdens de officiële herinneringsplechtigheden voor de vijftigste verjaardag van de opstand namen verschillende Duitse voor-
aanstaande politici (de voorzitter van de Bundestag, de

¹⁵ Carl-Christian Kaiser, «General Stropf meldet Vollzug. Ein Dokument-Bericht über die Vernichtung des Warschauer Ghettos», *Stuttgarter Zeitung*, 23. November 1960.

¹⁶ Ludwig Wolf, «Die Mauer um Muranow. Zum 20. Jahrestag des Warschauer Ghetto-Aufstandes», *Das Andere Deutschland*, Hannover, 1 Woche Mai 1963.

¹⁷ «In gemeinsamer Kampffront gegen den Faschismus. Zum 19. Jahrestag des Aufstandes der Jüdischen Bevölkerung im Warschauer Ghetto», *Die Tat*, Frankfurt am Main, 21. April 1961.

¹⁸ Michael Ludwig, «Sie kämpften um das Recht auf einen menschenwürdigen Tod. Gedenken an den Aufstand der Verzweifelten im Warschauer Ghetto vor fünfzig Jahren», *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21. April 1993.

¹⁹ Vor 20 Jahren : «Aufstand im Ghetto», *Süddeutschen Zeitung*, 19. April 1963.

²⁰ Klaus Bohnhof, «Aufstand gegen die SS-Henker. Warschauer Getto gab Beispiel für Tapferkeit ohne Hoffnung», *Braunschweiger Zeitung*, 24. April 1968.

²¹ Rita Süßmuth, «Gedenkworte zum 50. Jahrestag des Aufstandes im Warschauer Ghetto», *Verhandlungen des Deutschen Bundestages*. 12 Wahlperiode. Stenographische Berichte, Bd. 167, Plenarprotokolle 12/145 - 12/156, 10. März 1993 - 30. April 1993, Bonn 1993, 152. Sitzung, 13003.

²² Erklärung des Bundeskanzlers Helmut Kohl zum 50. Jahrestag des Aufstandes im Warschauer Ghetto, hrsg. V. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr. 137/93, 16. April 1993.

²³ Erklärung des Bundespräsidenten Richard von Weizsäcker zum 50. Jahrestag des Aufstandes im Warschauer Ghetto, hrsg. v. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr. 132/93, 16. April 1993.

²⁴ Erklärung des Bundesausenministers zum 50. Jahrestag des Aufstandes im Warschauer Ghetto, in: BPA-Bulletin, April 1993, Dokument 6, Nr. 54621.

kanselier, de president en de minister van Buitenlandse zaken) een standpunt in. Rita Süßmuth verklaarde : «ze hebben hun leven niet kunnen redden, maar wel hun waardigheid».²¹ Helmut Kohl zei dat «de herinnering ons verplicht te strijden voor de waardigheid van de mens».²² Roman Herzog zei dat «de mensen zich hebben geëngageerd voor de waardigheid en de vrijheid van het leven».²³ Klaus Kinkel, ten slotte, betuigde eer aan de opstandelingen door het volgende te verklaren : «hun verzet was een bewuste stap naar een waardige dood».²⁴

Door tijdens de plechtigheden te verklaren dat de opstandelingen hun waardigheid hebben verdedigd, wilden de Duitse politici de fundamenteën van de Duitse rechtsstaat onderstrepen. De waardigheid werd de eerste reden waarvoor de opstandelingen in het getto hadden gevochten. Ook creëert ze een vorm van gelijkheid tussen diegene die het discours houdt en de joden. Aan de opstandelingen wordt gezegd dat ze voor het goede doel hebben gestreden. Aan de staat wordt gezegd dat hij garant staat voor een politiek correcte waarde. Deze verklaringen zijn dan ook mogelijk, op voorwaarde dat de geschiedenis voorgesteld wordt als een klassieke tragedie.

In de mogelijkheid tot identificatie met de held schuilt ook die om de heroïsche en waardige dood van de opstandelingen te eren.

Het gedicht van Milosz weigert de opstand van het getto te beschouwen als een tragedie. Het staat zulke recuperatie dan ook niet toe : in plaats van lof voor de held vindt men er een schuldbekentenis in.

Het is waar dat de omvang van de misdaad elk goed begrip ervan moeilijk maakt. Maar men kan dit onbegrip niet beantwoorden door aan de houding van de slachtoffers een centrale plaats te geven in het verhaal. Dat leidt tot het vicieuze perspectief van een misdaad een tragedie te maken.

De Duitsers hebben de joden van het getto hun waardigheid ontnomen en hun recht op leven bestreden.

En wanneer een misdaad wordt gepleegd, is het niet aan het slachtoffer om een verklaring te geven voor zijn houding, maar wel aan de dader voor de misdaad. Zijn misdaad.

Patrice

VAN LAETHEM

Wetenschappelijke

medewerker Auschwitz

Stichting

Een leven als U-boot.¹

Een gesprek met Edith Hahn Beer en haar dochter Angela Schlüter.²

Edith Hahn studeert rechten in Wenen wanneer de Duitsers Oostenrijk annexeren in 1938. Ze is joodse. Vanuit het joodse getto in Wenen wordt ze in 1941 naar een werkkamp in Noord-Duitsland gestuurd. Ze verblijft er enkele maanden en moet er onmenselijk zware arbeid verrichten. Een jaar later wordt haar moeder naar het Oosten gedeporteerd. Wanneer ze terug naar Wenen keert, is de toestand voor de joden in de stad dramatisch geworden. Ze besluit niet naar het getto terug te keren en onder te duiken. Uiteindelijk weet Edith Hahn met valse identiteitspapieren naar München te vluchten. Daar ontmoet ze Werner Vetter, een nazi-officier die op haar verliefd wordt. Hij vraagt haar ten huwelijk. Edith beseft dat dit aanzoek haar redding kan betekenen.

Edith Hahn stamt uit een joodse familie uit de middenklasse. Ze werd geboren in 1914 in Wenen waar haar ouders een restaurant uitbaatten. Ze had twee jongere zussen. Haar vader stierf in 1936 aan een hartaanval. In 1938, na de *Anschluss*, werd ze verplicht haar studies op te geven. Een jaar later werden zij en haar moeder Clothilde in het getto ondergebracht. Haar zussen vluchtten naar Palestina. Edith kreeg een joodse identiteitskaart met een grote «J» en kreeg, zoals gebruikelijk, als tweede naam Sara. Ze had een vriend, Joseph 'Pepi' Rosenfeld, die later haar verloofde werd. Hij was een *Mischling*, een zoon van een joodse vader en Arische moeder. Toen zijn vader stierf, bleef Pepi alleen met zijn moeder achter.

¹ U-boot : definitie die men geeft aan joden die zich midden de Duitse bevolking hebben verborgen gehouden en zo zijn ontsnapt aan deportatie en vernietiging.

² Met dank aan mevr. Gerda Reynaert, The House of Books.

Edith werd naar een werkkamp in het Noorden van Duitsland gestuurd waar ze eerst op een plantage werkte, later in een papierfabriek. Een jaar later keerde ze terug naar Wenen. Daar vernam ze dat haar moeder naar Polen werd gedeporteerd. Sindsdien heeft ze er niets meer van gehoord. Edith stond ook op de transportlijsten. Ze besloot onder te duiken. Via een vriend kwam ze in contact met een nazi die haar aanraadde de identiteit aan te nemen van een Arische vriendin. Die vriendin moest het verlies van haar identiteitspapieren melden, zodat ze nieuwe kreeg. De originelen moest Edith bewaren. «Het betekende mijn redding», zegt Edith. «En hij vroeg geen geld. Ik denk dat hij dit heeft gedaan omwille van die gemeenschappelijke vriend».

EEN NIEUWE IDENTITEIT

Zo werd Edith Christine Denner, een laag opgeleide, twintigjarige verpleegster. In augustus 1942 ging ze naar München waar ze voor het Rode Kruis ging werken. «Het was heel moeilijk voor mij om een nieuwe identiteit aan te nemen. Wanneer ik die van Christine aannam, moest ik mij verplaatsen in de leefwereld van iemand van 19 jaar, terwijl ik er zelf 27 was. Ik moest opletten wat ik zei. Ik hield van literatuur, van filosofie. Maar er werd niet van mij verwacht dat ik over alles een mening had. Terwijl ik van nature heel dynamisch ben en overal en altijd mijn mening zeg. Nu moest ik discreet blijven. Ik werd introvert en stil. De hoop dat de oorlog snel voorbij zou zijn hielp mij om die rol aan te houden. Eigenlijk is het ongelooflijk. Ik had geen enkel acteertalent op school, maar gedurende drie jaar heb ik een acteerprestatie van jewelste gegeven. Ik kan nog steeds niet geloven welk geluk ik heb gehad. Ik had geen geld. Ik had niets».

Op een dag ontmoet te ze in een kunstgalerij Werner Vetter, een blonde man met een swastika op zijn jas. «Ik vond hem onmiddellijk vriendelijk. Hij had zeven dagen verlof gekregen. We zagen elkaar iedere dag. In oktober vroeg hij me ten huwelijk. Het was afschuwelijk. Ik wist niet wat zeggen. Ik probeerde hem af te schepen met alle mogelijke clichés. Ik zei hem dat we niet konden trouwen tijdens een oorlog. Dat ik niet op hem zou wachten. Hij zei dat hij mijn vader wilde ontmoeten waarover ik had gepraat. Er was geen weg terug. Daarom vertelde ik de waarheid. Ik vertelde hem wie ik was. Was ik naïef ? Nam ik een risico ? Ik wist dat ik hem kon vertrouwen. Ik zag dat hij van mij hield.

Daarop antwoordde hij me dat hij eigenlijk getrouwd was, maar de scheiding had aangevraagd».

DE JOODSE BRUID

Edith beseftte dat het huwelijk de perfecte camouflage betekende : «Ik voelde mij zeer dicht bij Werner. Maar de liefde van mijn leven was Pepi. Maar hij wilde niet met mij trouwen en niet emigreren. Hij bleef achter in Wenen waar hij voor zijn moeder zorgde die met zelfmoord dreigde indien hij haar in de steek zou laten. Werner beloofde me veiligheid en geborgenheid. Hij hield echt van mij. Het was als een hemels geschenk. Toch trouwde ik uit ontredering met Werner Vetter, een nazi. Ik kon niet anders. Ik moest dat geschenk aanvaarden. Ik weet niet of ik van hem hield. Ik denk het wel. Ik scheerde niet alle nazi's over dezelfde kam. Hij was groot, blond en charmant. Hij heeft mijn leven gered. Ik trok dus bij hem in en werd een heel andere vrouw. Ik vergat mijn achtergrond, mijn opleiding en mijn levenservaring. Ik werd een Arische huisvrouw. En dat ging vrij gemakkelijk. Ik had niet de minste moeite om mijn sterke persoonlijkheid te verbergen. Ik was discreet, ik zei niets. Ik werkte als verpleegster in een ziekenhuis. Ik ben met hem getrouwd en dat is mijn redding geweest. Ik had geen andere keuze. Trouwens, ik had veel invloed op Werner. Ik leerde hem bijvoorbeeld naar de BBC-radio te luisteren. En we vergeleken de Duitse berichtgeving met de buitenlandse. En dat beïnvloedde ook zijn beeld over het nazisme en de partij. Ik weigerde het portret van Hitler in huis op te hangen. Ik weigerde naar winkels te gaan waar ik de Hitlergroet moest brengen. Wanneer ik denk wat er met de andere joden is gebeurd, prijs ik mezelf alleen maar gelukkig».

Werner was een complexe figuur. Enerzijds was hij heel autoritair in het huishouden. Anderzijds had hij problemen met hiërarchie. Hij hield ervan te liegen tegen zijn oversten, wat hij als een bevestiging van zijn vrijheid zag. Maar thuis duldde hij geen tegenspraak. Edith : «Tekenend voor Werner was dat ik gemakkelijk kon zeggen dat ik joodse was, maar dat ik moest liegen over mijn kookkunst».

ANGELA

Toch had de anti-joodse propaganda Werner sterk doordrongen. Edith : «Ik wilde dolgraag een kind. Maar Werner

wilde niet omdat hij geloofde wat Hitler zei. Hij geloofde dat joods bloed in het kind zou domineren».

In 1944 werd Edith toch zwanger en gaf het leven aan Angela. Voor zover we weten is zij het enige joodse kind dat in een Duits ziekenhuis werd geboren tijdens de oorlog. Toch denkt ze niet dat ze een slechte beslissing nam door met Werner een kind op de wereld te zetten tijdens de oorlog : «ik was op een leeftijd gekomen dat het normaal was kinderen te hebben. Iedereen wilde er vijf of zes. Toen dacht ik ook dat de oorlog snel voorbij zou zijn. Hij zou nog hooguit drie of vier maanden duren. Ik dacht dat Angela er dus pas na de oorlog zou komen. Ik voorzag voor haar dan ook een normale toekomst in een normaal gezin. Ik ben altijd heel optimistisch geweest. Dat heeft mij ook geholpen om te overleven».

Bij de bevrijding werd Werner, die ondertussen in de Wehrmacht zat, krijgsgevangen genomen en naar een werkkamp in Siberië gestuurd. Edith nam haar ware identiteit terug en werkte als rechter. «Het was de mooiste tijd van mijn leven», zegt ze nu, «Het was de enige keer in mijn leven dat ik werkte in overeenstemming met mijn intellectuele capaciteiten ». Twee jaar later kwam Werner terug. Edith : « Werner hield niet van de ware ik. Hij wilde een vrouw die thuis bleef en voor het huishouden zorgde. Hij vroeg dan ook de scheiding aan. Ik verhuisde met mijn dochter naar Londen». Daar huwde ze met de Oostenrijkse vluchteling Frederick Beer. Hij stierf in 1984. Twee jaar later verhuisde ze twee naar Israël.

DE HERINNERING

Edith Hahn Beer is nu 86 jaar. Ze is klein en breekbaar. Ze vertelt haar verhaal met eenvoud. Zonder enige rancune. Haar stijl is informeel. Ze snijdt in haar boek verschillende belangrijke thema's aan maar velst er geen oordeel over. Ze weet dat wat ze heeft meegemaakt uitzonderlijk is. Maar ieder verhaal is uniek. Dat weet ze ook. Het boek *De joodse bruid* toont vooral hoe ver overlevingsdrang kan gaan.

Haar dochter Angela Schlüter is ook bij het gesprek aanwezig. Ze is een zelfbewuste dame. Heel dominant ook. Zij wilde dat haar moeder haar verhaal vertelde. Tijdens het gesprek laat ze zich zelfs ontvallen : «Wat de dochter wil, wil ook de moeder».

Waarom wilden ze hun verhaal vertellen ? Gedurende 50 jaar heeft Edith niets gezegd, heeft ze haar verleden achter zich gelaten. Haar dochter Angela kende het verhaal van haar moeder niet eens : «Ik had problemen om mijn verhaal te vertellen. Ik denk dat alle overlevenden problemen hadden om hun geschiedenis te vertellen. Ik wou niet dat Angela het wist. Ik wilde niet dat ze opgroeide met het verhaal van de Shoah op de achtergrond».

Toch vindt Angela dat ze het moest weten : «Het kan niet geheim gehouden worden. Maar ik begrijp dat mijn moeder heeft gezwegen. Ik begrijp waarom. Maar ze had iets moeten zeggen, terwijl ze dat niet heeft gedaan. Ik had tenminste voorbereid moeten worden op mijn ontmoeting met mijn vader. Maar niets van dit. Ik stelde ook geen vragen. Ik aanvaardde dan ook alles wat ze mij vertelde. Ik kreeg geboortekaarten van mijn familie die niet eens bestond. Wanneer ik naar mijn vader vroeg en waarom hij niet met ons leefde, zei ze me dat hij geen werk kon vinden in Engeland. Ik wist tot mijn twaalfde zelfs niet dat ze gescheiden waren. Ik wist wel dat er iets pijnlijks was. Ook als kind. Ik wist dat zij en haar familie pijn hebben geleden. Maar ik wist niet wat. Pas in 1984 heb ik haar verleden ontdekt toen ik haar ging bezoeken in Israël. Ze toonde me documenten uit de oorlog. Ik was verbaasd. Ik nam ze met me mee en toonde ze aan een vriend. Hij wilde mijn moeder ondervragen. Toen heb ik voor de eerste keer haar verhaal gehoord. Ik was verbaasd dat iemand zoveel verschrikkingen kon meemaken. Ik realiseerde me dat de documenten die ik onder ogen kreeg ontzettend belangrijk waren in de context van de Tweede Wereldoorlog. Ik besepte de betekenis van dat leven. Ik wilde ook dat mijn kinderen het wisten. En ze houden van hun grootmoeder. Ze vinden dat ze geweldig».

Wat zijn hun doelstellingen met het schrijven van het boek ? Edith : «Ik wil gewoon een verhaal vertellen. Mijn verhaal. Het is een uniek verhaal. Het gaat over WOII. Ik denk dat het geweten moet worden. Het is een deel van de mozaïek van de Tweede Wereldoorlog». Angela : «Het is een persoonlijke getuigenis. In directe vorm. Ik wil dat de mensen die het lezen begrijpen wat het betekent deel uit te maken van een minderheidsgroep. En aan de meerderheidsgroep wil ik zeggen dat ze hun positie niet mogen misbruiken. Ik hoop dat iedereen met haar meevoelt. En ik denk ook wel dat dat 20 is. De lezers hebben begrip voor dit fenomeen. Ze zijn verbaasd».

De ontmoeting met haar vader was pijnlijk. Angela : «Ik vernam pas op mijn zestiende dat mijn vader een nazi was geweest. Mijn moeder kwam op het idee dat ik hem moest leren kennen. De laatste keer dat ik hem had gezien, was ik elf jaar. Zo ging ik zes maanden bij hem wonen. Hij vertelde me de tweede dag dat ik er was dat hij lid van de nazipartij was geweest. Ik wist niet wat te zeggen. Ik was geschokt. Ik vroeg hem niets meer. Dit deed de deur dicht. Ook toen ik op mijn negenentwintigste voor het eerst mijn geboorteakte zag -met een grote swastika erop- was ik geschokt. Ik hou niet van mijn vader. Ik heb nooit van hem gehouden. Hij heeft nooit de spijt uitgedrukt dat hij een nazi was. Toen ik hem voor het laatst zag, zei hij me nog hoe joods ik er wel uitzag. En dat hij me daarvoor verafschuwde. Zoals u ziet, ik heb geen goed beeld van mijn vader. Ik heb nare ervaringen met hem. Hij zei me dat ik het bewijs was dat Hitler gelijk had. Hij zei me dat de joodse genen, het joodse ras sterker was. En dat zag hij in mij omdat ik op mijn moeder leek en niet op hem. Hitler had dus gelijk. Maar ik wilde dit allemaal niet weten en ik stopte hem meteen. Zo ging ik ook naar een joodse school en niet naar een christelijke, zoals hij wilde. Toen ik hem vertelde dat ik naar de joodse school wou gaan, bleef hij star naar mij kijken en sloeg hij mij. Hij sloeg me zo hard dat ik geopereerd moest worden. En dat alleen maar omdat hij mijn joods-zijn niet aanvaardde. Terwijl ik vond dat hij mij zeker geen lessen te spellen had. Ik heb hem de laatste twintig jaar niet meer gezien. Het feit dat mijn vader een nazi was, kan ik nog steeds niet aanvaarden. Als ik eraan denk, slaap ik niet's nachts. Over mijn moeder ben ik niet beschaamd. Ze is met Werner getrouwd om haar leven te redden. Ik ben dan ook blij dat mijn vader voor haar heeft gezorgd, maar verder wil ik niets met hem te maken hebben. Ik weet zelfs niet of hij nog in leven is. En het interesseert me ook niet. Ik heb een fantastische stiefvader gehad. Voor mij is hij mijn vader en de grootvader van mijn kinderen.»

EEN JOODSE IDENTITEIT

In het begin van het boek haalt Edith het joods-zijn aan. Wat betekende die joodse identiteit voor haar ? Edith : «Ik was joodse. Dat was voor mij natuurlijk. Ik dacht er verder niet over na. Mijn vader voedde ons wel op met de gedachte dat we beter moesten zijn dan de rest en beschaafder dan de rest. Het was zijn ethiek. Toch had hij geen minderwaardigheidscomplex als jood. Voor de Duitse inval toch niet.

Misschien later wel toen de antisemitische propaganda haar hoogtepunt kende. Maar ik begreep toen niet wat het was. Ik was wel geschokt toen ze me op de universiteit zegden dat ik mijn examens niet kon afleggen omdat ik joodse was. Ik begreep dat maar moeilijk. Maar ik kon ook niets anders doen dan wachten. Maar ik voelde wel dat er ons, joden, slechte tijden te wachten stonden. Toen ik voor mijn huwelijk moest gaan bewijzen dat ik wel degelijk Arische was, ervoer ik ook geen revanchegevoelens jegens het nazi-systeem. Dat was voor mij ook geen overwinning of zo. Zo heb ik nooit gedacht. Het was gewoon zaak te overleven».

Angela gaat met haar moeder niet akkoord : «Ik denk wel dat haar vader een minderwaardigheidscomplex had. Zo'n reactie -je moeten bewijzen, beter zijn dan de anderen- is tekenend voor dergelijke houding. Iedereen moet een goed mens zijn. Ik begrijp niet waarom joden beter moesten zijn dan anderen. Ik begrijp de ethiek van mijn grootvader niet. Dat noem ik een minderwaardigheidscomplex».

Uit het boek blijkt ook heel duidelijk dat Edith haar joodse identiteit na de oorlog (her)ontdekt heeft en dat die zelfs nog sterker is geworden. Ze schrijft : «ik wilde tussen de joden leven». Daarom ook verhuisde ze naar Israël. Waar ze tot rust is gekomen. «Maar het is waar», zegt Edith, «mijn joodse identiteit was na de oorlog sterker dan ervoor. Ja, ik was bewuster van mijn joods-zijn. Het was ook normaal, denk ik. Tijdens de nazi-periode sprak niemand er over. De joden bestonden niet. We bestonden niet. Ik bestond niet. Ik was iemand anders. Ik was een Arische huisvrouw. Ik moest mijn identiteit onderdrukken. Na de bevrijding daarentegen konden we weer vrij over de joden spreken. Ik was dan ook gelukkig joodse te zijn».

Haar dochter Angela voelt zich heel joods. Ze is heel trots joods te zijn : «Ik groeide op als joodse. Ik vind het heel interessant. Voor mij betekent het joods-zijn dat ik weet wanneer ik welke beslissingen moet nemen, het is een kwestie van ethiek, van integriteit, van persoonlijke integriteit. Hoe ik mezelf zie is heel belangrijk voor mij en het joods-zijn helpt mij daarin. Ik ben heel trots deel uit te maken van een 'elitair' minderheid. Elitair in de zin dat het een heel oude cultuur is. Ik hou ervan deel uit te maken van een oude culturele groep. En het jodendom is dat. Dat vind ik fantastisch».

HET SCHULDGEVOEL

Kunnen zij in hun joods-zijn het Duitse volk vergeven ? Edith heeft er niet echt een mening over. Angela wel : «ik ben blij dat ik met de Duitsers niets te maken heb. Ik heb nooit van Duitsland gehouden. Ik heb er wel geleefd omdat mijn man er werkte. Maar nu woon ik in Londen. En ik ben zo blij om in een multiculturele omgeving te leven. Die heeft tenminste de mogelijkheid gevonden om te leven met haar problemen. En ik denk dat Duitsland dat niet kan. Nog altijd niet. De opkomst van het neonazisme en het racisme bewijzen dat. Ik wil er niet meer heen. Ik wil geen Duitsers zien. Ik denk dat vergeven onmogelijk is».

Veel overlevenden voelden zich schuldig omdat zij de concentratie- en vernietigingskampen hebben overleefd en anderen niet. In haar boek schrijft Edith dat ze dat 'irrationeel gevoel' ook heeft gekend bij de bevrijding van de kampen en bij het aanhoren van wat er met de Europese joden en zigeuners is gebeurd. Nu spreekt ze dat tegen : «Nee, ik heb geen schuldgevoelens, ik ben blij dat ik het heb overleefd. Ik denk ook niet dat ik een heldin ben. Ik had geluk. Er was iemand hierboven die zich om mij bekommerde. Ik denk ook niet dat het toeval was dat ik het heb overleefd. Lange tijd heb ik dat wel gedacht. Dat het een wonder was. Dat het inderdaad toeval was. Maar er waren zoveel toevalligheden dat ik nu wel denk dat er iemand zich om mij bekommerde. Dat iemand zich over mij ontfermde. Het kan niet alleen toeval zijn. Ik ben dan ook bijzonder dankbaar. De mensen die mij hebben geholpen ben ik dankbaar. Maar schuldig ? Nee. Waarom ? Ik ben toch niet schuldig omdat ik probeer te overleven ? Het was voor mij ook geen groot dilemma of zo wanneer ik de eed van trouw aan Hitler moest zweren. Ik vond dat wel belachelijk maar het maakte deel uit van mijn overleving».

Hoe ver kan iemand gaan om te overleven. Wat heeft hij daarvoor nodig ? Edith : «Oneerlijkheid was voor mij de grens. Ik heb niets oneerlijks gedaan. Ik gaf alles op na de oorlog omdat de Russen wilden dat ik voor hun spionage moest werken. Maar dat kon ik niet. Dat zou hetzelfde zijn als voor de Gestapo werken. Ik kon geen compromissen sluiten. Ook was het steeds mijn zorg om al de mensen die mij hebben geholpen, niet in gevaar te brengen. Ik was zeer discreet over hen. Helaas kon ik niet veel terug doen. Ik denk dat ik de oorlog heb overleefd omdat ik (1) veel geluk heb gehad en omdat ik (2) steeds optimistisch ben geweest. Hoop heeft mij gered. Ik heb nooit de moed laten zakken.

Ik heb steeds verder geleefd met de idee dat ooit de oorlog wel voorbij zou zijn. Via de BBC was ik natuurlijk op de hoogte van de ontwikkelingen en wist ik dus dat de oorlog niet lang zou duren. Dat heeft me natuurlijk ook geholpen».

Het schrijven van het boek en het vertellen van het verhaal hebben de twee vrouwen dichter bij elkaar gebracht. Angela is formeel : «We hebben altijd een goede relatie gehad, maar vroeger praatten we niet veel over belangrijke dingen of over de grote filosofische vragen. Wel over mode, enz. Het bleef heel oppervlakkig. Vrij banaal. Haar verhaal heeft ons wel dichter bij elkaar gebracht. Het begrip, het wederzijds begrip heeft ons dichter bij elkaar gebracht. Nu kan ik begrijpen, nu kan ik haar tenminste begrijpen».

Edith Hahn BEER (met Susan Dworkin), *De joodse bruid*. Antwerpen, The House of Books, 2000.

Jaarlijks bezoeken honderdduizenden mensen uit de gehele wereld het Anne Frank Huis. Voor dit jaar is de verwachting dat er voor het eerst meer dan 900.000 mensen een bezoek zullen brengen aan het pand aan de Prinsengracht 263 in Amsterdam dat sinds 1957 is opengesteld voor het publiek. Het aantal mensen dat met eigen ogen de plek wil zien waar Anne Frank ondergedoken zat en waar zij haar dagboek schreef, neemt nog steeds toe. Uit de vele reacties in het gastenboek blijkt dat de bezoekers erg onder de indruk zijn van het museum. Maar er gebeurt veel meer aan de Prinsengracht.

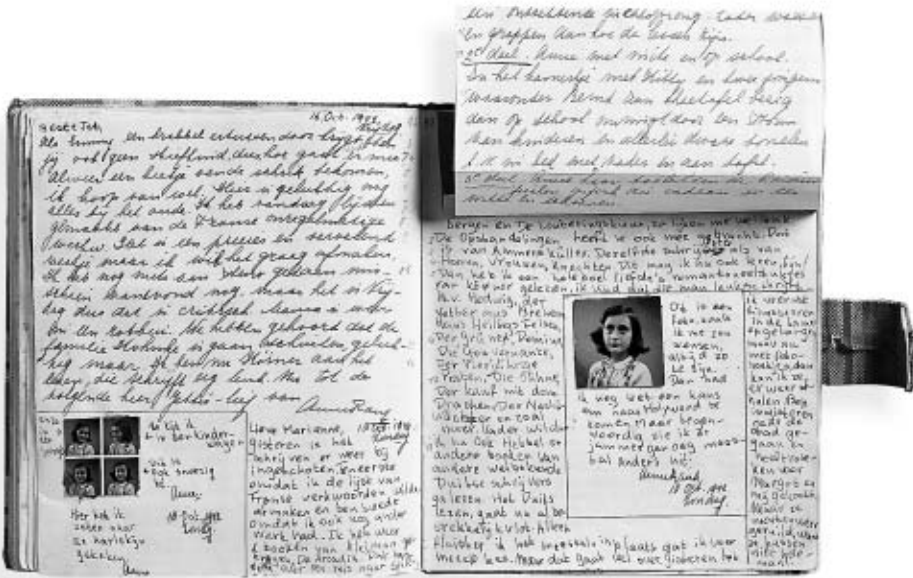
Holocausteducatie¹ kent wereldwijd veel benaderingen en werkwijzen. De manier waarop de Anne Frank Stichting daaraan vormt geeft is voor een deel bepaald door de omstandigheden : de persoon van Anne, het dagboek en de onderduikplek. Maar ook de pedagogische uitgangspunten die worden gehanteerd bepalen de inhoud en de vorm van de vele producten en activiteiten².

EEN HUIS MET EEN VERHAAL

Het dagboek van Anne Frank eindigt op 1 augustus 1944. Ze heeft geen aantekeningen nagelaten over haar ervaringen in de SD-gevangenis in Amsterdam en in de kampen in Westerbork, Auschwitz en Bergen-Belsen. Toch is haar dagboek voor miljoenen lezers nog altijd de eerste kennisgeving met deze periode in de geschiedenis. Voor velen is Anne Frank het gezicht geworden van de miljoenen slachtoffers van de sjoa. Primo Levi, schrijver en overlevende van Auschwitz heeft dat als volgt onder woorden gebracht

¹ 'Holocausteducatie' is een begrip dat we alleen maar gebruiken omdat het wereldwijd zo ingeburgerd is. Eigenlijk zouden we moeten spreken van anti-holocaust educatie. Bovendien gebruiken we liever het begrip 'sjoa' (Hebreeuws voor 'vernietiging') dan 'holocaust' (afgeleid van het Griekse woord 'holokauston', letterlijk : 'brandoffer' of 'zoenoffer')

² Zie : www.annefrank.nl

Dagboek met o.a. portret van Anne Frank. Bijschrift: Anne Frank hield haar dagboek bij van 12 juni 1942 tot 1 augustus 1944.

: 'Eén enkele

Anne Frank ontroert ons meer dan de ontelbaren die net zo leden als zij, maar wier beeld in de schaduw is gebleven. Misschien moet dat ook zo zijn: als we het leed van alle mensen moesten en konden mee-lijden, zouden we niet kunnen leven.'

Het lezen van het dagboek of het zien van de theaterproductie brengt de realiteit van de jodenvervolgung heel dichtbij. Dat maakt het begrijpelijk dat veel mensen de schuilplaats willen zien waar Anne haar dagboek schreef. In het dagboek speelt het huis, de onderduikplek, een heel grote rol. Het is een verhaal op de plek zelf, het is een huis met een verhaal.

CONSERVERING EN NIEUWBOUW IN 1999

In september 1999 sloot de Anne Frank Stichting een periode af waarin hard is gewerkt aan een ingrijpende verbetering van de educatieve voorzieningen en de museale inrichting. Het voorhuis, het voormalige bedrijf van Otto Frank, is teruggebracht in de stijl en de sfeer van de onderduikperiode. In het Achterhuis, de onderduikplek, zijn conserveringswerkzaamheden uitgevoerd. Verder is veel aandacht besteed aan de educatieve inrichting: 'welk verhaal willen we aan onze bezoekers vertellen en hoe doen we dat op de meest indringende manier?' Door de bouw van

een nieuw pand naast het historische, is de expositieruimte uitgebreid en kan de educatieve dienst van het museum veel meer groepen uit het onderwijs een beter begeleidingsprogramma aanbieden.

De bezoekers van het pand 263 maken een tocht terug in de tijd. In elke ruimte geven citaten uit Annes dagboek een indruk van wat daar gebeurde tijdens de onderduik. De bezoekers treffen er sporen aan van de onderduikers maar ook van de vier medewerkers van Otto Frank die zoveel hebben gedaan om de acht onderduikers te helpen. Op verschillende plaatsen zijn er verwijzingen naar de jodenvervolging die gelijktijdig op grote schaal in Nederland plaatsvond.

Het eerste deel van de route eindigt bij de arrestatie. De bezoekers verlaten de onderduikplek in het Achterhuis en komen dan in een ruimte met een heel andere sfeer. Daar wordt informatie gegeven over de afloop. Het persoonlijk lot van elk van de onderduikers wordt geplaatst in de context van de sjoa. In de ruimtes die volgen krijgen de bezoekers informatie over de vondst van het dagboek en de verdere geschiedenis ervan. Aan het einde van de route komen de bezoekers in de nieuwbouw terecht. In de tentoonstellingszaal worden wisselende tentoonstellingen ingericht over actuele onderwerpen die wortels hebben in het verleden. Tot april 2001 is bijvoorbeeld de tentoonstelling 'De Nationalistische Verleiding' te zien.

In de bookshop van het museum vinden bezoekers boeken, video's en cd-rom's die niet alleen informeren over Anne Frank, haar dagboek en de onderduikplek, maar deze informatie ook verbreden en verdiepen door feiten over antisemitisme, de jodenvervolging en de sjoa.

DOELSTELLING EN EDUCATIEVE UITGANGSPUNTEN

De Anne Frank Stichting heeft als doelstelling de onderduikplek in stand te houden en om de idealen van Anne Frank zoals zij die in haar dagboek heeft verwoord uit te dragen. In de statuten wordt ook aangegeven hoe dit laatste dient te gebeuren : door het bestrijden van vooroordeel, discriminatie en onderdrukking en door het bevorderen van democratie en mensenrechten. Dat is de educatieve opdracht van de Anne Frank Stichting.

Luchtfoto Anne Frank Huis 1999. Bijschrift: Het Anne Frank Huis met de nieuwe aanbouw in 1999.

In de opzet van het museum, maar ook in de vele activiteiten die daarnaast worden ontplooit, spelen een aantal educatieve uitgangspunten een belangrijke rol. Afhankelijk van de doelgroep en de soort activiteit krijgen die een verschillende uitwerking. Enkele van deze uitgangspunten zijn :

Het persoonlijk verhaal

De levensgeschiedenis van individuele mensen is educatief van grote waarde. Het gaat daarbij niet alleen om het levensverhaal van Anne Frank, maar ook om dat van anderen. Het geeft de gelegenheid zich met andere personen te identificeren en emotioneel betrokken te raken. Beide zijn heel belangrijk bij leerprocessen. Niet vergeten mag worden om dergelijke persoonlijke verhalen steeds te plaatsen in de grotere historische en politieke context.

2. Leren van het verleden

Het verleden en het heden zijn met elkaar verbonden. Huidige, actuele politieke en maatschappelijke verschijnselen worden beïnvloed door gebeurtenissen uit het verleden. Maar ook onze visie op het verleden wordt gekleurd door het heden. Steeds wordt de vraag gesteld: ‘wat kunnen we leren van het verleden?’ De Anne Frank Stichting houdt zich immers actief bezig met actuele vragen rond bijvoorbeeld antisemitisme, racisme, nationalisme, extreem-rechts, enz.

3 Persoonlijke verantwoordelijkheid

Mensen zijn in principe persoonlijk verantwoordelijk voor allerlei keuzes die ze maken. Natuurlijk geldt dit maar tot op zekere hoogte. Maatschappelijke omstandigheden kunnen een vrije keuze inperken, maar je daarachter verschuilen is niet altijd mogelijk. In dezelfde omstandigheden blijken mensen toch verschillende keuzes te maken. (bijvoorbeeld helpers, daders, meelopers en onverschilligen)

4. Negatief - positief

Het gevaar bestaat dat de verschrikkelijke gebeurtenissen uit het verleden vooral worden vertaald in negatieve termen. In waarschuwingen en opgeheven vingertjes. Dit is vaak niet te vermijden, maar jonge mensen leren vaak meer en beter door een positieve benadering. Door te laten zien wat ze goed doen en door het aanreiken van alternatieven. Mensen met een positief zelfbeeld zijn minder geneigd tot discriminatie.

Daarbij is het niet altijd nodig en gewenst om de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog als referentiepunt te nemen.

PRODUCTEN EN ACTIVITEITEN

De educatieve principes zijn niet alleen terug te vinden in het museum maar ook in de vele producten en activiteiten die worden ontwikkeld. Voor een belangrijk deel zijn gericht op het onderwijs in Nederland en maar ook in andere landen. Een aantal voorbeelden :

De Educatieve Dienst van het museum

Ruim 600 groepen uit binnen- en buitenland worden jaarlijks ontvangen door de Educatieve Dienst. Verreweg de meeste zijn afkomstig uit het onderwijs. Groepen bereiden zich vaak voor door tevoren op school een lesbrief te behandelen en een videofilm te bekijken. In het programma van ongeveer twee uur is er veel aandacht voor de context van het verhaal van Anne en haar dagboek : de jodenvervolging in de dertiger en veertiger jaren. Verder komen collaboratie, verzet, onverschilligheid en aanpassing aan de orde.

Reizende tentoonstelling over Anne Frank

Niet iedereen heeft de mogelijkheid om naar Amsterdam te komen en de onderduikplek zelf te zien. Sinds 1985 is er een grote reizende tentoonstelling in vele taalversies. In 1996 is deze tentoonstelling naar inhoud en vorm ingrijpend herzien. De tentoonstelling is inmiddels in tientallen landen en in honderden steden geëxposeerd en heeft naar schatting tien miljoen bezoekers getrokken. In deze tentoonstelling zijn de eerder genoemde educatieve uitgangspunten verwerkt. Ze komen ook terug in de trainingen die in de meeste gevallen gegeven worden aan lokale 'gidsen' die schoolklassen en andere groepen ter plaatse rondleidingen geven.

Bij de tentoonstelling behoort een catalogus die inmiddels in 22 talen is vertaald.

In de USA, in Groot-Brittannië en in Duitsland zijn er zusterorganisaties actief die in die landen rond de verspreiding van de tentoonstelling allerlei educatieve activiteiten organiseren. Ook in Vlaanderen reist de tentoonstelling rond ³.

Lesmateriaal

- Kinderen van 4 - 7 jaar

De kiem van vooroordelen en discriminatie wordt soms al op jeugdige leeftijd gelegd. Daarom wil de Anne Frank Stichting juist jonge kinderen laten ervaren dat ieder mens waardevol is. Pas als kinderen een positief zelfbeeld hebben én over verschillen heen naar mensen hebben leren kijken, kunnen ze elkaar gaan waarderen om wie ze zijn. Het lespakket 'Dit ben ik' bestaat uit verhalen waarin dagelijkse ervaringen van kleuters centraal staan. Overeenkomsten en verschillen in hun dagelijks leven (culturele diversiteit)

³ Het CSC (Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid-Vormingswerk) organiseert vanaf september 2000 een tournee door Vlaanderen van de tentoonstelling 'Anne Frank, een geschiedenis voor vandaag'. De tournee richt zich uitdrukkelijk tot scholen, verenigingen, culturele centra en bibliotheken. De onderwijsinstelling of scholengroep die dit wenst, kan de Anne Frank tentoonstelling inclusief basispakket promotiemateriaal en gidsenopleiding in huis halen aan een op voorhand overeengekomen tarief. Info over het hele project bij CSC-Vormingswerk vzw, Agoragalerij, Grasmartkt 51 bus 41 1000 Brussel Tel. :02/552/02.86 Fax. : 02/552.02.89 e-mail : csc.vormingswerk@sp.be

komen op een heel natuurlijke wijze aan de orde. Het les-pakket is ook in Duitsland, Denemarken en Luxemburg uitgebracht. In dit lesmateriaal komt de Tweede Wereldoorlog niet aan de orde.

- 9 -14 jarigen

De bovenstaande vanzelfsprekende en positieve benade-ring van (etnische) diversiteit is niet alleen uitgewerkt in een lespakket voor kleuters. Voor 9 -13 jarigen is het lespakket 'Dit zijn wij' gemaakt. Ook dit lesmateriaal heeft de afge-lopen jaren een brede verspreiding gevonden in het Nederlandse onderwijs. In samenwerking met Duitse pedag-ogen is in Duitsland «Das sind Wir' uitgebracht.

Voor 10 -14 jarigen komt al vele jaren elk jaar de 'Anne Frank krant 10+' uit. Deze krant die door ruim 60% van de Nederlandse basisscholen wordt aangeschaft, komt niet alleen Anne Frank en de jodenvervolgning aan de orde, maar worden ook actuele thema's behandeld (discriminatie en racisme, mensenrechten, vluchtelingen, enz)

Verder worden er regelmatig video's en cd-rom's voor deze groep in het onderwijs gemaakt.

Van de Anne Frank krant bestaan diverse taalversies.

- 13 - 16 jarigen

In samenwerking met Duitse, Oostenrijkse, Luxemburgse en Nederlandse pedagogen is het lespakket 'Dat lukt me wel !' ontwikkeld voor deze leeftijdsgroep. Het is gebaseerd op dezelfde uitgangspunten als 'Dit ben ik' en 'Dat Zijn Wij'.

- 14 jarigen en ouder

Voor leerlingen in de bovenbouw van het Nederlandse voortgezet onderwijs komt in het najaar van 2000 een cd-rom beschikbaar met een groot aantal artikelen, foto's, tekeningen en korte filmpjes rond het thema 'Nationalisme'. Dit ten behoeve van het onderwijs in het z.g. 'studiehuis' waarin leerlingen voor o.a. vakken als geschiedenis en maatschappijleer werkstukken moeten maken. Indien dit ini-tiatief in een behoefte voorziet zullen ook rond andere thema's dergelijke databestanden worden aangeboden.

Ook aan andere doelgroepen besteedt de Anne Frank Stichting aandacht :

Bibliotheek en documentatie

De Anne Frank Stichting kent een afdeling Bibliotheek en Documentatie die voor de bezoeker zesduizend boeken, vijftigduizend knipsels, een fotoarchief en een audiovisuele verzameling ter beschikking heeft. Educatie is leidraad bij het verzamelen. Er is heel veel informatie over Anne Frank, Tweede Wereldoorlog en jodenvervolging, maar het er wordt speciaal gedocumenteerd op extreemrechts. Inmiddels beschikt de AFS over een unieke collectie op dit terrein.

Deskundigheid ter bestrijding van extreemrechts

De afdeling Expertise Centrum Extreem Rechts (ACER) houdt de ontwikkelingen in Nederland en andere Europese landen nauwlettend in het oog. De verzamelde kennis wordt ten dienste gesteld aan overheid, politieke partijen en journalistiek.

Multicultureel personeelsbeleid

Het bestrijden van vooroordelen, discriminatie en racisme is een van de doelstellingen. Allochtonen kampen met een relatief hoge werkloosheid die voor een deel veroorzaakt wordt door vooroordelen, discriminatie bij de werkgever of onzekerheid bij de werknemer. De Anne Frank Stichting adviseert bedrijven en instellingen over verbetering van hun personeelsbeleid. Er worden o.a. trainingen gegeven aan personeelsfunctionarissen. Samen met de werkgeversvereniging VNO-NCW worden z.g. ‘burgemeesterbijeenkomsten’ gehouden, waarbij de burgemeester lokale ondernemers uitnodigt om te praten over allochtonen op de arbeidsmarkt.

CONCLUSIES

Het verhaal van Anne Frank blijkt een waardevolle en effectieve manier te zijn om velen, wellicht voor het eerst, te confronteren met de sjoa. Voor heel veel mensen blijkt Anne Frank een ‘*window to the holocaust*’ (Cit. James E. Young). Het is een verhaal dat in de loop der jaren niet aan kracht heeft ingeboet. Integendeel, zo lijkt het. Steeds meer mensen bezoeken het Anne Frank Huis en de internationale belangstelling voor de reizende tentoonstelling neemt toe.

Op allerlei manieren probeert de Anne Frank Stichting jongeren in binnen- en buitenland informatie te geven. De educatieve uitgangspunten zoals die worden gehanteerd staan op dit moment binnen de AFS niet fundamenteel ter discussie. Bij de uitwerking naar producten en activiteiten komt wel regelmatig de vraag aan de orde : *'welke doelgroepen willen we met welke producten en activiteiten bereiken ?'* Want het blijft steeds de vraag hoe met de beschikbare middelen een zo groot mogelijke groep zo effectief mogelijk kan worden bereikt.

Reizende tentoonstelling. Bijschrift: Van de grote 'maxi'-versie van de reizende tentoonstelling 'Anne Frank-een geschiedenis voor vandaag' bestaat ook een compactere ('mini')-versie voor scholen en andere instellingen.

**De Dietse Meisjesscharen
1940-1944. «Is het geen
aanlokkelijke taak, ons volk al
spelend en zingend terug te
voeren naar de klare bronnen
van zijn eigen aard ?»¹.**

De auteur is licentiate in de Geschiedenis. Ze stelt hier haar licentiaatsverhandeling voor die ze heeft neergelegd voor de Prijs van de Auschwitz Stichting. De Auschwitz Stichting heeft met haar een onderzoeksovereenkomst afgesloten om over het onderwerp verder te werken. Ze bereidt een nieuw artikel voor over de ideologie van de Dietsche Meisjesscharen. Daarin zal ze het ideologisch luik, dat ze hier even aanreikt, verder uitdiepen.

Vrouwengeschiedenis zit in de lift sinds een aantal jaren. Toch blijven de meeste wetenschappelijke werken over de rol van de vrouw in de Vlaamse Beweging - zeker wat de Tweede Wereldoorlog betreft - beperkt. Er zijn weliswaar verschillende licentieverhandelingen aan Vlaams-nationalistische vrouwenorganisaties en hun vrouwenvisie gewijd, maar daar blijft het zowat bij. De meeste gepubliceerde werken zijn ofwel door de betrokkenen zelf geschreven, ofwel een geresumeerde herkauwing van hetgeen in eindejaarsscripties aan bod kwam. Naast de werken die zich expliciet op de vrouw in de Vlaamse Beweging richten, zijn er nog vermeldingen in algemene - door mannen gedomineerde - publicaties maar het blijft dan ook meestal letterlijk bij een 'vermelding'. Bij de meisjes is de situatie nog

een graad erger. Nele Bracke maakte in haar bijdrage voor de Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging een onderscheid tussen de 'vrouwenbeweging' en wat zij de 'kinder- en jeugdbeweging' noemde. Het eerste werd behandeld, het tweede niet. Grensgevallen zoals de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging werden wel opgenomen ². Dit is exemplarisch voor de stiefmoederlijke behandeling van het meisjesonderzoek binnen de vrouwenstudies, zeker wat de Vlaams- nationalistische groepen tijdens de Tweede Wereldoorlog betreft. Tijd dus om aandacht te besteden aan de jongsten onder de vrouwen : de meisjes.

De historiografie heeft de vrouw in de Vlaamse Beweging laat 'ontdekt', maar dit geldt ook voor de Vlaamse Beweging zelf. Slechts omstreeks het einde van de negentiende eeuw groeide stilaan het besef dat ook vrouwen een bijdrage konden leveren in de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. Verschillende Vlaamse tenoren kregen de indruk dat hetgeen door de mannen in de openbare sfeer werd bereikt, thuis werd ondermijnd door de vrouw die haar kinderen naar Franstalige pensionaten bleef sturen en hun een 'franskiljonse' opvoeding meegaf. In eerste instantie bleef haar rol dus - conform de toenmalige maatschappijvisie - beperkt tot de privé-sfeer. Rond het begin van de twintigste eeuw werd deze visie uitgebreid tot het onderwijs : als op school de liefde voor Vlaanderen kon worden gewekt zou deze later door de meisjes, als toekomstige moeders, ook worden doorgegeven aan de kroost. De vernederlandsing van het meisjesonderwijs stond hoog op de agenda en in de Franstalige pensionaten werden de eerste initiatieven voor een Vlaamse bewustwording ondernomen. In 1913 resulteerde dit in de oprichting van de overkoepelende Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging, officieel de Lansbond voor Katholieke Vlaamse Meisjesstudenten. Deze Vlaamsgezinde, katholieke en a- politieke koepel evolueerde al snel in Vlaams-nationalistische zin en kreeg verschillende afscheuringen te verwerken. De meest ingrijpende afsplitsing gaf in 1930 aanleiding tot de oprichting van het Vlaams Nationaal Vrouwenverbond (VNVV), dat drie jaar later toetrad tot de pas opgerichte partij van Staf De Clercq, het Vlaams Nationaal Verbond (VNV). In de loop van 1935 werden de 'Kerlinnekensbonden' gesticht, waardoor ook de meisjes een plaatsje veroverden in de vrouwenorganisatie en in het VNV.

Op het ogenblik dat de vrouwen hun krachten bundelden, was door de mannelijke jeugd al het Algemeen Katholiek

Vlaams Studentenverbond (AKVS) opgericht. Deze door de Blauwvoeterie van Albrecht Rodenbach geïnspireerde studentenkoepel radicaliseerde eveneens en stelde zich in de late jaren dertig open voor niet- studerenden : het Diets Jeugdverbond (DJV) zag het licht. Naast het AKVS ontstond in de loop van 1929 het Algemeen Vlaams Nationaal Jeugdverbond (AVNJ). Het AVNJ was een poging om de verschillende militantengroepjes die tijdens de radicalisering van het Vlaams- nationalisme waren ontstaan, te verenigen, en was in eerste instantie dus een combinatie van een militie en een klassieke jeugdbeweging. Net als de leidster van het VNVV, werd de AVNJ- leider in 1933 gepolst door Staf de Clercq om van het AVNJ de officiële jeugdbeweging van de partij te maken. Het lukte, zij het niet zonder slag of stoot ³.

Jaren later zou op het kruispunt van deze Vlaams- nationalistische vrouwen- en jongenswerking een nieuwe organisatie worden opgericht, eveneens onder auspiciën van het VNV : de Dietse Meisjesscharen.

Van de DMS- historie zijn enkel de grote lijnen bekend. De Dietsche Meisjesscharen werden opgericht in de rangen van het Vlaams Nationaal Vrouwenverbond, ‘verbleven’ daar enkele maanden, en verlieten toen de VNV-vrouwenwerking om samen met de jongens onder één (jeugd)koepel, óók binnen de VNV-structuur, te vertoeven ⁴.

In de publicaties die in meerdere of mindere mate aandacht besteden aan de DMS, wordt de indruk gewekt dat de meisjesorganisatie enkel ‘ressorteerde onder’ of functioneerde ‘in de rangen van’. Was de DMS dan louter een ‘aanhangel’ van het VNVV en (later) van de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen, of nog ruimer beschouwd van het VNV, of kende ze een eigen dynamiek, een eigen werking ? En als dit zo was, waarom werd de DMS dan opgericht ? En hoe en door wie werd die stichting voorbereid ? Onder welke vorm kwamen de DMS tot stand, m.a.w hoe zag de prille organisatorische structuur eruit ? Werd de opbouw van de reeds binnen het VNVV bestaande vrouwelijke jeugdwerking overgenomen en betrof het dus hoofdzakelijk een voortzetting hiervan, of was er sprake van een herstructurering ? Bleef de organisatorische structuur onveranderd gedurende het vierjarige bestaan ? Ook aan de samenstelling van deze meisjesorganisatie worden weinig of geen woorden besteed. Wie waren deze meisjes ? Wat waren hun achtergronden ? Werd men zomaar lid of moest

aan bepaalde voorwaarden worden voldaan ? Wat de werking van de organisatie betreft, wordt meestal verwezen naar de sociale activiteiten. Was dit alles ? Het ideologische spectrum van de beweging is eveneens een grote lacune. Hadden de meisjes geen 'eigen' politiek- ideologische ideeën, of stemde hun gedachtegoed zo sterk overeen met het partijdiscours dat die indruk wordt gewekt ? En in welke mate beantwoordde de vrouwenvisie van de DMS aan het antifeministisch vrouwenbeeld zoals we dat kennen van extreem- rechts in het Interbellum ? Legden ze eigen specifieke accenten ? En wat gebeurde er na de oorlog met deze meisjes ? Werden ze gestraft voor hun oorlogsverleden, en zo ja waaruit bestond deze bestraffing dan ?

In deze bijdrage wordt dieper ingegaan op de achtergronden van de stichting, op de globale evolutie van de DMS, op haar organisatorische ontwikkeling en op haar samenstelling en werking. Ook de ideologische positionering van de DMS wordt onderzocht, alsook wat daar in zekere zin het gevolg van was : de repressie tijdens de bevrijding van België.

1. DE STICHTING VAN DE DIETSCH MEISJESSCHAREN : POLITIEKE OF 'MAATSCHAPPELIJKE' NOOD ?

De DMS werd opgericht in de rangen van het VNVV, al hadden sommige prominenten dat liever anders gezien ⁵. Aangezien er voordien reeds een vrouwelijke jeugdwerking in het Vrouwenverbond actief was - de zogenaamde 'Kerlinnekensbonden' - zou men kunnen stellen dat er enkel sprake was van een herstructurering of, met de woorden van VNVV-leidster Odile Maréchal, dat er een nieuwe 'vorm' werd voorbereid die meer beantwoordde aan de noden van de meisjes in de toenmalige maatschappij ⁶. Gezien de organisatorische overeenkomsten van de vroege DMS met de jeugdbonden van het VNVV (zie later) is dit inderdaad een plausibele verklaring. Volgens ons was er echter meer in het spel dan een simpele reorganisatie van de VNVV- jeugdwerking. Waarom werd bijvoorbeeld net Jetje Claessens, die ten tijde van de stichting buiten het VNVV stond, aangeduid als leidster van de prille meisjesgroepering en niet een jeugdleidster die haar sporen reeds had verdiend in het Verbond van Staf De Clercq ?

De DMS als dusdanig werd naar onze mening opgericht om verschillende redenen. Ten eerste werd door de eenheidsbetrachtingen van Staf De Clercq en het VNV de nood aan een gestructureerde meisjesbeweging prangender. Om de bundeling van de verschillende (Vlaams- nationalistische) partijen te kunnen realiseren, was een jeugdformatie nodig. Dit was in het VNV echter niet voorhanden. De jongens hadden in de partij wel een eigen werking maar de meisjes ressorteerden niet enkel onder het VNVV, ze waren er via (onder meer) gemeenschappelijke leidsters mee verstrengeld. Om de meisjesafdelingen van de andere organisaties te laten toetreden moest dus een andere structuur worden gevonden. Een mogelijkheid was een herstructurering van de meisjesbonden van het VNVV. Dit gebeurde ook, maar voor een gewone reorganisatie zou niet noodzakelijk een totaal nieuwe organisatie opgericht moeten worden. Dat hiervoor toch werd geopteerd, heeft vermoedelijk te maken met de opzet van het VNV om bij de totstandkoming van die eenheidsbeweging onmiddellijk te kunnen overgaan tot een gemengde jeugdorganisatie, zonder eerst nog zware organisatorische correcties te moeten doorvoeren. De beslissing om de DMS binnen het Vrouwenverbond te organiseren, en niet als een losstaande organisatie, heeft dan weer te maken met de organisatorische basis die de meisjesbonden van het VNVV boden én met de houding van VNVV-leidster Odile Maréchal die haar meisjeswerking niet zomaar wou opgeven.

Jetje Claessens, de DMS- leidster in spe, paste binnen dit (VNV-) plaatje. In de herfst van 1940 werd zij door Staf de Clercq gecontacteerd om voor eenheid in de meisjesrangenen te zorgen via de samensmelting van de vrouwelijke jeugd van VNV, Jong Dinaso, Rex en 'Ik Dien'. Dat net zij hiertoe werd aangesproken, had volgens haar te maken met het feit dat zij niet voor de Duitsers zou zwichten, dat zij de meisjes 'onverduits' zou houden⁸. Dit kan echter niet de enige reden zijn. Wij denken eerder aan een strategische zet van Staf de Clercq. Indien we kijken naar de aspiraties van het VNV en zijn leider om tot een eenheidsbeweging te komen, en naar de pogingen van zowel het AVNJ als het VNVV om respectievelijk alle Vlaams-nationalistische jeugd- en vrouwenorganisaties samen te brengen, heeft waarschijnlijk de nood aan een 'schijn van onafhankelijkheid' ook hier een rol gespeeld. Zowel bij de jongens- als bij de vrouwenformatie van het VNV werd namelijk getracht de potentiële fusiekandidaten te overtuigen door hen de indruk te geven dat de nieuwgevorm-

de organisaties lós van het VNV zouden staan. Dat het van meet af aan eigenlijk de bedoeling was om deze na verloop van tijd te integreren, heeft Bruno De Wever in zijn studie afdoende bewezen⁹. Als dit ook bij de meisjeswerking de opzet was, was Claessens een geschikte kandidate : onafhankelijk (haar organisatie was geen onderdeel van het VNV of van een andere partij) én met ervaring op het gebied van de meisjeswerking (getuige haar jarenlange inzet in de Landsbond en het draaiende houden van een eigen vrouwelijke jeugdorganisatie na de afscheuring van de Landsbond in 1937)¹⁰. Ons vermoeden dat Claessens zich reeds vóór de eigenlijke stichting van de DMS met deze nieuw op te richten meisjesorganisatie bezighield, werd versterkt door een document betreffende het ‘Dietsch Vrouwelijk Jeugdverbond’, waarin een ontwerp ter organisatie van de vrouwelijke jeugdwerking werd voorgesteld. Verschillende vermeldingen wijzen in haar richting. Zo wordt er, waar sprake is van een «*kristelijke grondslag*», duidelijk bij vermeld dat dit «*op katholieken grondslag in Vlaanderen*» is. Eén van de redenen van Claessens’ afscheuring van de Landsbond was van godsdienstige aard, namelijk de vrees dat door de sterker wordende toenaderingspogingen van de Bondsleidster met het protestantse Nederland het katholieke aspect van de organisatie, en zodoende ook de opvoeding van de meisjes op dit vlak, in het gedrang zou komen. In combinatie met de slotregel van het ontwerp wijst deze toevoeging duidelijk in de richting van Jetje Claessens : «*meisjes die door hun trouw en offervaardigheid werkelijk ‘Ik Dien’- meisjes willen zijn*»¹¹.

Waar Maréchal stelde dat de DMS in het leven werd geroepen om te voldoen aan de noden in de toenmalige maatschappij, sloeg ze dus de nagel op de kop. In zekere zin was de reden tot oprichting van de DMS wel degelijk een tegemoetkoming aan de noden van de tijd, zij het in een iets engere interpretatie dan deze die de VNVV-leidster er in haar toespraken aan gaf. Men zou kunnen stellen dat de stichting van de DMS als het ware meer een aanpassing was aan de verwachtingen van het politieke front, meer specifiek van het VNV, dan aan deze van de meisjes. De DMS werd zodoende om politieke redenen op 16 december 1940 opgericht¹², zij het dat er nog geen akkoord was omtrent de juiste invulling van de ‘Dietse Meisjesscharen’. Er werd m.a.w. een organisatie opgericht zonder dat de structuur en de inhoud reeds vastlagen.

2. HISTORISCHE SCHETS. VAN 'DISSIDENTIE' IN HET VROUWENVERBOND NAAR LOYAUTEIT AAN DE PARTIJ.

2.1. De DMS als sectie binnen het VNVV : zelfstandigheidsdrang versus decentralisatievrees (16/12/1940 - 08/07/1941).

Op het ogenblik dat de Dietse Meisjesscharen werden gesticht, had het in 1930 van de Landsbond afgescheurde VNVV net een woelige periode achter de rug. In de lijn van de VNVV- doelstelling, met name het verenigen van alle Vlaams- nationalistische vrouwen en meisjes, had Vrouwenleidster Magda Gravez- Haegens begin 1940 onderhandelingen aangeknoopt met de Landsbond en met de door Jetje Claessens opgerichte meisjeswerking. In september 1940 werd achter de rug van de partij een akkoord bereikt tussen de Landsbond en het VNVV, en op 26 september verscheen in het VNV- dagblad de mededeling dat de 'Dietsche Vrouwenbond' was opgericht. De Landsbondleidster werd meisjesleidster, Gravez- Haegens nam de vrouwen voor haar rekening, en de nieuwe organisatie stond lós van het VNV. Staf de Clercq reageerde meteen : Magde Gravez- Haegens kon vertrekken. Odile Maréchal, die de VNV- leider op de hoogte had gehouden van de 'illegale' stappen van Gravez- Haegens, werd de nieuwe VNVV- leidster. Staf De Clercq werd hoofd van het VNVV en eigde zich het recht toe om de vrouwenleidster te benoemen of te ontslaan. De organisatorische structuur en de grondbeginselen van het VNV werden overgenomen en het secretariaat werd in hetzelfde gebouw als het partijsecretariaat ondergebracht. De 'stiekeme' onderhandelingen van Magda Gravez- Haegens en de VNV- reactie erop, bewijzen dat de partij nogal wat belang hechtte aan een gecentraliseerde vrouwenorganisatie. Aangezien het VNV alle segmenten van de samenleving wou doordringen van de partij-ideologie, en de vrouwen hierbij een belangrijke rol konden spelen al opvoedsters van de toekomstige generatie, werd niet getolereerd dat de vrouwenwerking aan de controle van de partij ontsnapte. De relatieve 'vrijheid' van het Vrouwenverbond was voorbij.¹³

Over de eerste bestaansmaanden van de DMS, toen de organisatie in de rangen van het VNVV actief was, is niet veel informatie bekend. De door Staf De Clercq gewenste fusie van Rex-, Jong Dinaso-, VNV- en 'Ik Dien'- meisjes is er naar onze mening niet onmiddellijk gekomen. Er zijn

geen aanwijzingen teruggevonden als zouden de meisjes van Rex- Vlaanderen en Verdinaso reeds van bij de oprichting van de DMS er deel van uitgemaakt hebben. Het lijkt ons trouwens weinig waarschijnlijk dat de meisjesafdelingen van deze organisaties zouden toetreden tot het VNV terwijl hun partijen en mannelijke (jeugd)collega's dit pas in mei 1941 bij de totstandkoming van de Eenheidsbeweging-VNV zouden doen. Vermoedelijk bestond de vroege DMS oorspronkelijk uit de jeugdbonden van het VNVV (en de restanten van de bond van Claessens) en werd op deze organisatorische basis verder gebouwd. Met de oprichting van de Eenheidsbeweging-VNV vervoegden ook de meisjes van de toetredende partijen, Verdinaso en Rex-Vlaanderen, de prille organisatie. Veel stelden beide secties echter niet voor op het ogenblik dat ze in de DMS werden ingeschakeld.¹⁴

Omtrent de relaties tussen de 'oude' en de 'nieuwe' DMS-leidsters, alsook over de contacten met de VNVV-leiding werden weinig gegevens teruggevonden. Uit diverse brieven van lokale VNVV-leidsters blijkt dat bij de oprichting van een DMS- afdeling een handje werd toegestoken door de vrouwen en dat beide afdelingen nauw vervlochten waren, net zoals dit vóór de oprichting van de DMS het geval was. Mogelijk waren er niet echt problemen tot juni 1941. De eerste DMS- mededeling van organisatorische aard, die uit deze maand dateert, zorgde wél voor beroering binnen het Vrouwenverbond. Enkele plaatselijke vrouwen-leidsters maakten zich zorgen over de toenemende onafhankelijkheidsdrang die de DMS aan de dag legde, en die in de zomermaanden van 1941 ten top werd gedreven. Wanneer precies de incidenten begonnen, hebben we niet kunnen achterhalen. In ieder geval kwamen omstreeks juni 1941 de tegenstrijdige opvattingen van DMS en VNVV omtrent meer zelfstandigheid voor de meisjesorganisatie op het voorplan, zowel op nationaal als op plaatselijk vlak. Ook de vraag naar een eigen meisjes tijdschrift stuitte op verzet, en VNVV-leidster Maréchal weigerde pertinent een bureau met Jetje Claessens te delen. VNV-secretaris E. Van Den Bergh werd herhaaldelijk ingeschakeld als bemiddelaar maar het mocht niet baten. Nog in dezelfde maand verstuurde de DMS-leidster een rondschriften waarin de meer zelfstandige richting van de DMS werd meegedeeld¹⁵. Maréchal reageerde ontzet. Naar haar mening had Claessens misbruik gemaakt van haar afwezigheid om de omzendbrief te versturen. Het feit dat Claessens de VNVV-leidster bedankte voor wat ze voor de meisjes hadden gedaan, werd

door Maréchal geïnterpreteerd als werd het VNVV «afgedankt»¹⁶. De discussies tussen beide vrouwen resulteerden eind juni 1941 in een onderhoud met Van Den Berghe, maar of dit iets opleverde valt te betwijfelen : de gemoederen waren nog niet bedaard toen de DMS reeds enige tijd onder de NSJV ressorteerde. Ook op plaatselijk vlak waren de spanningen merkbaar. De «geruchten omtrent decentralisatie in den schoot van het VNVV»¹⁷ alarmeerden verschillende lokale vrouwenleidsters, die niet wilden geloven dat Maréchal met de gang van zaken instemde en die vreesden dat er door een splitsing van het VNVV niet veel meer zou overblijven van de lokale bonden.

2.2. De DMS als meisjesafdeling van de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen : de jeugd tussen Diets en Duits (08/07/1941 - 12/1943).

De perikelen tussen Maréchal en Claessens - en hun respectievelijke organisaties - kaderden in een breder geheel, namelijk de voorbereiding van de DMS op een overgang naar een 'eenheidsjeugd', naar een zelfstandige jeugdorganisatie, weliswaar binnen het VNV. Reeds in maart 1938 onderhandelden Edgar Boonen en Hilaire Gravez, leiders van respectievelijk het Diets Jeugdverbond (DJV) en het Algemeen Vlaams Nationaal Jeugdverbond (AVNJ), over een mogelijke fusie van beide (mannelijke) Vlaams-nationalistische jeugdbewegingen. De voorwaarde voor een samensmelting was dat het AVNJ zich onafhankelijk van het VNV zou opstellen. VNV-leider De Clercq stak er een stokje voor : Gravez werd buitenspel gezet en vervangen door Dr. Lehembre. Pas na de terugkeer van de nieuwe AVNJ-leider uit Frankrijk (hij was één van de gedeporteerden van mei 1940) werden de contacten met Boonen hervat en in de zomer van 1940 trad het DJV in beginsel toe tot het AVNJ. Van een daadwerkelijke fusie was echter nog geen sprake. Bovendien concurreerden zowel Jong Dinaso als de Vlaamse Jeugd (VJ), opgericht onder auspiciën van de Vlaamse SS, met het AVNJ. Onder druk van de pas in België gearriveerde vertegenwoordiger van de Reichsjugendführer, R. Hemesath, namen VJ-leider Alfons Wachtelaar en Lehembre plaats aan de onderhandelingstafel. Er werd overeengekomen dat het AVNJ afstand zou nemen van het VNV en samen met de Vlaamse Jeugd tot de oprichting van een onafhankelijke jeugdbeweging zou overgaan. De stichting van de Eenheidsbeweging- VNV op 10 mei 1941 gooide echter roet in het eten (van de Reichsjugendführung) : Jong- Dinaso en de Vlaamse Rex-

Jeugd werden opgeslorpt in het AVNJ en ook het DJV trad definitief toe. De positie als onderhandelaar van het AVNJ werd dus versterkt. Niettemin werd op 3 juli 1941 door Hemesath bericht dat er een akkoord was bereikt en vijf dagen later werd officieel de Nationaal- Socialistische Jeugd Vlaanderen (NSJV) opgericht. De nieuwe jeugdformatie zou *«deel uit (...) maken van die nationaal- socialistische beweging, welke [sic] Vlaanderen voor het nationaal- socialisme zal veroveren»*. Deze definiëring zorgde voor nogal wat verwarring : volgens het VNV betrof het hier de eigen organisatie ; de Algemene SS- Vlaanderen waaraan de Vlaamse Jeugd was gekoppeld daarentegen had een toekomstige politieke organisatie lós van het VNV voor ogen. Ook in het AVNJ leefden er tegenstrijdige opvattingen. De ontevredenheid met de naamswijziging (die afbreuk deed aan het Dietse karakter van de jeugdbeweging) en godsdienstige motieven (het katholieke karakter van het AVNJ werd te weinig beklemtoond) zorgden vanaf het begin van de onderhandelingen voor een haard van verzet van een aantal AVNJ-leiders ¹⁸. Bij de Vlaamse Jeugd ontlokte de fusie evenmin vreugdekreten. Volgens Jet Jorssen, leidster van de meisjesafdeling van VJ, hadden ze *«knetterende ruzie gehad bij de voorafgaande besprekingen»* en hadden noch zij, noch Wachtelaer ooit hun handtekening onder het akkoord gezet ¹⁹. Van bij de start waren er dus al problemen, zowel op het politieke toneel als in de jeugdbeweging. De ‘proclamatie van Lehembre’ - de officiële afkondiging van de NSJV zeg maar - te Kortrijk op 28 september 1941, richtte zich zowel tegen de toenemende groot- Nederlandse oppositie in de schoot van de jeugdorganisatie als tegen de groot- Duitse SS- gezinde neigingen van, onder meer, de Vlaamse Jeugd. Het Groot- Nederlandse ideaal bleef, maar het mocht niet zorgen voor problematische relaties met Duitsland ²⁰.

Bij de stichting van de NSJV waren twee meisjesorganisaties betrokken, de DMS en de Vlaamse Jeugd- meisjes. Zoals we reeds opmerkten, traden de vrouwelijke jongeren van Jong- Dinaso en Rex- Vlaanderen al eerder toe. Hun partijen werden als het ware opgeslorpt door de Eenheidsbeweging- VNV zodat het weinig waarschijnlijk is dat er vanwege de meisjesleidsters (doorslaggevende) eisen werden gesteld. Gezien we van de Vlaamse Jeugd weten dat ze nooit een voorstander is geweest van een fusie en er dadelijk na de ondertekening van het akkoord verschillende interpretaties aan werden gegeven, kan men zich de vraag stellen hoe de ‘samenwerking’ bij de meisjes werd onthaald. Beide

meisjesformaties werden namelijk samengevoegd in de DMS, een organisatie die niet alleen reeds bestond, maar net een organisatorische uitbouw had ingezet en kaderleden had aangesteld. Beide leidsters - Claessens van de 'vroege' DMS en Jorssen van de Vlaamse Jeugd - waren voorstander van een eenheidsjeugd maar verschilden duidelijk over de invulling ervan. Jorssen stond niet afkerig tegenover de naam van de nieuwe jeugdbeweging omdat de Vlaamse Jeugd volgens haar veel meer bij het nationaal-socialisme aanleunde dan het AVNJ. Ze nam evenwel geen vrede met de inschakeling in het VNV en de 'overheersing' van het AVNJ. Claessens daarentegen had geen moeite met de incorporatie door het verbond van Staf De Clercq maar was, net als een aantal opstandige AVNJ-leiders, niet gelukkig met *«de naam die ons opgedrongen werd»*²¹. De ontevredenheid omtrent het akkoord zou binnen de DMS vrij snel tot uiting komen. Zo werd Jetje Claessens aangesteld als leidster van de 'nieuwe' DMS en Jorssen werd haar adjuncte. Beide formaties werden dus vertegenwoordigd 'aan de top' maar volgens de voormalige Vlaamse Jeugd-leidster bestond haar taak uit *«werkskes (...) die eigenlijk weinig leiderschap»* inhielden, ze had het gevoel dat ze van meet af aan opzij werd geschoven. Ook andere leidinggevende meisjes uit de Vlaamse Jeugd werden geweerd van de belangrijkste posten. Jorssen dacht dat dit was omdat *«ze ons eigenlijk niet vertrouwden, en dat ze ons liever zo weinig mogelijk met de jeugd in contact lieten komen»*, hetgeen bevestigd wordt door Claessens die stelde dat op deze manier de impact van de Vlaamse Jeugd, en zodoende de verduitsing, kon worden beperkt. De eerste gezamenlijke activiteit, een scholingscursus naar Duitsland, bracht meteen de tegenstellingen naar boven. De groep leidsters, voor de ene helft bestaande uit (oud-) DMS-meisjes en voor de andere helft uit (oud-) VJ-leden, werd het niet eens over het te dragen uniform : elke formatie deed het zijne aan en vertegenwoordigde zo de Vlaamse (eenheids!)jeugd. Voordat de scholing begon *«zat het er (dus) al bovenarms op»* (21), om het met de woorden van Jorssen te zeggen. Tijdens de cursussen zorgde een ander principiële discussiepunt voor confrontaties : de katholieke overtuiging van de DMS-leidsters. Jorssen werd vooral getroffen door het feit dat de DMS-meisjes in de lessen over het nationaal-socialisme bepaalde ideeën, zoals de sterilisatie van zwakzinnigen en joden, niet konden accepteren omwille van hun geloof ; voormalige leidsters van de VJ hadden er alleszins minder moeite mee. Het brengen van de Hitlergroet, in plaats van de Houzee-groet, door de leidsters van de

Vlaamse Jeugd viel dan weer niet in goede aarde bij de DMS. Deze discussies en het feit dat ze zoveel mogelijk aan de kant werden gezet door de 'oude' DMS- leiding, leidden er uiteindelijk toe dat de Vlaamse Jeugd zich terugtrok. In welke mate is niet geweten ; Jorssen zelf vertrok bij de instelling van de vrouwelijke Vrijwillige Arbeidsdienst Voor Vlaanderen naar Duitsland als arbeidsmeisje zodat de VJ- adepten alleszins 'hun' DMS- leidster verloren ²³.

Met de stichting van de NSJV had Hemesath, de gevormachte van de Reichsjugendführung, zijn taak volbracht : de Vlaams(gezind)e jeugdformaties, met uitzondering van de zuiver kerkelijke, waren samengesmolten tot één organisatie. Voor de DMS gold dit evenzeer : na de toetreding van de Vlaamse Jeugd was er eenheid in de meisjesrangen, al betekende eenheid niet noodzakelijk eensgezindheid. Van de Landsbond bleef niet veel meer over, en de Vrouwenwerken van de DeVlag beschikten op dat ogenblik niet eens over een jeugdwerking. De DMS kon van start gaan met haar organisatorische en ideologische uitbouw om de vrouwelijke jeugd van Vlaanderen bewust te maken van de zogenaamde 'volkse eigenheden'. Dit zou gerealiseerd worden via «*nationale en kultureele, zedelijke en lichamelijke opleiding (en) gezonde ontspanning*»²⁴, vijf punten die inderdaad, samen met de sociale acties, de pijlers van de DMS- werking zouden worden gedurende haar vierjarig bestaan.

De problemen die in de schoot van het AVNJ, later de Dietse Blauwvoetvendels, waren gerezen omtrent de oprichting van de NSJV waren echter niet uitgeroeid. De te lakse houding van de VNV- en de NSJV- leiding ten aanzien van de DeVlag en de SS, en de verduitsing die van deze kant dreigde, bracht enkele voormalige dissidenten ertoe om in opstand te komen tegen NSJV- leider Lehembre. Doel was het groot- Nederlandse en christelijke ideaal van de jongeren terug op de voorgrond te plaatsen. Noch de samenwerking met de Duitse Hitlerjeugd, noch het nationaal- socialisme op zich werden afgezworen. Veel impact had deze 'Putsch van Vilvoorde' in juni 1942 niet, maar het ongenoegen bleef en zou later opnieuw de kop opsteken. Hoe de meisjeswerking tegenover deze ideeën stond is niet duidelijk. Volgens een voormalige gowleidster van de DMS sympathiseerden een aantal DMS- kaderleden wel met de actie maar werd dat verborgen gehouden. Na de dood van VNV- leider Staf De Clercq en zijn opvolging door Hendrik Elias eind oktober 1942 poogde Dr. Lehembre de contestatie in

de schoot van de jeugdbeweging af te wenden door een organisatorische herstructurering door te voeren, maar de situatie veranderde niet in gunstige zin, in tegendeel. Verschillende kaderleden die door Lehembre werden bevorderd of in hun functie bevestigd, zaten in de groot-Nederlandse oppositie ; bovendien werd vanwege de SS in toenemende mate getracht de jeugdbeweging in handen te krijgen. Edgar Reeder, de chef van het Militaire Bestuur, drong vanaf begin 1943 aan op de vervanging van Lehembre, maar VNV- leider Elias ging er uiteindelijk niet op in omdat duidelijk was dat men op deze manier poogde om meer greep op de jeugdbeweging te krijgen. Ook de in Duitsland verblijvende kaders en leden van de DBV en de DMS werden geconfronteerd met de invloed van de Reichsjugendführung : zowel de plaats van het VNV als de Dietse overtuiging werden in toenemende mate betwist. Op 14 augustus 1943 maakte Elias een eind aan de samenwerking met de SS en met de Reichsjugendführung. Lehembre bracht de boodschap over aan de Hitlerjeugd, die de druk op Elias om de jeugdleider af te zetten, verhoogde. In dezelfde periode werd bovendien de Hitlerjeugd-Vlaanderen door de Reichsjugendführung, in samenwerking met de DeVlag, gesticht, hetgeen een rechtstreekse bedreiging vormde voor de jeugdwerking van het VNV. Het toenemend ongenoegen hieromtrent binnen het VNV, of beter gezegd de Dietse Blauwvoetvendels, leidde, in combinatie met de Duitse druk, tot de afzetting van Lehembre op 20 november 1943, volgens officiële documenten op eigen vraag. Voor de jeugdbeweging en meer specifiek voor de DMS brak een nieuwe tijd aan : de NSJV bestond niet meer, de Dietse Meisjesscharen en de Dietse Blauwvoetvendels opereerden voortaan naast en met elkaar, maar zonder een overkoepelende leider ²⁵.

2.3. De Dietse Meisjesscharen en Dietse Blauwvoetvendels : trouw en dissidentie (december 1943 - september 1944) ;

Na het ontslag van Dr. Lehembre kwamen de Dietse Blauwvoetvendels onder leiding van een Stafraad te staan. Jetje Claessens bleef leidster der Dietse Meisjesscharen. De zo gecontesteerde naam, Nationaal- Socialistische Jeugd Vlaanderen, behoorde voortaan tot het verleden en ook het lijfblad werd herdoopt van 'De Jonge Nationaalsocialist' in 'De Blauwvoet'. Volgens de (trouwe) DBV en de DMS kon het niet zijn dat twee nationaal- socialistische organisaties actief waren in Vlaanderen. Dit zou verwarring zaaien terwijl de ene zich op Duitsland richtte en de andere op

Dietsland. Men was dus niet tegen Duitsland gericht, maar wel tegen de verduitsing van de Dietse jeugd. Voor de dissidenten ging dit alles niet ver genoeg. Niet alleen moest elke Duitsgezindheid worden geweerd uit de jeugdbeweging, ook de band met het VNV moest het ontgelden. Elias reageerde op de verbondsraad van de jeugd in april 1944 door alle leden ouder dan 18 jaar tot het lidmaatschap van het VNV te verplichten - waardoor alle kaderleden aan de partij werden gebonden - én de eed van trouw aan de leider van het VNV te eisen van de gehele leiding. Enkele dagen later werd door de Groot- Nederlandse dissidenten het befaamde 'Manifest der Dietse Blauwvoetvendels' opgesteld, waarin de DBV zich afscheurden van de partij omdat die het Heel- Nederlandse ideaal verloochende en zich niet had verzet tegen de verplichte tewerkstelling. Het VNV reageerde kordaat: de meeste hogere kaderleden van de Blauwvoetvendels werden uitgesloten, en Leo Poppe, oud-Dinaso en pas aangesteld tot leider van de Stafraad, legde de eed van trouw aan Elias af²⁶.

Voor de Dietse Meisjesscharen was de situatie verschillend. In welke mate leden en leiding van de meisjeswerking betrokken waren bij de dissidentie valt haast niet te achterhalen. De pogingen van Duitsland om de meisjes te beïnvloeden, werden ook opgemerkt op het hoofdkwartier van de DMS, maar de rebellie is vermoedelijk beperkt gebleven. Om hoeveel meisjes het juist ging, is niet geweten, noch wie er rechtstreeks bij betrokken was. Volgens een voormalige gowleidster, tevens sympathisante van de Groot- Nederlandse dissidenten, was de aanhang binnen de DMS- rangen groter dan algemeen wordt aangenomen, maar werd de informatie hieromtrent zoveel mogelijk gecentreerd bij de hogere kaders en in het Jongerenkwartier, onder meer om geen verdeeldheid te zaaien onder de meisjes. Bovendien had Jetje Claessens in een brief aan Elias en aan het kader der DMS haar trouw aan het VNV betoond. Voor de vrouwen die enige sympathie koesterden voor de dissidenten bleef dus niet veel bewegingsvrijheid over.

Volgens verschillende bronnen werd Jetje Claessens in april 1944 opgenomen in de Raad van Leiding van het VNV, maar zij zal het na de oorlog afdoen als een tyfout van haar secretaresse die de Algemene Raad van het VNV verwisselde met de Raad van Leiding. In juni 1944 werd ze zelfs door de partij afgevaardigd om in de Dietse Meisjesscharen én de Dietse Blauwvoetvendels «toezicht te houden over ieder principeverklaring en over ieder publi-

catie [sic]». Leo Poppe kon «in afzonderlijke gevallen (...) eventueel in beroep gaan»²⁷ bij de secretaris van het VNV. Op basis van beide argumenten - haar bevordering tot lid van de Raad van Leiding en de grotere verantwoordelijkheid die ze kreeg in de jeugdwerking - zou men zoals B. De Wever kunnen besluiten dat ze in feite de nieuwe jeugdleider was. Gezien de manier waarop ze stelling nam tegen het Manifest, niet alleen sprekend in naam van de DMS maar ook van de DBV, zou dit inderdaad een plausible stelling kunnen zijn, maar ook dit werd door haar ontkend na de oorlog. Nieuwe jeugdleider of niet, ze had alleszins een grotere invloed in de beweging dan Poppe. Uit diverse documenten blijkt dat de verstandhouding tussen beide niet echt goed was ; de beslissing van het VNV- hoofdkwartier waarvan net sprake, had tot doel een einde te maken aan het geruzie. Volgens Bruno de Wever had de leiding van het VNV minder vertrouwen in Poppe wegens zijn Dinaso- verleden.

Beide jeugdformaties bleven actief, al was er bij de DBV niet echt meer sprake van een echte werking ; in juni 1944 werd de financiële hulp van de Reichsjugendführung aan de Blauwvoetvendels stopgezet. De meisjesscharen werkten wel verder en organiseerden in augustus 1944 nog een groot zomerfeest, in feite een uitgesteld lentefeest, in aanwezigheid van Elias die er zijn laatste toespraak als VNV- leider hield. Bij de bevrijding vluchtte de VNV- leiding naar Duitsland, maar de jeugdbeweging besloot de partij niet te volgen. Dr. Lehembre en Jetje Claessens bleven in het land, en een groot deel van het DMS- en DBV- kader volgde hun voorbeeld. Op 5 september 1944 werd de DMS- leider aangehouden en een goed jaar later ter dood veroordeeld. Na meer dan zes jaar gevangenschap werd ze naar Argentinië verbannen, waar ze op 21 mei 1995 overleed²⁸.

3. VAN EEN 'EIGEN' HIERARCHISCH KADER NAAR DE ORGANISATORISCHE VERVLECHTING MET DE BLAUWVOETVENDELS.

Een eerste opvallend punt op organisatorisch vlak is dat er eigenlijk geen structurele veranderingen plaats hadden in het Vrouwenverbond toen de DMS daar eind december 1940 werd opgericht, hoewel de VNVV- leiding had beslist om de jeugd een eigen hiërarchisch kader te geven. De prille meisjesbeweging was organisatorisch gezien in feite niets méér dan een onderdeel van het VNVV, weliswaar met

een eigen nationale leidster maar deze was verantwoording verschuldigd aan de leidster van het Vrouwenverbond. Benoemingen van jeugdleidsters gebeurden in principe door het VNVV ²⁹.

In de vroege zomer van 1941 gaf de DMS een duidelijk signaal aan de vrouwenorganisatie door eigen Diensten, los van het VNVV, in te richten en door het aanstellen van eigen gowweidsters, hetgeen niet in goede aarde viel bij de moederbond. Vermoedelijk bereidde de DMS zich hiermee voor op de organisatorische scheiding die amper een maand later werd voltrokken : de meisjesafdeling verliet op 8 juli 1941 het VNVV en vervoegde de jongenswerking van het VNV - het AVNJ - in de Nationaal- Socialistische Jeugd Vlaanderen. Twee maanden later werd te Vilvoorde, op de eerste leidstersscholingsdagen van de DMS, de eerste 'definitieve' indeling uitgewerkt ; het is meer dan duidelijk dat werd voortgebouwd op de (bekritiseerde) organisatorische stap van juni 1941. De hiërarchische structuur bestond uit drie niveau's : de 'Algemene Leiding', het 'Territoriaal en Administratief Kader' en het 'Meisjeskader'. Het eerste niveau omvatte de verschillende Diensten, onderverdeeld in Departementen, die eigenlijk de centrale bestuursorganen van de DMS waren. De werking van de geografische entiteiten werd gecoördineerd door de leidsters van het 'Territoriale Kader' en het 'Meisjeskader' stond in voor het goede verloop van de diverse meisjesgroepen. In augustus 1942 werd een organisatorische herstructurering uitgewerkt, die de globale indeling ongewijzigd liet maar de samenstelling van de niveau's veranderde.

Hoewel de NSJV reeds in juli 1941 werd opgericht, duurde het tot november 1942 vooraleer werk werd gemaakt van de organisatorische vervoeging van de jongens- en de meisjesafdeling. Dat dit niet reeds in juli 1941 kon worden gerealiseerd, spreekt eigenlijk voor zich. Beide jeugdafdelingen kenden namelijk een geheel andere evolutie : de DBV hadden hun wortels in het AVNJ dat van een soort militie naar een jeugdbeweging evolueerde en bij de integratie in het VNV reeds een zekere organisatorische uitbouw had ; de DMS ontstonden binnen het VNVV waardoor op de structuur van het Vrouwenverbond werd voortgebouwd. Onmiddellijk na de samensmelting een nieuwe gezamenlijke indeling invoeren zou een totale ontreding van de kaders met zich mee hebben gebracht, hetgeen de organisatie meer kwaad dan goed zou hebben gedaan. Door in beide afdelingen geleidelijke aanpassingen te realiseren, kon óók een

gemeenschappelijke structuur worden bereikt, zij het op iets langere termijn. De indeling van beide segmenten kwam omstreeks de herfst van 1942 dus reeds grotendeels overeen ; hier werden ze organisatorisch gelieerd door het invoeren van de Hoofddiensten die ervoor zorgden dat aan de Diensten van beide afdelingen dezelfde richtlijnen werden verstrekt. Het ontslag van Jeugdleider Dr. Lehembre in november 1943 veranderde, voor zover het bronnenmateriaal ons toelaat hierover uitspraken te doen, niet echt iets aan de situatie. De DMS was organisatorisch volwassen geworden

30.

De belangrijkste dienst was ongetwijfeld 'Vorming'. Zo zien we dat de Duitse Reichsjugendführung een leidster van de germanofiele Vlaamse Jeugd op deze afdeling trachtte te plaatsen, wat echter mislukte. Ook werd de culturele en de sportieve opleiding van de meisjes, die oorspronkelijk werd verzorgd door de diensten 'Volkskultuur' en 'Lichamelijke Opleiding', na verloop van tijd door deze afdeling georganiseerd. De 'Sociale dienst' coördineerde de sociale werking van de DMS, al hield dat in de praktijk vooral deelname aan VNVV- initiatieven, zoals de 'Voor Onze Jongens aan het Oostfront'- acties, in. Organisatorische en stilistische materies, zoals uniformdracht, waren in handen van de dienst 'Organisatie' die tevens, via het Waakcommando, het controle- orgaan van de DMS was. De publicaties werden verzorgd door de 'Pers'- dienst maar aangezien de DMS niet over een eigen tijdschrift beschikte, ondanks het conflict met het VNVV hieromtrent, bleef de taak van deze afdeling vermoedelijk beperkt. De Dienst 'Propaganda' stond in voor de werving en werd hierin bijgestaan door het VNV. Opvallend is dat er geen of weinig informatie kon worden teruggevonden met betrekking tot de financiële werking van de DMS. Is al het materiaal verloren gegaan of hadden ze geen eigen financiële dienst ? Op basis van de beschikbare stukken kregen we alleszins de indruk dat geldzaken niet tot het terrein van de meisjesafdeling werden gerekend. Lonen, verplaatsing- en werkingskosten werden in ieder geval betaald door de NSJV. De departementen 'Kracht, Leven, Vreugde' (KLV) en 'Germaanse Landdienst' tenslotte werden opgericht om activiteiten te coördineren die door de Duitse bezetter werden ingericht en niet, zoals de andere DMS- organen, om de eigen werking in goede banen te leiden. Beide departementen organiseerden reizen naar Duitsland - in het eerste geval om kleine kinderen via een vakantie op krachten te laten komen, in het tweede om een opleiding tot boer(in) te

volgen - en werkten hiervoor samen met de bezetter die deze acties had opgezet. Naar eigen zeggen werden beide departementen opgericht om te beletten dat de Vlaamse kinderen door Duitse begeleiders 'verduits't zouden worden, maar ongetwijfeld speelde ook het potentiële lidmaatschap van de deelnemers aan de kampen van de KLV en de Landdienst een rol. Niet-leden waren namelijk ook welkom en de DMS hoopte dat de 'fijne uitstap' zou verzilverd worden in een lidmaatschap. Hiermee raken we tevens aan een aspect dat later nog aan bod zal komen : de relaties met Duitsland en meer specifiek met de vertegenwoordigers van de Reichsjugendführung en de Hitlerjugend. De werving voor initiatieven als de KLV en de Landdienst wijst reeds op de veelvuldige en ongetwijfeld niet slechte contacten, maar de samenwerking ging verder dan dat. Zowat álle diensten organiseerden activiteiten die in meerdere of mindere mate aan Duitsland waren gelieerd, of het nu ging om het samenstellen van voedselpakketten voor Vlaamse legionairs aan het Oostfront of om het volgen van scholingscursussen in de opleidingscentra van de Hitlerjugend en de Bund Deutscher Mädel. Blijkbaar werd de NSJV, en zodoende ook de DMS, erkend als dé jeugdbeweging in Vlaanderen, tenminste officieel. De toenemende problemen met de Reichsjugendführung, door de verduitsingsdruk en het in twijfel trekken van het VNV, zorgden in de loop van het laatste oorlogsjaar voor een organisatorische koersverandering, niét zozeer wat de indeling van de organisatie betrof - deze veranderde zelfs niet echt toen Lehembre de jeugdbeweging voor bekeken hield - wél wat de actieterreinen van de diensten betrof. Hoewel de Sociale Dienst pakjes bleef inzamelen voor de Oostfronters, zijn er geen berichten meer teruggevonden omtrent de deelname aan kampen in Duitsland, niet op scholingsvlak maar ook niet wat de culturele of sportieve activiteiten betreft ³¹.

4. SAMENSTELLING EN WERKING VAN DE DMS.

Gegevens omtrent het ledenbestand van de Dietse Meisjesscharen zijn erg schaars - zowel op kwantitatief als op kwalitatief vlak - en áls ze er zijn, blinken ze niet echt uit in eensluidendheid. Ook met betrekking tot de inhoud van het lidmaatschap, met andere woorden de werking van de DMS, is de informatie eerder beperkt.

Het ledenaantal van de DMS schommelde bij de oprichting vermoedelijk tussen de vijftienhonderd en de tweeduizend

leden, bij de integratie in de Nationaal- Socialistische Jeugd Vlaanderen in juli 1941 zouden een twee- à drieduizend meisjes in de meisjesafdeling hebben gestaan. Het hoogtepunt van de DMS situeerde zich in 1942, toen een zesduizendtal meisjes een lidkaart in handen hadden ; nadien zou het ledenbestand gedaald zijn. Alle cijfers die we hier noemen zouden eigenlijk tussen aanhalingstekens moeten staan, niet alleen omdat geen enkel getal verifieerbaar is, maar ook en vooral omdat de toenmalige pers eveneens nogal wat moeite had om het aantal DMS- leden te ramen : op sommige momenten werden er cijfers genoemd die maar liefst vierduizend (!) ‘eenheden’ verschillen. Alleszins - ongeacht men nu het hoogste of het laagste ledenaantal neemt - stelde de grootte van de meisjesafdeling niet veel voor vergeleken met de zusterorganisaties in nazi- Duitsland of fascistisch Italië, zelfs niet als men kijkt naar de periode vóór de invoering van het verplichte lidmaatschap aldaar. Bovendien werden de grote DMS- activiteiten nog niet door de helft van de meisjes bezocht. Met betrekking tot het ledenbestand van de verschillende geografische entiteiten tasten we eveneens in het duister, idem dito wat het aantal leidsters betreft ³².

Wíé deze meisjes juist waren blijft eveneens een vraagteken. De enige informatie die we konden achterhalen had betrekking op hun sociaal- economische en al dan niet Vlaamsgezinde achtergrond en op hun ervaring in het jeugdwerk vóór ze tot de DMS toetraden, maar ook hier zijn de gegevens niet representatief. Op sociaal- economisch vlak lijkt het beeld van de ‘klassieke’ rekruteringslagen van extreem- rechts in Vlaanderen te worden bevestigd, namelijk een beweging van kleine middenstanders en bedienden, en in mindere mate arbeiders. Voor zover we konden nagaan op basis van interviews en van de strafdossiers werd vooral in Vlaamsgezinde middens gerekruteerd (wat voor de hand lag) en had een groot deel van de oudere meisjes in een (meestal enigszins Vlaamsgezinde) jeugdbeweging gestaan vóór de oprichting van de DMS ³³.

Lid werd je niet zomaar, althans niet na maart 1943 toen opnameproeven werden ingevoerd waaraan een meisje moest voldoen om zich volwaardig lid van de DMS te kunnen noemen. Of elk kandidaat- lid ook effectief deelnam aan deze ‘examens’ hebben we niet kunnen controleren, alleszins werd getracht ieder meisje een minimum aan kennis bij te brengen over de jeugdbeweging vooraleer ze definitief de

‘grote’ stap zou zetten. Ook van de toekomstige leidsters werd een zekere basiskennis verwacht. Reeds in augustus 1942 moest een examen worden afgelegd vooraleer men kon worden aangesteld ; iets later werd na elk scholingskamp een test afgelegd en kreeg men een beoordeling. Bovendien waren voor bepaalde functies minimumgraden vereist, hetgeen er duidelijk op wijst dat men geen onervaren meisjes op hoge posten wou. Over de manier waarop een meisje tot leidster werd aangesteld hebben we weinig informatie teruggevonden. Uit interviews bleek dat het toeval vaak een handje hielp, bijvoorbeeld doordat men als eerste lid werd in een dorp, maar ook dat regelmatig vrouwen werden aangesteld op voorspraak van hogere leidsters. Soms kon een bepaalde achtergrond wel een voordeel zijn, bijvoorbeeld het lidmaatschap van het ‘Vlaams Instituut voor Volkscultuur’³⁴ als opstapje naar een DMS- betrekking van meer culturele aard. In welke mate de organisatie waaruit de meisjes afkomstig waren vóór de toetreding tot de DMS een rol speelde bij een aanstelling, valt eveneens moeilijk te achterhalen. Uit het archiefmateriaal en de interviews bleek dat zowel oud- leden van de Landsbond, als oud- VNVV- ers, voormalige Rexisten of Verdinaso- meisjes posten kregen toebedeeld ; de enigen die werden geweerd waren de meisjes van de Vlaamse Jeugd wegens hun té germanofiele sympathieën³⁴.

Eenmaal lid werden de meisjes ingedeeld in leeftijdsgebonden groepen, het zogenaamde ‘Meisjeskader’ ; de jongste (tien tot veertien jaar) en de oudste (achttien tot eenentwintig jaar) meisjes hadden een eigen nationale leiding, voor de kleinsten werden ook op territoriaal vlak afzonderlijke leidsters voorzien. De vorming verschilde naargelang de leeftijdsgroep waartoe men behoorde. Zo werd bij de jongste leden meer aandacht besteed aan sport en spel en bij de oudste aan het moederschap en aan huishoudelijke taken. Deze indeling kwam grotendeels met de structuur van de Bund Deutscher Mädel en de Italiaanse fascistische meisjesorganisatie ; of ze op één van beide gebaseerd is valt moeilijk te achterhalen, met uitzondering van de oudste leeftijdsgroep ‘Adel en Schoonheid’ die duidelijk de mosterd haalde bij ‘Glaube und Schönheit’ van de BDM.

De plaatselijke werking stond centraal bij de DMS. Al naargelang de leeftijd en de lokale mogelijkheden hadden wekelijks of tweewekelijks zondagse bijeenkomsten plaats waar werd gezongen, gedanst, geturnd, geknutseld en waar ook de nodige Dietse vorming niet ontbrak. Bijna élk aspect

van de opvoeding kwam aan bod, hetgeen ook de bedoeling was. De DMS streefde naar een totalitaire opvoeding, niet enkel wat de gehele vorming van het meisje betrof, maar ook in de manier waaróp dit werd gedaan. Orde, discipline en gehoorzaamheid werden als onontbeerlijk aanzien, en dit weerspiegelde zich op elk vlak. De autoritaire opvoeding op zich was niet zo verwonderlijk, wel de mate waarin dit werd doorgedreven. De jeugdbeweging kreeg een paramilitair kleurtje en liet haar leden trouw zweren aan de beweging en de leiding ; ze leerde haar leden niet enkel discipline maar ook marcheren op een manier die aan gedrilde (vrouwelijke) soldaatjes doet denken.

Naast dit plaatselijke ‘(schaar)leven van elke dag’ werden ‘extra- diensten’ in het vooruitzicht gesteld zoals gowdagen en kampen. Op de werking van elke gouw ingaan zou ons te ver leiden, wel kan worden opgemerkt dat elke gouw haar feestjes en bijeenkomsten, haar kampen en scholingsdagen had. Het verloop van dergelijke activiteiten kwam grotendeels overeen met het stramien van de grote nationale activiteiten, waarvan de Lentefeesten het meest tot de verbeelding spraken. Globaal genomen bestond een dergelijke bijeenkomst uit toespraken, een kameraadschapavond, een optocht en wat vertier. In de loop der jaren werd het eerder intieme karakter vervangen door massavertoningen ; het Pinksterkamp van 1943 spande de kroon met een enorme sportmanifestatie gaande van kringdansen tot atletiekwedstrijden. In de zomer van 1944 werd op de valreep de laatste massavertoning gehouden, al weten we niet hoe ‘massaal’ ze was : de VNV- pers was niet bepaald gul met informatie hieromtrent ³⁵.

Al deze activiteiten, vooral op nationaal vlak, werden ook bezocht door leden en prominenten van het VNV, het VNVV en de DBV. De verstandhouding tussen de DMS en deze organisaties was dus officieel goed, maar achter de schermen was dit niet noodzakelijk zo. Vooral de relatie met het Vrouwenverbond bleek niet echt denderend te zijn : zelfs na de stichting van de NSJV was bemiddeling vanwege de partij nodig om leidsters van het VNVV en de DMS te verzoenen. Met het VNV en de DBV liepen de gemoederen niet zo hoog op, althans dat blijkt uit het archiefmateriaal. Jetje Claessens stond op een goed blaadje bij de partijleiding, zeker na haar vernietigende kritiek op de Heel- Nederlandse ‘afvalligen’ in de jongenswerking, en ook met de Blauwvoetvendels verliep de samenwerking goed, alleszins tot de uitsluiting van tal van DBV- leiders na de dis-

sidentie. Ook de vertegenwoordigers van de Hitlerjugend en de Bund Deutscher Mädel waren vaak present op DMS-manifestaties. Helma Westphal, vertegenwoordigster van de Reichsjugendführung voor de meisjes, was volgens Jetje Claessens behoorlijk begripvol wat de Vlaamse verlangens betrof, waardoor er geen onoverkomelijke twisten zijn geweest met de DMS-leiding. Bij de jongens was de situatie anders: de eerste afgevaardigde van de HJ, Hemesath, deelde het standpunt van Westphal, maar zijn tweede opvolger, Bennewitz, niet, hetgeen de relatie met de NSJV deed bekoelen. Toen VNV-leider Elias de breuk met de SS aankondigde en iets later de Vlaamse Hitlerjeugd werd opgericht, was het hek van de dam: de DBV en de DMS werden 'vervangen' door de Hitlerjeugd-Vlaanderen³⁶.

5. IDEOLOGISCH SPECTRUM : VAN BLAUWVOETERIE TOT ANTI- FEMINISME.

5.1. Politieke en levensbeschouwelijke standpunten : blauwvoeterie en nationaal- socialisme.

Voormalig NSJV-leider P. Daels omschreef de DMS jaren na de oorlog als «*een traditionele jeugdbeweging onder NSJV-vlag*»³⁷. Een dergelijke verwoording zou de indruk kunnen wekken dat de meisjesafdeling zich enkel bezighield met jeugdwerking, zonder oog te hebben voor politiek of ideologie, dat de organisatie binnen een breder geheel (de NSJV) opereerde maar geen stelling nam in dergelijke materies. De DMS beschikte inderdaad niet over een echt programma - althans er werd er geen teruggevonden - en ook de standregels leverden weinig concrete informatie op. Maar hoezeer ook werd beklemtoond dat in de meisjeswerking niet aan politiek werd gedaan, Jetje Claessens had de eed van trouw aan de leider van het VNV afgelegd en de DMS was de vrouwelijke jeugdwerking van de partij. Het kon dan ook niet anders of er werd herhaaldelijk verwezen naar de standpunten hieromtrent.

5.1.1. Diets en katholiek.

De politieke visie van de DMS beperkte zich, voor zover we konden nagaan, tot het onderschrijven van de Dietse en de nationaal- socialistische gedachte. Het groot- Nederlandse ideaal was, in tegenstelling tot het gebruik van de term 'nationaal- socialistisch', niet zo gecontesteerd in de beweging. De meisjes wilden het Nederlandse volk - of con-

creter de Nederlandssprekenden in de staten Nederland, België en Noord- Frankrijk - verenigen in een Nederlandse Staat. Ze waren Vlámingsgezind omdat ze behoorden tot het Vlaamse volk, tot het deel van Dietsland dat Vlaanderen werd genoemd. Enkel de Vlaamse Jeugd, die bij de stichting van de NSJV in juli 1941 de DMS vervoegde, zorgde omtrent dit standpunt voor problemen door de inschakeling van Vlaanderen als gouw in het Duitse Rijk te propageren - een visie die lijnrecht inging tegen het Dietse streven van de DMS. Gezien de VJ- adepten niet lang in de rangen van de DMS vertoefden en ze uit de belangrijkste posten werden geweerd, zal de impact van deze germanofiele tendens beperkt zijn gebleven.

Met deze ideeën volgde de DMS dezelfde lijn als de partij waartoe ze behoorde, al ging de houding van het VNV ten aanzien van de Dietse toekomst meestal niet ver genoeg voor de jeugdbeweging. De partij had in haar stichtingsproclamatie van oktober 1933 de Dietse gedachte onderschreven, en ook tijdens de eerste maanden van de bezetting werd de groot- Nederlandse strekking openlijk (en met verve) verkondigd door VNV- leider Staf De Clercq. Onder druk van het Militaire Bestuur dat het Dietse streven niet genegen was, werd echter omstreeks november 1940 niet meer openlijk geijverd voor een onafhankelijke Groot- Nederlandse Staat. Nog geen jaar later verbood de Chef van het Militaire Bestuur, Eggert Reeder, om nog in het openbaar in politieke zin over Groot- Dietsland te spreken, en amper enkele dagen later gaf De Clercq te kennen dat «*de inschakeling van Vlaanderen in het 'complex der Germaanse volkeren' als doel van het VNV werd gesteld*». De idee van een groot- Nederlandse Stáát maakte plaats voor een klemtoon op het Nederlandse vólk, wat heel wat minder verre gaand was, en de band met het Duitse Rijk werd meer en meer beklemtoond. Deze politieke koersverandering had eveneens te maken met de toenemende rivaliteit van de DeVlag die gesteund werd door de SS en niet, zoals het VNV, door het Militaire Bestuur. Om de machtspositie van de partij ten opzichte van deze concurrent te vrijwaren, werden door het VNV in ruime mate toegevingen gedaan op ideologisch en vooral dan op groot- Nederlands vlak. Probleem was echter dat de publieke opinie uiteindelijk geen verschil meer zag tussen beide, en ook intern nam de vrees voor verduitsing toe ³⁸.

De verschillende golven van groot- Nederlandse dissidentie, voornamelijk bij de Dietse Blauwvoetvendels (DBV)

maar ook in de moederpartij zelf, schijnen echter niet te zijn doorgedrongen tot de DMS, of toch niet in dergelijke mate dat de werking ervan werd bemoeilijkt. Toen de DBV in april 1944 openlijk 'rebelleerden' tegen de te lakse houding van het VNV vis-à-vis Duitsland en de verduitsing die van de kant van de DeVlag dreigde, koos DMS- leidster Jetje Claessens resoluut de kant van het VNV. Ze prees de radicaal- Dietse ingesteldheid van toenmalig VNV- leider Hendrik Elias ³⁹, hoewel uit de studie van Bruno De Wever duidelijk blijkt dat de partij wel degelijk gas terug nam met betrekking tot het Dietse ideaal. De DMS volgde haar leidster en bleef trouw, zij het dat verschillende vrouwen sympathiseerden met de 'rebellen'. Hoewel de Vlaamsgezindheid, of ruimer de Dietsgezindheid, zowat de kern uitmaakte van de DMS- ideologie werd ze dus niet openlijk verdedigd, en werd net zoals bij het VNV water bij de wijn gedaan. Beide 'kampen', de 'dissidenten' en de getrouwen, vertrokken naar eigen zeggen vanuit een vergelijkbaar standpunt : de verduitsing van de Vlaamse jeugd zoveel mogelijk tegengaan. Het VNV en de DMS hoopten 'hun volk' uit de handen van de DeVlag te houden door toegevingen te doen aan Duitsland ; de DBV- dissidenten door te breken met de collaboratiepolitiek en het hieraan verbonden VNV - al kan men zich afvragen of de dissidentie achteraf niet werd uitvergroot omdat dat politiek correcter was.

Ook de levensbeschouwelijke visie van de DMS stemde overeen met hetgeen het VNV daarover verkondigde. Hoewel DMS- leidster Jetje Claessens er in de jaren dertig niet voor terugschrok om van de Landsbond af te scheuren uit katholieke overwegingen ⁴⁰, vindt men in de DMS- retoriek geen expliciete uitingen van het katholieke geloof meer terug. Het christelijke karakter stond niet ter discussie maar christelijk betekent niet noodzakelijk katholiek. Ook het VNV deed de suprematie van het katholieke geloof teniet door enkel nog in termen van 'christelijke' overtuiging te spreken. De DMS bekritiseerde het 'politiek christendom' of 'politiek catholicisme', net zoals de partij het gebruik van religie in de politieke strijd veroordeelde. Hier werd niet alleen verwezen naar de katholieke partij, een (voormalige) concurrent, maar ook naar de katholieke overheden die de Vlaamse en nationaal- socialistische standpunten niet altijd konden appreciëren ⁴¹.

In de praktijk was de levensbeschouwelijke positionering wél duidelijk. Tijdens kaderweekends of weekendfeesten werd

ter kerke gegaan, er werd gebeden voor het eten en kerkelijke hoogdagen zoals Kerstmis en Pasen werden gevierd. Ook werden herhaaldelijk vrouwelijke heiligen als rolmodellen aangehaald. Maar ook náást deze handelingen was het godsdienstige cachet van de meisjesbeweging merkbaar. Het taalgebruik omtrent de seksualiteit was bijvoorbeeld doorgedrongen van religieuze symboliek, en bepaalde praktijken zoals de gedwongen sterilisaties van joden en zwakzinnigen in nazistisch Duitsland konden niet door de DMS-beugel omwille van hun geloof⁴². In de ogen van de Duitse bezetter werd zelfs de wijze van defileren beïnvloed door de kerk : *«Mit niedergeschlagenen Augen kamen die Mädels auf den Jugendführer zu und machten eine Verbeugung, keine dachte daran, mit erhobenem Arm zu grossen und den Leiter klar und frei anzusehen. Wenn man sich die Uniformen wegdachte, dann hatte man den eindruck, als sei man in einer Kirche und die Mädchen knixten vor dem Geistlichen»*⁴³. Of hoe theorie en praktijk kunnen verschillen.

Net zoals in het VNV werd de suprematie van het katholieke geloof dus tenietgedaan, waardoor de twee pijlers van de zo vereerde Blauwvoeterie - het flamingantisme en het strijdend katholicisme - naar de achtergrond verdwenen.

5.1.2. Nationaal- socialistische aspiraties.

De nationaal- socialistische gedachte deelde de DMS eveneens met de partij in wiens rangen ze opereerde. Reeds in de zomer van 1940 werd melding gemaakt van de nationaal- socialistische aspiraties van de partijtop, zij het in een intern document aangezien de Duitse bezetter in eerste instantie niet wou dat het VNV zich de term eigen maakte. In januari 1941 werden geen bezwaren meer geuit⁴⁴. De DMS kwam met andere woorden tot stand op het ogenblik dat het VNV de toestemming had verkregen om zich als nationaal- socialistisch te profileren. Dat de DMS, als onderdeel van die partij, eveneens deze principes zou onderschrijven, lag dan ook voor de hand.

Zowel de overkoepelende naam van de jeugdbeweging - Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen - als hun tijdschrift - De Jonge Nationaal Socialist - wijzen duidelijk in die richting, en ook de statuten van de DMS maken melding van een nationaal- socialistische overtuiging. De invulling van de term getuigde echter niet van veel inzicht. De notie 'nationaal' werd herleid tot het 'volkse' en 'socialisme' tot het 'sociale', kortweg 'sociaal (voor het) volk'. Andere

systemen en ideologieën werden op basis van deze simplistische omschrijving verworpen : democratie en liberalisme waren ‘asociaal’ en ‘volksonvriendelijk’. Beide werden bovendien verantwoordelijk gesteld voor de ‘verburgerlijking’ en de ‘verlaging’ van de vrouw, door haar gelijke rechten (sic) toe te kennen. Net als het VNV fulmineerden de meisjes na de Duitse inval in Rusland (juni 1941) tegen het ‘bolsjewistisch gevaar’. De racistische toon van het inofficiële partijprogramma uit de zomer van 1940, en van het nazi- programma tout court, werd bij de DMS niet teruggevonden, op enkele expliciete uitingen na. Zo werd vooral in Limburg gereageerd op de ‘volksvreemde’ elementen die in de mijnsector actief waren, en werd het jodendom een enkele maal gelijkgesteld aan het kapitalisme ⁴⁵. Dat er geen of weinig openlijk racistische uitlatingen werden bewaard in het archiefmateriaal, wil echter nog niet zeggen dat de VNV- lijn hier niet werd gevolgd. Op de invulling van het ‘volkse’ werd door de DMS bijvoorbeeld niet dieper ingegaan, noch op de andere componenten van de nazi- ideologie.

Na het ontslag van NSJV- leider Lehembre, door een combinatie van interne en Duitse druk, in de herfst van 1943 en na de stichting van de Hitlerjeugd- Vlaanderen, werd het nationaal- socialistische etiket van de jeugdbeweging verwijderd, maar de ideologie bleef. De enige reden waarom de jongeren niet meer als NSJV- ers wilden worden beschouwd, was dat de Hitlerjeugd- Vlaanderen zich ook zo omschreef en dat tot verwarring zou leiden, terwijl het om een ander volk, een andere ‘natie’ ging ⁴⁶. Op de concrete inhoud van de nationaal- socialistische ideologie, voor zover die een inhoud had voor de DMS, werd net als in het VNV geen kritiek geuit.

5.1.3. Vrouw en politiek.

De ontwikkelingen op Diets (de zijde van de partij kiezen in het conflict met de ‘dissidenten’ terwijl deze wel dege-lijk het Dietse streven op de achtergrond plaatste) en nationaal- socialistisch vlak (deze ideologie onderschrijven op basis van de eenvoudige invulling ‘volks’ en ‘sociaal’) wijzen in de richting van een uitermate beperkte politieke interesse vanwege de DMS- leiding. Als Jetje Claessens, zoals ze na de oorlog beweerde ⁴⁷, écht te weinig aandacht voor de politieke ontwikkelingen heeft gehad, dan kunnen we alleen maar concluderen dat ze trouw bleef aan de DMS- visie op vrouwen en politiek.

A. Kohlbacher merkte reeds op dat de oorlogstijdschriften de term 'politiek' heel anders invulden dan de bladen die in verkiezingstijden werden gedrukt. De partijpolitiek ruimde het veld voor het aspect van de collaboratie, en de ideologie waarvoor gestreden moest worden buiten parlement en verkiezingen om, trad meer op de voorgrond. De plaats van de vrouw in deze politiek-ideologische strijd was beperkt. De enige politiek rol die voor haar was weggelegd, had betrekking op de opvoeding van de kinderen volgens de partijlijn en het aanleren van de 'roemrijke' Vlaamse historiek om zo het volk te doen herleven. De (politieke) leiding van het land hoorde in handen van de man⁴⁸. Vandaar dat er in de DMS-publicaties zo weinig woorden werden besteed aan de relatie tussen de vrouw en de politiek, en des te meer aan het moederschap en het belang van een goede opvoeding.

5.2. Vrouwenvisie.

De notie 'vrouwenvisie' kan net als de term 'politiek' erg ruim geïnterpreteerd worden. Wij opteerden voor een analyse van de standpunten die over het algemeen in verband worden gebracht met de (vrouwen)organisaties van Nieuwe Orde-signatuur, zijnde het anti-feminisme, de 'verheerlijking' van gezin, huwelijk en moederschap, en de zogenaamde 'vrouw aan de haard'-ideologie.

5.2.1. Vrouwelijkheid en anti-feminisme.

Door de DMS werd het meest aandacht besteed aan het 'vrouwelijke' karakter van de beweging⁴⁹. Op zowat alle punten - van uiterlijke verschijningen zoals het uniform tot de in het onderwijs geboden opleiding - werd de klemtoon gelegd op het 'feminiene'. Men vreesde dat de nauwe verbondenheid met de jongenswerking en de basis die deze had geboden bij het uitbouwen van de DMS, zou leiden tot 'jongensachtig gedrag'. Het feminiene cachet mocht echter niet te fel worden doorgedreven: «*Sieraad, schmink, nagellak en overdreven krullerij zijn (...) uit den boze*» want de DMS-meisjes hadden een «*hoger ideaal dan kleingeestige koketterie en overdreven opschik*»⁵⁰. Vermoedelijk speelde hier de afkeer van de 'verfranste, burgerlijke modepoppetjes', een rol. Vergelijkbaar met de (vooroorlogse) katholieke visie op de uiterlijke schoonheid of 'vrouwelijkheid' werd te veel aandacht voor het lichaam bovendien aanzien als een vorm van 'afgodendienstachtige verering', als een «*heidense cultus van het lichaam*»⁵¹.

De beklemtoning van de vrouwelijkheid gold ook voor de andere aspecten van het maatschappelijke leven. Hoewel zelden expliciet werd gesproken van een eigen sfeer of een eigen vrouwelijk terrein, was de idee wel aanwezig. Dit vindt men bijvoorbeeld terug in de indeling van de organisatie. Hoewel de DMS samen met de Dietse Blauwvoetvendels één jeugdbeweging vormde en met de jongensformatie verstrengeld was door de Hoofddiensten, werd er duidelijk de nadruk op gelegd dat geen enkele dienst gemengd mocht zijn. Ook op ideologisch vlak werd het verschil tussen beide seksen in de verf gezet. Kohlbacher merkte reeds op dat in de Vlaamse Nieuwe Orde- tijdschriften vooral geweten werd op het feit dat vrouwen wel gelijkwaardig, maar niet gelijkaardig waren. Men vreesde voor vermannelijking en stelde het ‘valse feminisme’ tegenover hun ‘ware feminisme’ waarbij werd uitgegaan van een «*geslachtseigen ingesteldheid*»⁵². Ook de DMS haalde scherp uit naar het ‘valse’ feministische ideaal, en poneerde dat de vrouw niet uit was op gelijkberechtiging. Opmerkelijk in dit opzicht is een twist tussen de meisjes- en de jongenswerking in januari 1942. De DMS kreeg slechts één pagina in het jongerentijdschrift om over haar werking te berichten, de jongens zeven. Het duurde niet lang of de meisjes reageerden. Uiteindelijk werd een compromis bereikt en konden de dames ook rekenen op mededelingen in de ‘mannelijke’ pagina’s op voorwaarde dat het thema ook de jongens kon boeien; nog geen jaar later werden de DMS- en DBV- inzendingen door elkaar gepubliceerd. Toch wel een opvallend conflict voor een organisatie die beweerde niet naar gelijkberechtiging van mannen en vrouwen te streven⁵³.

5.2.2. Seksualiteit en huwelijk.

De vrouw had «*een dubbele roeping : vrouw zijn en moeder zijn*»⁵⁴ : levensgezellin van de man en moeder. Vooraleer een kind te kunnen baren, moesten echter seksuele betrekkingen hebben plaats gehad. De meeste Nieuwe Orde- tijdschriften repten ofwel met geen woord over deze kwestie, of suggereerden meer dan dat ze onthulden. Niet zo voor het VNVV en de DMS. Het Vrouwenverbond gaf lessen in seksuele opvoeding en ook de DMS lichtte haar oudere leden in over de seksualiteit. Er werd zelfs een speciale brochure uitgegeven waarin niet alleen de voortplanting maar ook thema’s als masturbatie, homoseksualiteit en geslachtsziekten uitvoerig werden belicht. Uitgangspunt was het gebrek aan of de slechte voorlichting in het onderwijs en het gezin, en het ‘misplaatst schaamtegevoel’ dat

daardoor ontstond. Grosso modo kwam het erop neer dat homoseksuele gevoelens en masturbatiedrang op zich geen zonde maar natuurlijke verschijnselen waren, men mocht er alleen niet aan toegeven. Betrekkingen werden enkel getolereerd in een man/ vrouw- relatie, maar naast de bevruchting moest óók omgang mogelijk zijn, bijvoorbeeld in de menopauze, op de dagen in de cyclus van de vrouw dat geen bevruchting mogelijk was, of bij onvruchtbare koppels. Hiermee raken we tevens aan wat in de brochure een ‘neven-doel’ van de seksuele betrekkingen wordt genoemd : de intimiteit tussen gehuwden. Betrekkingen werden dus niet uitsluitend in functie van de procreatie gezien, al was dit wel het hoofddoel.

Gezien de nadruk op de voortplanting lag de relatie tot het embryo voor de hand. Kinderbeperking was uit den boze, en dus ook ieder voorbehoedsmiddel om het krijgen van kinderen uit te stellen of het aantal nakomelingen te beperken. Opmerkelijk is dat telkens de link werd gelegd met de meisjes die gemasturbeerd hadden of tot seksuele betrekkingen vóór het huwelijk waren overgegaan. Zij zouden meer geneigd zijn hun toevlucht te zoeken tot anticonceptie en, als deze faalden, tot abortus of ‘kindermoord’.

De klemtoon die op het huwelijk als kader voor de seksualiteit werd gelegd, brengt ons tevens bij het volgende punt : het monogame en ondeelbare huwelijk. Het huwelijk was een overeenkomst tussen twee partners en daar kon geen derde bij. Het monogame aspect moet echter wel gerelativeerd worden, aangezien herhaaldelijk werd verwezen naar de moeder van Rubens die, hoewel haar echtgenoot haar bedroog, toch bleef hopen op zijn terugkeer en zelf geen andere relaties aanknoopte. Eenmaal de stap gezet, was er geen weg terug : echtscheiding was taboe. Net als bij de kinderbeperking werd de link gelegd met meisjes die in hun jeugd een ‘misstap’ hadden begaan. De jonge vrouwen werd ook aangeraden om vóór het huwelijk uitgebreid over de respectievelijke standpunten te spreken met de partner, desnoods op eigen initiatief. Net als in het VNVV werd de nadruk gelegd op een medische controle vóór de verloving, met het oog op het tijdig ontdekken van venerische ziekten⁵⁵. Of deze seksuele moraal in de praktijk werd toegepast is een andere zaak. Zoals we verder zullen zien, waren verschillende DMS- meisjes ongehuwd zwanger op het ogenblik dat ze geïnterneerd werden.

Opmerkelijk is het gebruik van de symboliek als er over dit thema werd gesproken. De DMS was in principe een katholieke organisatie, al werd dit naar buiten toe niet meer met zoveel woorden gezegd. Met betrekking tot de seksualiteit zien we het tegenovergestelde. Bijna alles krijgt een religieus tintje. Een kind uitschakelen via kinderbeperking was «*heiligschennis*», een maagdelijk lichaam is een «*schrijn dat niet geschonden mag worden*», en het verlangen moet men «*klaar wit laten louteren, wit als een hostie, zodat ge het eens wit als ongedesemd brood naar hem kunt opheffen*». Er werd echter ook impliciete kritiek geuit op de wijze waarop in het (hoofdzakelijk) katholieke onderwijs taboes werden gecreëerd : van masturbatie krijg je bijvoorbeeld geen ziektes...⁵⁶

De DMS stond dus voor heteroseksuele betrekkingen binnen het onontbindbare en monogame huwelijk, om kinderen te verwekken maar ook als teken van liefde, zonder tussenkomst van anticonceptiva, al werd iemand die de regels had overtreden niet stante pede naar de verdoemenis gewent. Rehabilitatie was mogelijk, maar dan moest men de levenslange 'littetekens' erbij nemen. Beter voorkomen dan genezen dus, vandaar de seksuele opvoeding.

5.2.3. De moederfiguur.

De moederfiguur werd door de DMS op handen gedragen. In de meeste gevallen waar over het moederschap werd gesproken, werd onmiddellijk de link gelegd met de toekomst van het volk. De meisjes moesten de «*draagsters van een nieuw en gezond geslacht*»⁵⁷ zijn, kortom instaan voor de verzekering van de toekomst. Naast het baren van een hoop gezonde, sterke en Dietse kinderen, werd vooral een dienende, offerende, zichzelf vergetende rol voor haar weggelegd als hoedster van het gezin en van de geestelijke en zedelijke waarden van de natie. Jetje Claessens vergeleek de vrouw in dit verband trouwens met de aarde : leven schenken in de lente en het erf behoeden in de winter. De beklemtuning van de 'typisch vrouwelijke' of 'moederlijke' eigenschappen en de 'zelfverloochening' en 'offervardigheid' die zo vaak in artikels worden aangehaald, zijn niet eigen aan de vrouwenvisie van de DMS ; men vindt ze ook terug in de tijdschriften van andere Nieuwe Orde-vrouwenorganisaties en in de vrouwenbladen van katholieke signatuur. Wel wordt de offerende rol wel erg ruim geïnterpreteerd bij de DMS en bewegingen als het VNVV. Niet alleen moest de moeder zich totaal verloochenen voor haar

kinderen, deze moesten indien nodig ook letterlijk worden afgestaan, bijvoorbeeld als strijders voor het Oostfront. Onder het motto ‘gehele liefde offert alles’ werd herhaaldelijk hulde gebracht aan de moeders die hun zonen hadden geofferd voor het goede doel ; ze werden, net als de echtgenoten en verloofden van Legioensoldaten, letterlijk ‘heldinnen’ genoemd⁵⁸. Ondanks de gescheiden sferen werd de vrouw of de vrouwelijke sfeer dus ten dienste gesteld van het publieke domein van de Staat.

De notie ‘moederschap’ verwees niet alleen naar het baren van een kind, maar ook naar de geestelijke leiding of de opvoeding in het algemeen. Hiermee raken we tevens aan een belangrijk aspect van de jeugdbeweging en van de meisjeswerking in het bijzonder. De DMS stond in voor de opleiding van de meisjes in nationale, culturele en zedelijke zin, en bereidde haar leden tevens voor op de opvoeding van hun toekomstige kinderen. De algemene opvoeding kon in hun ogen niet overgelaten worden aan de school en de moeder omdat beide in het verleden tekort waren geschooten. Hier werd duidelijk verwezen naar een vaststelling waartoe de Vlaamse beweging reeds eerder kwam : de strijd die de mannen in de openbare sfeer leverden, werd thuis vaak ondermijnd door de vrouw die hun kinderen naar burgerlijke, ‘franskiljonse’ pensionaten bleef sturen. Als de toekomstige Dietse moeders op de hoogte waren van het ideologische spectrum van de beweging zouden ze dit ook door kunnen geven aan hun kroost, en zou de jeugdbeweging in de toekomst misschien niet meer moeten instaan voor bepaalde aspecten van de opvoeding⁵⁹. Vandaar dat de DMS -meisjes, de moeders van morgen, zo op het hart werd gedrukt om de vorming ernstig te nemen.

5.2.4. Vrouwen aan de haard ?

Aangezien het niet ongewoon was dat een meisje vóór haar huwelijk actief was op de arbeidsmarkt, en de meeste DMS-leden jong en ongehuwd waren, werd er niet echt kritiek geuit op de tewerkstelling van vrouwen. Er werden zelfs volop meisjes geronseld via de DMS en het Jongerenkwartier, hoofdzakelijk voor huishoudelijk en secretariaatswerk maar eveneens voor tewerkstelling in Duitsland. Ook hier vindt men de beklemtoning van de ‘vrouwelijkheid’ terug. De arbeid moest steeds een ‘vrouwelijk’ cachet dragen. Tewerkstelling in kindertehuizen, als sociaal werkster en als verpleegkundige stonden boven aan de lijst ; landarbeid en fabriekswerk konden ook maar

dan enkel de taken waarvoor de vrouw beter geschikt was dan de man. Arbeid werd voor het ongehuwde meisje trouwens aanzien als een dienstbetoon aan de natie, zelfs als een oorlogsplicht.

De houding ten aanzien van de tewerkstelling van gehuwde vrouwen was behoorlijk ambivalent. Net als in het VNVV mochten vrouwen met 'uitzonderlijke begaafdheden' - zoals kunstenaressen en dokters - een arbeidsplaats ambiëren, en werd ook het huishouden als een beroep aanzien. Meisjes die een opleiding tot boerin volgden bij de Germaanse Landdienst daarentegen konden slechts op het land werken tot de dag van hun huwelijk, tenzij ze een landbouwer als partner kozen. De mannelijke cursisten kregen bij wijze van huwelijkspromotie een hoeve als ze daar de financiële mogelijkheden niet toe hadden ! (59) Een citaat uit een brief die een DMS- meisje naar aanleiding van één van Claessens toespraken schreef, wijst eveneens in die richting : «... *want immers een jongen heeft een toekomst te bouwen, van wat hij onder de studie jaren verricht hangt zijn gansche toekomst af ; een meisje daarentegen vroeger ook, maar in de toekomst niet meer (ik bedoel : een gehuwde vrouw komt in haar huis, niet in een fabriek of op een bureel)*»⁶¹.

5.2.5. De vrouwenbeelden van de DMS in ruimer perspectief : analogieën en discrepanties met andere vrouwenorganisaties.

De vrouwenvisie van de DMS was niet uniek. Ze stemde grotendeels overeen met wat de andere vrouwelijke Nieuwe Orde- organisaties - in Vlaanderen én in het buitenland - daarover dachten. Bovendien waren hun standpunten omtrent de rol en de positie van de vrouw in de maatschappij niet zo verschillend van de houding van de katholieke, en in mindere mate socialistische, vrouwenorganisaties.

Allen vertrokken op één of andere manier van een seksverschil en huldigden het ideaalbeeld van de vrouw als moeder en als echtgenote. Huishoudelijke taken primeerden op arbeid buitenshuis en kinderrijkdom werd als een zegen aanzien. De zogenaamde 'Kinder, Kuchen, Kirche'- opvatting was dus eerder een tijdsbeeld dan een typische Nieuwe Orde- gedachte. Uiteraard verschilden de diverse strekkingen ietwat op bepaalde punten, maar ook deze divergenties kunnen gerelativeerd worden. Zo was de DMS, samen met het VNVV, eerder taboedoorbrekend op het géven van seksuele voorlichting - zeker vergeleken met

het fascistische Italië waar er een verbod op rustte of met de katholieke verenigingen die eerder versluiwend op dergelijke materies ingingen - maar niet op de invulling ervan. Op dat punt spanden de socialisten, maar ook het nazistische Duitsland (zij het vanuit een heel andere visie), de kroon met hun (in het laatste geval gedwongen) sterilisaties en abortussen. Ook op het vlak van de tewerkstelling gingen DMS en VNVV een stapje verder dan de katholieke vrouwenorganisaties die een verbod op arbeid voor gehuwde vrouwen voorstonden, maar dit was de visie die in oorlogstijd werd gehuldigd. Wie weet hoe de DMS in 'normalere' omstandigheden tegenover vrouwenarbeid zou hebben aangekeken.⁶²

Uiteindelijk stemden de standpunten van al deze organisaties dus meer overeen dan dat ze van elkaar verschilden, en werd de vrouw in eerste instantie aanzien als moeder, echtgenote en huisvrouw. De argumentatie van al deze organisaties verschilde uiteraard wél en de verwevenheid van publieke en private sfeer, waarbij de 'vrouwelijke' of privésfeer ten dienste van de openbare sfeer werd gesteld, was eigen aan het nationaal-socialisme. De vrouw werd door de Nieuwe Orde-organisaties enkel in het publieke domein getolereerd als dit ten dienste was van het 'volk'.

6. BEVRIJDING EN REPRESSIE. DMS- MEISJES VOOR DE MILITAIRE RECHTBANK : EERSTE BEVINDINGEN ⁶³.

Met de bevrijding en de terugkeer van de regering uit Londen in september 1944, brak voor de DMS-meisjes een nieuwe periode aan. België vierde feest, maar voor honderdduizenden mensen lagen er zwarte dagen in het verschiet : de repressie van echte en vermeende collaborateurs zou niet lang op zich laten wachten.

Veel VNV-ers hadden tijdig onraad geroken en waren naar Duitsland gevlucht, maar de jeugdleiding besloot de partij niet te volgen. Zowel Dr. Lehembre als Jetje Claessens bleven in het land, en werden daarin gevolgd door een groot deel van het kader der Dietse Meisjesscharen en Blauwvoetvondels. De meisjes die toch vertrokken, deden dit op persoonlijk initiatief of in samenspraak met familie of vrienden. Wel hebben verschillende kopstukken van de DMS ondergedoken geleefd - sommigen gedurende jaren - tot het hoogtepunt van de repressie was geluwd. Jetje

Claessens werd als één van de eerste aangehouden op 5 september 1944.

Het lidmaatschap van de DMS werd aanzien als politieke collaboratie. Deze vorm van samenwerking met de bezetter kon op verschillende manieren worden bestraft. De 'zwaardere' gevallen van politieke collaboratie verschenen in principe voor de militaire rechtbanken, de 'gewone' zaken werden via de burgerlijke epuratie - het zogenaamde verlies van rechten - gesanctioneerd. Maar de repressie kende nog andere gezichten. Politiek en ambtenarij werden gezuiverd door de administratieve epuratie, en op plaatselijk vlak konden burgemeesters en politiecommissarissen de verdachten een bewijs van burgertrouw weigeren. Naast deze door de overheid gecoördineerde maatregelen kwamen vele vermeende 'zwarten' ook in contact met de volksrepressie, en werden werknemers die van incivismen werden verdacht door verschillende bedrijven geweigerd of ontslagen. Deze maatregelen stonden niet los van elkaar aangezien een bepaalde sanctie vaak een andere met zich meebracht. Dit was zeker het geval voor de incivieken die door de militaire rechtbanken werden berecht⁶⁴. Het is op dit aspect van de repressie dat wij ons toespitsten, aangezien over de andere facetten weinig of geen informatie kon worden verzameld met betrekking tot de DMS.

Het beeld dat we op basis van de strafdossiers van de meisjes bieden, zal niet representatief zijn voor het wedervaren van alle DMS- meisjes tijdens de repressie. Ten eerste behandelt ons onderzoek slechts één repressiespoor. Ook is het aantal strafdossiers - 42 in totaal - dat ter onze beschikking werd gesteld te beperkt om algemene uitspraken te doen. Bovendien werden noodgedwongen enkel bundels van DMS- leiders aangevraagd, waardoor de 'gewone' leden a priori buiten ons onderzoek vielen. Tenslotte was het onmogelijk om de totale populatie - leden en leiders gedurende de gehele bezetting zowel als veroordeelde DMS- meisjes - te achterhalen, waardoor geen representatieve steekproef kon worden getrokken.

6.1. De veroordeelden : een erg gediversifieerde groep.

De meisjes die in ons onderzoek werden opgenomen, vormden een uiterst heterogene groep. De meerderheid van de veroordeelden behoorde tot de lagere en middenkaders van de DMS- hiërarchie en gaf zodoende leiding op het niveau van de schaar (afdeling in een dorp, gemeente

of stad) en de gouw (natuurlijke streek). Leden en hoogste echelons (provincies, nationaal) vormden een minderheid. Wat de beperkte aanwezigheid van de gewone leden betreft, kunnen we kort zijn. Ten eerste werden in ons onderzoek enkel meisjes met een leidsterrang betrokken, waardoor de kans om gewone leden aan te treffen erg klein was. De leden wiens bundel we consulteerden, zaten ofwel per toeval in onze studie (hun dossier stak bijvoorbeeld bij dat van grote zus), ofwel waren het wel degelijk leidsters maar werd door het Openbaar Ministerie geen informatie over hun leidende functie teruggevonden : ze werden zodoende veroordeeld als lid. Ten tweede werd reeds op 23 november 1943 aan de krijgsauditeurs geadviseerd om de gewone VNV- leden in eerste instantie niet te veroordelen omdat er een besluitwet in de maak was om deze op alternatieve wijze te sanctioneren ⁶⁵. Tenslotte bleef een deel van de DMS- meisjes buiten schot bij de berechting door de militaire rechtbanken omwille van hun jonge leeftijd. Leden waren bij de DMS toegelaten vanaf tien jaar, maar juridisch gezien was iemand pas strafbaar als de leeftijd van zestien jaar was bereikt op het ogenblik dat de feiten werden gepleegd ⁶⁶. De lage frequentie van de hogere leiding, de 'DMS- top' zeg maar, heeft mogelijk te maken met het feit dat er minder leidsters waren op nationaal dan op plaatselijk vlak. Toch blijft het eigenaardig dat de vrouwen die het dichtst bij de beweging stonden en verondersteld werden om beter op de hoogte te zijn, bijna niet vertegenwoordigd werden in onze studie. Een mogelijke verklaring is dat de collaboratie van de nationale leidsters niet zo zichtbaar was in de buurt - in tegenstelling tot de plaatselijke leiding die in eigen stad of dorp activiteiten organiseerde - waardoor ze minder kans hadden om door buurtbewoners aangeklaagd te worden. We komen later nog op deze hypothese terug.

Bij de bevrijding waren de meeste vrouwen ouder dan ééntwintig jaar ; de twintig- tot vijftwintigjaren waren het best vertegenwoordigd. Hoewel onze werkwijze (leidsters mochten ouder zijn dan ééntwintig jaar, gewone leden niet) en strikt- juridische factoren (minimum zestien jaar zijn op het ogenblik van de feiten) mogelijk een rol speelden, komen deze bevindingen grotendeels overeen met de resultaten van Huyse en Dhondt : maar liefst één derde van de vrouwen die in contact kwamen met de gerechtelijke en de burgerlijke repressie waren op het einde van de oorlog hoogstens 25 jaar oud ⁶⁷.

Ze waren hoofdzakelijk ongehuwd en kinderloos, hetgeen werd verwacht gezien de leeftijd van de meisjes. Vijf vrouwen waren zwanger, waarvan drie ongehuwd. De meerderheid was actief op de arbeidsmarkt, en tewerkgesteld in de zogenaamd 'typisch vrouwelijke' sectoren.

6.2. Internering, aanhouding en beschuldiging.

Van vijfenzeventig procent van de vrouwen kunnen we met zekerheid zeggen dat ze in interneringscentra hebben verbleven. September 1944 was duidelijk de topmaand, en gemiddeld moest acht maanden worden gewacht op het aanhoudingsmandaat dat meer rechtszekerheid bood. Verschillende vrouwen werden in voorlopige vrijheid gesteld, soms vóór, soms na het uitvaardigen van het aanhoudingsmandaat ; soms werden ze herhaaldelijk vrijgelaten en weer opgepakt. Alle vrouwen die zwanger waren op het ogenblik van hun internering mochten naar huis in afwachting van hun proces.

De meisjes werden beschuldigd op basis van artikel 118bis van het Strafwetboek. Deze wet voorzag straffen voor al wie *«aan het vervormen door den vijand van wettelijke instellingen of inrichtingen heeft deelgenomen, de trouw der burgers jegens Koning en Staat, in oorlogstijd aan het wankelen heeft gebracht, of 's vijands politiek of oogmerken heeft gediend»* - een wel erg ruim en interpreteerbaar scala. In december 1942 werd de draagwijdte van deze strafwet ingrijpend verruimd waardoor ook het voeren van propaganda werd bestraft en - een meer verregaande aanpassing - de notie 'met kwaad opzet' werd vervangen door 'wetens' waardoor de beklagde al strafbaar was als hij/zij wist dat zijn/haar gedrag ten nadele van de Belgische Staat en burgers was, zonder daarom noodzakelijk de bedoeling te hebben om het land schade te berokkenen ⁶⁸. Deze verruiming werd duidelijk toegepast op de strafzaken van de DMS-meisjes. In iets meer dan de helft van de DMS- dossiers werd zowel de periode vóór als deze ná december 1944 geïndiceerd, in een derde van de gevallen werd ook propagandavoering ten laste gelegd.

Achter de notie 'politieke collaboratie' op juridisch vlak gingen echter uitermate gevarieerde zaken schuil. Ook in de individuele tenlasteleggingen - zoals geformuleerd door de krijgsauditeur op het proces - zijn niettemin enkele terugkerende aspecten terug te vinden. De meeste aanklachten hadden uiteraard betrekking op de DMS zelf

(plaats in de beweging, tijdstip van toetreding, uniformdracht,...) maar in elke strafzaak werden ook contacten met andere verdachte organisaties en met Duitsland aangekaart. Hierbij woog de relatie die de meisjes met Oostfronters hadden (oorlogsmeter, bijwonen van activiteiten ten voordele van de legioensoldaten,...) zwaar door, vermoedelijk omdat het hier één van de zwaarste vormen van collaboratie - militaire samenwerking met de bezetter - betrof. Een laatste categorie had te maken met de manier waarop de vrouwen bekend stonden in de buurt. De meeste werden aanzien als 'hevig Duitsgezind' of als 'provoceerend' voor de burens. Vaak werd ook de Vlaamsgezindheid van de familie uitgespeeld in het dossier.

6.3. Vordering en bestraffing.

De beschuldiging gaf aanleiding tot een strafvordering vanwege de krijgsauditeur. Opvallend is dat de openbare aanklager in iets meer dan de helft van de gevallen kreeg wat hij vroeg. Als een mildere straf werd uitgesproken, loonde het de moeite : gemiddeld werd maar liefst meer dan veertig procent van de vrijheidsberoving in mindering gebracht.

Kort samengevat kan men stellen dat de vrouwen globaal genomen erg uiteenlopende straffen hebben gekregen. De uitspraken varieerden van vier maanden tot vijftien jaar cel. Jetje Claessens kreeg zoals gekend de doodstraf en werd later verbannen. Gemiddeld schommelde de vrijheidsberoving rond twee à tweeënhalf jaar, maar het gros der DMS- meisjes werd met lagere celstraffen bedacht. De meest voorkomende straf was één jaar hechtenis, wat tevens het bijna- minimum bleek te zijn : slechts enkele meisjes kregen een minder lange vrijheidsberoving. Het gemiddelde werd vooral opgetrokken door de gevallen van politieke collaboratie onder verzwarende omstandigheden - die strenger werden gesanctioneerd dan de 'gewone' politieke samenwerking met de bezetter - en door de uitspraken in beroep. Het bleken echter niet de arresten op zích te zijn die zwaarder uitvielen, maar het vonnis dat aan het arrest voorafging. Een groot deel van de zwaarst veroordeelden, zowel wat de zuiver politieke collaboratie als de cumulatie van feiten betreft, ging dus in beroep. Anders gezegd : vooral de vrouwen met zwaardere straffen tekenden verzet aan, wat in de lijn der verwachtingen lag. De uitspraken van de krijgshoven verschilden echter niet veel van de vonnissen die hun collega's in dezelfde zaak hadden geveld. Meer dan zeventig procent van de gevallen resulteerde in een

strafbestendinging ; een erg hoog cijfer vergeleken met de resultaten van Huyse en Dhondt. Volgens hun onderzoek werd in 46 % van de dossiers voor politieke collaboratie een strafvermindering uitgesproken ⁶⁹, bij de DMS was dit 7 à 12 procent.

Volgens de klassieke hypotheses kunnen naast de strikt-juridische aspecten zoals de collaboratievorm (onder verzwarende omstandigheden of niet) en het procesgedrag (vonnis, arrest), echter ook het momént waarop men veroordeeld werd en de plááts waar het verdict viel, van belang zijn. Luc Huyse en Steven Dhondt argumenteerden dat ‘de tijd de zeden verzacht’ - dat er met andere woorden zwaarder werd gestraft in het begin van de repressie - én dat verschillende militaire rechtbanken andere uitspraken konden doen in ‘identieke’ zaken ⁷⁰.

Indien de strafmaat wordt bekeken in tijdsperspectief lijkt het er inderdaad op dat in de DMS- zaken mildere vonnissen werden geveld naarmate de tijd verstreek. Het aantal dossiers is echter zo beperkt, dat het niet echt verantwoord is om af te gaan op deze algemene trend. Daarom werd besloten om ook de beschuldiging in aanmerking te nemen. De meisjes behoorden namelijk wel tot dezelfde organisatie maar hun plaats in de beweging varieerde nogal, net als hun individuele dossiers trouwens. We stipten reeds aan waar de meisjes zich in de DMS- hiërarchie situeerden. Het is uiterst moeilijk om een soort ‘strafmaat per leidsterniveau’ te bepalen - in elke categorie kwamen ‘zwaardere’ en ‘mildere’ straffen voor - wél kan worden nagegaan of er doorheen de tijd iets veranderde aan de straffen die bijvoorbeeld de schaarleidsters kregen. Met andere woorden, kregen leidsters van een bepaald niveau een mildere straf naarmate de tijd verstreek ? Ook indien we dit criterium beschouwen, lijkt de klassieke hypothese dat de bestraffing milderde in de tijd, te worden bevestigd. Sommige periodes werden in onze casestudy echter beter vertegenwoordigd dan andere, én er werd geen rekening gehouden met de mogelijke impact van de plaats waar de meisjes veroordeeld werden. De vroegste - en tevens ‘strengste’ - vonnissen werden uitgesproken door enkele krijgsraden, de latere - en ‘mildere’ - door andere. Het is dus uiterst moeilijk om uitspraken te doen omtrent de tweede hypothese, namelijk dat de plaats waar over het misdrijf werd geoordeeld bepalend kon zijn voor de strafmaat. Bovendien relativeert deze constatering onze bevindingen omtrent de impact van de factor ‘tijd’, aangezien we ons dan kunnen afvragen wat het meest de door-

slag gaf : de tijdsfactor of de plaats waar de vrouwen werden berecht. De drie beperkingen van ons onderzoeksmateriaal (aantal dossiers, situering in tijd en ruimte van de geconsulteerde bundels) laten dus niet toe om absolute uitspraken te doen omtrent de gangbare hypotheses.

In het voorgaande hebben we bewust geen uitspraken gedaan omtrent de ‘zwaarte’ van de straffen, tenminste niet in absolute zin. Is één jaar hechtenis - de meest voorkomende vrijheidsberoving - veel of niet ? Het is moeilijk om deze vraag te beantwoorden op basis van onze bevindingen, zeker omdat het er maar van afhangt van welke kant men de zaak bekijkt. Het meisje dat veroordeeld werd, zal het vonnis of arrest ongetwijfeld niet licht hebben bevonden ; een voormalige politieke gevangene van nazistisch Duitsland had daar misschien een heel andere visie op. Ons leek het dan ook relevanter om de strafmaat te vergelijken met de straffen die voor andere collaboratievormen dan de politieke samenwerking met de bezetter werden geveld.

Zowat het enige werk dat een degelijke vergelijkingsbasis biedt, is de studie van Bart Van Cauter over de Vlaamse hulpverpleegsters aan het Oostfront ⁷¹. Vooral de verschillen vallen op. Overeenkomsten zijn er wel, zoals het feit dat in beide gevallen de correctionele straffen primeerden op de criminele en dat vooral de zwaarst gestraften in beroep gingen, maar met betrekking tot de effectieve celstraffen is er niet echt meer een gelijkenis. Ten eerste werd voor de bestraffing van de hulpverpleegsters gebruikt gemaakt van duidelijke intervallen : de uitspraken verliepen in termen van een half jaar. In onze studie viel er geen lijn te trekken in de bestraffing : vier maanden, zes maanden, een jaar, veertien maanden, vijftien maanden, ... Het merendeel der DRK-zusters kreeg bovendien een vrijheidsberoving van ten hoogste één jaar, bij de DMS overschrééd maar liefst 90,5 % van de uitspraken deze grens. Hetzelfde geldt voor de meest voorkomende straf. Bij het DRK situeerde deze zich tussen één en zes maanden, voor de DMS-meisjes was dat één jaar, dat is het dubbel. Mogelijk speelt hier de tijdsfactor een rol : de meeste DRK-vrouwen werden berecht in 1946 terwijl de dossiers die wij consulteerden vooral werden afgesloten in 1945, volgens Huyse een ‘strengere’ periode. Toch blijft het opmerkelijk aangezien sommige DMS-leidsters ook tot criminele straffen werden veroordeeld voor de ‘gewone’ politieke collaboratie, terwijl in de studie van Van Cauter enkel melding wordt gemaakt van criminele straffen «*bij cumulatie van feiten*», onder verzwarende omstandighe-

den dus. Als we uitgaan van de conclusie van Van Cauter dat de DRK- zusters «*niet licht werden bestraft*»⁷², kan men zich de vraag stellen wat dat dan wel niet voor de DMS-meisjes moet zijn geweest. Een echte vergelijkingsbasis ontbreekt echter aangezien Huyse enkel spreekt in termen van criminele en correctionele straffen maar geen gedetailleerde gegevens biedt over de effectieve duur van deze vrijheidsberovingen.

6.4. Zichtbaarheid van de collaboratie en Vlaamsgezindheid van de familie : bepalende factoren op lokaal vlak ?

De resultaten van ons onderzoek zijn weliswaar niet representatief, maar openen toch enkele interessante pistes die door verder onderzoek kunnen worden uitgediept. Vandaar dat we even stil staan bij een aspect dat ons zowel in de strafdossiers als tijdens de interviews intrigeerde : de mogelijke relatie tussen de zichtbaarheid van de collaboratie en het al dan niet in contact komen met de (gerechtelijke) repressie.

Bij de analyse van de strafdossiers hebben we opgemerkt dat de gewone leden en de hoogste echelons van de DMS-hiërarchie slechts in beperkte mate vertegenwoordigd werden, en wat daar mogelijk de oorzaak van was. We haalden tevens aan dat het imago van de meisjes in de aanklacht werd opgenomen, zonder daar echter dieper op in te gaan. We hebben echter sterke vermoedens dat net dit aspect - de reputatie van het meisje in de buurt - een rol heeft gespeeld in de beslissing om haar al dan niet via de militaire rechtbank te berechten. Sommige dossiers bevatten waslijsten van bezwarende verklaringen, en net deze vrouwen werd 'hevi-ge Duitsgezindheid' ten laste gelegd. Bij andere was er niemand of haast niemand die een negatieve getuigenis wou of kon afleggen, en zij werden niet zo 'zwart' afgeschilderd gedurende hun proces. Klinkt misschien logisch, maar vaak was de enige reden voor het ontbreken van bezwarende verklaringen dat de buurt niet of weinig op de hoogte was van de activiteiten van de vrouw. In meerdere cases werd bovendien enkel en alleen al de uniformdracht aanzien als provocerend, in andere gevallen werd iemand omschreven als Duitsgezind maar kon niet omschreven worden waaruit dat dan wel bleek. De meisjes werden gezien in uniform of in het gezelschap van soldaten en dat volstond. Ook in de getuigenissen van voormalige DMS-leidsters vindt men dergelijke punten terug. Eén vrouw

werd zelfs naar huis gestuurd omdat ze haar niet wilden aanhouden : haar goede reputatie als plaatselijke verantwoordelijke voor Winterhulp woog door op haar DMS- verleden. Een andere hooggeplaatste DMS- leidster, tevens dochter van een oorlogsburgemeester, vernam na de oorlog dat haar overbuurman de leider van de Witte Brigade was en haar familie de hele bezetting lang in de gaten had gehouden. Zij noch haar familie kwam in contact met de straatrepressie en ze werd pas in mei 1945 aangehouden.

7. CONCLUSIE.

De DMS werd op 16 december 1940 om politieke redenen opgericht in de rangen van het Vlaams Nationaal Vrouwenverbond (VNVV) en zodoende ook binnen het VNV. In feite was de prille DMS niet veel meer dan een herstructurering van de VNVV- meisjeswerking, waarbij iet of wat autonomie werd verleend maar de organisatie als het ware verstrengeld bleef met het Vrouwenverbond. Na de overgang naar de Nationaal- Socialistische Jeugd Vlaanderen in juli 1941, evolueerde de meisjesafdeling van een VNVV- onderdeel naar een relatief zelfstandige organisatie met een eigen kader en een eigen structuur, zij het dat het uitzicht ervan binnen de door de partij gehanteerde organisatorische lijnen lag.

De activiteiten verschilden naargelang de leeftijdscategorie waartoe de meisjes behoorden, maar er diende wel een bepaald patroon te worden gevolgd. Centraal stonden de plaatselijke bijeenkomsten die - afhankelijk van de leeftijd - wekelijks of tweewekelijks plaats hadden. Er was ruimte voor sport, spel en vertier, maar de vorming - vooral gericht op de 'roemrijke' geschiedenis van Vlaanderen - stond boven aan de lijst. De bedoeling van de DMS was de totale opvoeding van het meisje verzorgen of, in hun eigen woorden : de opvoeding moest totalitair zijn. De school en de ouders waren belangrijk maar ze moesten niet in de weg lopen. Tucht, discipline en gehoorzaamheid werden vereist ; de autoritaire opvoeding stond centraal. Op zich was dit misschien niet zo uitzonderlijk maar het paramilitaire tintje dat eraan werd gegeven, was dit wel. 'Vlag, Groet en Leider' zoals in het VNV. De meisjes legden de eed aan keure en leiding af, droegen een uniform en werden gedrild als een soort vrouwelijke soldaatjes. Gelijkenissen met de nazistische Bund Deutscher Mädel waren niet veraf, al verliepen de contacten met deze 'zusterorganisatie' niet altijd even goed. De leidsters van beide organisaties konden

het in eerste instantie goed met elkaar vinden, maar na de toenemende verduitsingsdrang van de bezettende overheden en de Hitlerjugend bekoelden de relaties. De DMS stelde, net als het VNV, tegen het einde van de oorlog niet veel meer voor in de ogen van nazi- Duitsland en hun plaats werd 'ingenomen' door extreem- Germanofiele organisaties als de DeVlag en de in haar rangen opgerichte Hitlerjeugd-Vlaanderen.

De verbondenheid met de partij is ook zichtbaar op ideologisch vlak. De DMS zou men - erg vereenvoudigd - kunnen omschrijven als Vlaams- en Dietsgezind, nationaal-socialistisch, anti- emancipatorisch, en christelijk maar niet noodzakelijk katholiek. Maar misschien is het wel beter om te stellen dat haar expliciete ideologie eigenlijk weinig concreets inhield. Geen enkel strijdpunt werd degelijk uitgewerkt of verantwoord, met uitzondering van de Dietse idee maar deze werd net als de andere pijler van de Rodenbach- traditie - het katholicisme - naar de achtergrond verwezen.

In de praktijk kregen de meisjes - vaak nog kinderen - de Vlaamse gedachte er wél als het ware met de paplepel ingegoten en werd op elke activiteit het Vlaamse ideaal en de Dietse idee dik in de verf gezet. Het lijdt geen twijfel dat dit een invloed heeft gehad op hun verdere leven. Bovendien is de jeugd een belangrijk instrument om een maatschappij te veranderen, of althans de ideeën die er leven. Als letterlijk aan elk kind - de volwassene van morgen - dezelfde levensvisie wordt meegegeven, kan een samenleving in een bepaalde richting worden geduwd en radicaal veranderen. Dit was duidelijk de bedoeling van het VNV en van de DMS. De opnameproeven die de DMS in maart 1943 invoerde, hadden tot doel de meisjes reeds bij hun intrede een basis aan Vlaams- nationalisme mee te geven waarop dan gedurende het lidmaatschap kon worden verder gebouwd. Vertier was belangrijk zoals in elke jeugdbeweging, maar niet de kern. Centraal stond de ideologie die moest worden doorgegeven, en centraal in deze ideologie stond het Vlaams- nationalisme. Duizenden meisjes werden zodoende gevormd in Vlaams- nationalistische zin en dit heeft ontegensprekelijk impact gehad, al was het maar omdat zij op een dag - conform de vrouwenvisie van de DMS - deze ideeën zouden doorgeven aan hun kinderen.

De ideeën die het VNV en de DMS verkondigden, leunden bovendien sterk aan bij hetgeen nazistisch Duitsland pro-

pageerde. Bij de bevrijding kregen de meisjes dan ook de keerzijde van de medaille te zien : veel voormalige kaderleden en leden van de DMS werden tijdens de repressie aangepakt omwille van hun lidmaatschap van een Nieuwe Orde- beweging.

De DMS was dus wel degelijk een organisatie met een eigen karakter en een eigen dynamiek. Ze bepaalde zelf in grote lijnen haar werking en had geheel zelf een organisatorische structuur op poten gezet. Maar het bleef een 'organisatie binnen een organisatie' en dit had natuurlijk consequenties. De zo gepropageerde orde, gehoorzaamheid en tucht waren niet alleen van toepassing op de leden maar ook op de DMS : de meisjeswerking opereerde zelfstandig maar binnen de door het VNV voorgeschreven grenzen. De VNV- reactie op de dissidentie binnen de Dietse Blauwvoetvendels laat duidelijk zien wat de gevolgen waren indien die grenzen werden overschreden. Eigenlijk was de DMS dus een radertje in het VNV- geheel dat - hoewel het een 'zelfstandige' organisatie betrof - in het gelid moest lopen en moest zorgen dat de partij- ideologie verspreid raakte. Dat - in tegenstelling tot de Dietse Blauwvoetvendels - niet over de (partij)schreef werd gegaan, heeft de DMS ongetwijfeld te danken aan Jetje Claessens - een uitermate trouw partijlid.

VOETNOTEN :

¹ Met dank aan Karen Celis en Prof. Dr. M. De Metsenaere voor de suggesties en correcties.

² M De Metsenaere, M Huyseune & M Scheys, *Gewapend met het gewicht van het verleden. Enige resultaten van vrouwengeschiedenis in België*, in : G Duby & M Perrot, *Geschiedenis van de vrouw. De twintigste eeuw*, deel 5, Amsterdam, 1993, p. 523-556 ; R Christens, *Verkend verleden. Een kritisch overzicht van de vrouwengeschiedenis 19de-20ste eeuw in België*, in : *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 27, 1997, 1-2, p. 5-37 ; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.

³ B De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams- nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994 ; L Kauwenberghs, *Een stuk vrouwengeschiedenis. Bijdrage tot de geschiedenis van het Vlaams Nationaal Vrouwenverbond (1930-1944)*, VUBrussel, Geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1980.

⁴ H De Bleecker- Ingelaere, *Vrouwen in de Vlaamse Beweging*, Gent, 1975, p. 1 ; M De Leebeek, *Vrouwenemancipatie en Vlaamse Beweging (1900-1940)*, in : *Ons Erfdeel*, jg. 26, 1983, 3, p. 359-360 ; M BOEY, *De Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging en het AKVS*, in : Y Peeters, *Over volksopvoeding en staatsvorming*, Antwerpen, 1983, p. 58 ; L Kauwenberghs, *Een stuk vrouwengeschiedenis [...]*, p. 119-121 en 181 ; G Raeymaekers, *Geschiedenis van de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging (1926-1940)*, KULeuven, Geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1985, p. 3 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 71, 157 en 159-160 ; L Vos, *De politieke kleur*

van jonge generaties, in : R Van Doorslaer, *Herfsttij van de 20ste eeuw. Extreem- rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, 1992, p. 22-31.

⁵ Voor meer informatie omtrent de problematiek van de moederorganisatie verwijzen we naar : S Jans, *De Dietsche Meisjesscharen 1940-1944. «Is het geen aanlokkelijke taak, ons volk al spelend en zingend terug te voeren naar de klare bronnen van zijn eigen aard ?»*, VUBrussel, Geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1999, p. 25-26.

⁶ SOMA, VNV- archief, nr. 150 : Omzendbrieven VNVV, januari 1941.

⁷ L Kauwenberghs, *Een stuk vrouwengeschiedenis [...]*, p. 148 ; We verwelkomden en spraken met Jetje Claessens, in : *Storm. Jongerenperiodiek van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond*, 17, 1977, 3, p. 79 ; VRT, interview met Jetje Claessens door Maurice De Wilde, 26/04/1977 ; VRT, interview met Jetje Claessens door Dirk Mampaey, 12/02/1993

⁸ B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 508-509 (vrouwen) en p. 497-499 (jongens).

⁹ De Limburgse en Brabantse gouv scheurden in 1937 af van de Dietsche Bond voor Vrouwen en Meisjes 'ik Dien', de vroegere Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging. De nieuwe organisatie opereerde als de Dietsche Bond voor Rooms- Katholieke Meisjes 'Ik Dien'. B Patroons, *Een inleidende studie over de Vlaams- nationalistische vrouwengroepen in de periode 1920-1945*, RUGent, Geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1980, p. 82.

¹⁰ De citaten zijn afkomstig van : SOMA, VNV- archief, nr. 147. Nota betreffende het 'Dietsch Vrouwelijk Jeugdverbond', s.d.

¹¹ *De Jonge Nationaalsocialist*, december 1943, p. 14.

¹² A Van Haesendonck, *De Vlaamsnationale vrouwenbeweging in het interbellum*, RUGent, geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1985, p. 65-71 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 508-511.

¹³ B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 497 ; Eigen verzameling documenten, interview van auteur met Linda Caremans- Schoentjes, 26/11/1998 ; Archief Auditoraat- generaal Brussel, dossier Y.M.

¹⁴ L Kauwenberghs, *Een stuk vrouwengeschiedenis [...]*, p. 131 ; SOMA, VNV- archief, nr. 141 : VNVV- leidster Herenthals aan O Maréchal, s.d. ; VNVV- leidster Audenaerde aan arrondissementsleidster Vermeylen, 30/06/1941 ; Willemijns aan O Maréchal, s.d. ; SOMA, VNV- archief, nr. 194/1 : DMS. Mededelingen van de Leiding, 10/06/1941 ; SOMA, VNV- archief, nr. 130 : O Maréchal aan E Van Den Berghe, 08/06/1941 ; O Maréchal aan E Van Den Berghe, 20/06/1941 ; vermoedelijk is de 'beruchte' omzendbrief van Jetje Claessens : SOMA, VNV- archief, nr. 201 : DMS/VNVV. Omzendbrief J. Claessens, Jeugdleidster, betreffende zelfstandige weg DMS, s.d.

¹⁵ SOMA, VNV- archief, nr. 130 : Nota Maréchal aan Van Den Berghe, 20/06/1941

¹⁶ SOMA, VNV- archief, nr. 141 : VNVV- leidster Audenaerde aan arrondissementsleidster Vermeylen, 30/06/1941.

¹⁷ B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 284 en 495-499 ; citaat uit : *Volk en Staat*, 13/07/1941.

¹⁸ VRT, interview met Jet Jorssen door Maurice De Wilde, 19/09/1981.

¹⁹ *Volk en Staat*, 13/07/1941 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 499.

²⁰ We verwelkomden en spraken met Jetje Claessens, in : *Storm. Jongerenperiodiek van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond*, 17, 1977, 3, p. 79

²¹ De drie citaten : VRT, interview met Jet Jorssen door Maurice De Wilde, 19/09/1981.

²² Deze uiteenzetting is hoofdzakelijk gebaseerd op : Eigen verzameling documenten, interview van auteur met Rika Demoen, 11/01/1999 ; interview van auteur met Linda Caremans- Schoentjes, 26/11/1998 ; VRT, interview met Jet Jorssen door Maurice De Wilde, 19/09/1981 ; We verwelkomden en spraken met Jetje Claessens, in : *Storm. Jongerenperiodiek van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond*, 17, 1977, 3, p. 79 ; VRT, interview met Jetje Claessens door Dirk Mampaey, 12/02/1993.

- ²³ *Vrouw en Volk*, augustus 1941, p. 14 ; uiteenzetting : B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 498 ; L Kauwenberghs, *Een stuk vrouwengeschiedenis [...]*, p. 76 en 96
- ²⁴ E Verhoeven & F Van Laeken, *Lexicon politieke en jeugdcollaboratie*, Brussel, 1985, p. 65 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 500-501 en 608-609 ; *Halfmaandelijks Order*, 01/12/1943 ; *Volk en Staat*, 22/11/1943.
- ²⁵ *Halfmaandelijks Order*, 01/12/1943 ; *Volk en Staat*, 22/11/1943 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 610-611.
- ²⁶ *Halfmaandelijks Order*, juli 1944.
- ²⁷ Eigen verzameling documenten, interview van auteur met Linda Caremans-Schoentjes, 26/11/1998 ; interview van auteur met Margriet Ryckeboer, 09/12/1998 ; interview van auteur met zuster Leontien, 23/11/1998 ; interview van auteur met A.T., 20/01/1999 ; schriftelijke getuigenis Herlinda Dupont, 16/02/1999 ; schriftelijke getuigenis Maria Colen, 13/02/1999 ; schriftelijke getuigenis A.F.D., 04/02/1999.
- VRT- archief : interview met Jetje Claessens door Maurice De Wilde, 26/04/1977.
- ADV.N, D1518/6 : interview met P. Daels door Maurice De Wilde, 08/06/1975 ; ADV.N, 462 (Archief De Mylle Jaak), 462/3 : Brief Banheer Lenaers aan kameraadske, 05/05/1944 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p.611 ; SOMA, VNV- archief, nr. 197 : Afschrift van brief J. Claessens aan Dr. Elias voor het kader der Dietsche Jeugd, 26/04/1944.
- ²⁸ SOMA, VNV- archief, VNV- archief, nr. 50 : Omzendbrief VNVV, maart/april 1941.
- ²⁹ SOMA, VNV- archief, nr. 194/1 : Mededelingen van de Leiding, 10/06/1941 ; SOMA, VNV- archief, nr. 141 : VNVV- leidster Willemijns aan O. Maréchal, s.d. ; SOMA, VNV- archief, nr. 204 : NSJV/DMS. Dienst Organisatie-Stijl. Instructies I-IV. Onderwerp : Organisatie, oktober 1941 ; SOMA, VNV- archief, nr. 192 : NSJV/DMS. Verslag van de Stafvergadering, 06/08/1942 ; SOMA, VNV- archief, nr. 217 : Graad- een functietekens der NSJV/DMS. Muurplaat nr. 2, 15/02/1943.
- ³⁰ Deze uiteenzetting is gebaseerd op de verschillende nummers van *Halfmaandelijks Order*, *Leidsterdienst* en artikels in *Volk en Staat*, *Vrouw en Volk*, *Volkskamp* en *De Jonge Nationaal- Socialist*, en op interviews en stukken uit : SOMA, VNV- archief. Voor gedetailleerde referenties verwijzen we naar : S Jans, *De Dietsche Meisjesscharen [...]*, p. 53-72.
- ³¹ Voor de ledenaantallen van de DMS zie : *Volk en Staat*, 26/05/1942 ; *Volk en Staat*, 21-22/03/1943 ; *Vrouw en Volk*, juli 1942, p. 24 ; *Vrouw en Volk*, januari 1942, p. 15 ; *Vrouw en Volk*, januari 1942, p. 2 ; *De Jonge Nationalist*, begin juni 1942, p. 8 ; We verwelkomen en spraken met Jetje Claessens, in : *Storm. Jongerenperiodiek van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond*, 17, 1977, 3, p. 80 ; Archief Auditoraat- generaal, dossier J.C. ; VRT, interview met Jetje Claessens door Maurice De Wilde, 26/04/1977 ; L Kauwenberghs, *Een stuk vrouwengeschiedenis [...]*, p. 145 ; de cijfers over het buitenland zijn overgenomen uit : C Koonz, *Moeders in het vaderland. De vrouw en het gezin in Nazi- Duitsland*. New- York, 1987, p. 262 ; G Bock, *Het nationaal- socialisme en het leven van vrouwen*, in : G Duby & M Perrot, *Geschiedenis van de vrouw. De twintigste eeuw*, Amsterdam, 1993, p. 169 ; M Macciocchi, *Vrouwen en fascisme*, Amsterdam, 1977, p. 108.
- ³² B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 250-251 ; E Witte, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Brussel, 1990, p. 206-216 ; Archief Auditoraat- Generaal, dossiers van veroordeelde DMS- meisjes ; artikels in *Volk en Staat* en *Vrouw en Volk* (voor gedetailleerde referenties zie : S Jans, *De Dietsche Meisjesscharen [...]*)
- ³³ Het VIVO werd in 1935 gesticht door Edgar Wauters en opgedoekt in 1944. Wauters ondertekende in 1941 de NSJV- overeenkomst.
- ³⁴ *Leidsterdienst Dietsche Meisjes*, 1943/3, p. 4 ; SOMA, VNV- archief, nr. 192 : Verslag van de vergadering van de Raad van Leiding, 03/10/1942 ; Verslag van de Stafvergadering, 06/08/1942 ; Eigen verzameling documenten : interviews van auteur met voormalige DMS- leidsters (voor gedetailleerde referenties zie : S Jans, *De Dietsche Meisjesscharen [...]*)

- ³⁵ M Macciocchi, *Vrouwen en fascisme*, p. 108 ; *Volk en Staat*, 07/02/1941 ; SOMA, VNV- archief, nr. 204 : NSJV/DMS. Dienst Organisatie-Stijl. Instructies I-IV. Zaaimaand 1941, getek. Miet küper, Algemeene Dienstleidster Organisatie-Stijl ; *Vrouw en Volk*, april 1942, p. 20-21 ; Eigen verzameling documenten, interviews van auteur met voormalige DMS- leidsters, SOMA, de verschillende leidsterbladen van de DMS, artikels in *Vrouw en Volk* en *Volk en Staat* (voor een gedetailleerde referentie zie : S Jans, *De Dietsche Meisjesscharen [...]*)
- ³⁶ SOMA, VNV- archief, nr. 15 : VNV- Leiding. Algemeen secretaris E. Van Den Berghe aan mevrouw Maréchal, algemeen leidster VNVV betref. administratieve en organisatorische problemen, 07/11/1941 ; SOMA, VNV- archief, nr. 229 : Der Beauftragte des Reichshugendführers in Belgien, BdM-Führerin. Schrijven betreffende de 'Vermittlung flämischer Mädchen nach Deutschland' voor KV Abteilungschef Löffler, getekend Westphal, 12/02/1942 ; VRT, interviews met Jetje Claessens door Maurice de Wilde, 26/04/1977 en 19/09/1981.
- ³⁷ ADVN, D1518/6 : Interview met P. Daels door Maurice de Wilde, 08/06/1975, p. 5.
- ³⁸ B De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams- nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994, p. 104-105, 465 (citaat) en 466-467.
- ³⁹ SOMA, VNV-archief, nr. 197 : Rondschrijven. Afschrift van een brief van Leidster DMS aan Dr. Elias, 26/04/1944.
- ⁴⁰ B Patroons, *Een inleidende studie over de Vlaams-nationalistische vrouwengroepen in de periode 1920-1945*, RUGent, onuitgegeven licentieverhandeling, 1980, p. 82.
- ⁴¹ *Leidsterdienst Dietsche Meisjes*, 1943, 3, p. 41 ; *Leidsterdienst Dietsche Meisjes*, 1943, 5-6, p. 60 ; *Vrouw en Volk*, november 1941, p. 19 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 461.
- ⁴² A Temmerman, *Levensadel in jeugd, verloving en huwelijk*, Antwerpen, 1944, p. 16, 22-23 en 34 ; VRT, Interview met Jet Jorssen door Maurice De Wilde, 19/09/1981.
- ⁴³ Vrij vertaald : 'met neergeslagen ogen naderden de meisjes de jeugtleider en maakten een buiging ; niemand dacht eraan om met opgeheven arm te groeten en de leider onbevangen aan te kijken. Als men de uniformen negeerde, dan was het net alsof men in een kerk zat en de meisjes voor de geestelijke knielden', in : SOMA, VNV-archief, nr. 227 : Bericht über die Wintertagung der NSJV am 1. und 2. November in Brussel.
- ⁴⁴ B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 459.
- ⁴⁵ ADVN, Archief Staf Vermeire, nr. 877/5246 : Standregels NSJ-Meisjesscharen, s.d. ; L De Belder-Lambert, *Adel en Schoonheid*, Antwerpen, 1942, p. 5-6 ; B De Wever, *Greep naar de macht [...]*, p. 463 ; *Vrouw en Volk*, juli 1942, p. 26-27 ; *Vrouw en Volk*, augustus 1941, p. 19 ; *Leidsterdienst Dietsche Meisjes*, 1943/3, p. 43.
- ⁴⁶ *Halfmaandelijks Order*, 01/12/1943, p. 82.
- ⁴⁷ VRT, interview met Jetje Claessens door Maurice De Wilde, 26/04/1977.
- ⁴⁸ A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden in de Nieuwe Orde. Een vergelijkende analyse van vrouwentijdschriften (1930-1944)*, KULeuven, geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1996, p. 38 : *Volk en Staat*, 4-5/05/1943 ; *Volk en Staat*, 16-17/05/1943.
- ⁴⁹ Zo verschenen verschillende bijdragen in de pers onder de noemer 'vrouwelijkheid', zie onder meer : *Volk en Staat*, 9-10/05/1943, *Vrouw en Volk*, maart 1943.
- ⁵⁰ SOMA, VNV-archief, nr. 204 : NSJV/DMS. Dienst Organisatie-Stijl. Instructies I-IV. Onderwerp : organisatie, oktober 1941 ; *De Jonge Nationaalsocialist*, midden april 1942.
- ⁵¹ *Volk en Staat*, 15/05/1943 (citaat) ; A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden [...]*, p. 97-98.
- ⁵² L De Belder-Lambert, *Adel [...]*, p. 6 ; *Vrouw en Volk*, augustus 1941 ; A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden [...]*, p. 87-88.
- ⁵³ *De Jonge Nationaalsocialist*, midden augustus 1941 ; *De Jonge Nationaalsocialist*, begin januari 1942.
- ⁵⁴ A Temmerman, *Levensadel [...]*, p. 8.

- ⁵⁵ A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden [...]*, p. 53-54 ; A Temmerman, *Levensadel [...]* ; L De Belder-Lambert, *Adel [...]* ; *Vrouw en Volk*, november 1943, p. 12.
- ⁵⁶ A Temmerman, *Levensadel [...]*, p. 16, 23, 22, 20.
- ⁵⁷ *Vrouw en Volk*, mei 1942.
- ⁵⁸ L De Belder-Lambert, *Adel [...]*, p. 11 ; *De Jonge Nationaalsocialist*, midden augustus 1941 ; *Volk en Staat*, 21/10/1941 ; *Vrouw en Volk*, mei 1942 ; *Volk en Staat*, 26/05/1942 ; *Vrouw en Volk*, juli 1942 ; A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden [...]*, p. 63.
- ⁵⁹ A Temmerman, *Levensadel [...]*, p. 8-9 ; L De Belder-Lambert, *Adel [...]*, p. 22 ; *Vrouw en Volk*, september 1941 ; *Vrouw en Volk*, juli 1942 ; *De Jonge Nationaalsocialist*, midden augustus 1941 ; *De Jonge Nationaalsocialist*, begin maart 1942 ; *De Jonge Nationaalsocialist*, midden augustus 1941 ; H De Bleecker-Ingelaere, *Vrouwen in de Vlaamse Beweging*, Gent, 1975, p. 1.
- ⁶⁰ SOMA, VNV-archief, nr. 207 : Dienst Sociale Aangelegenheden. Omzendbrieven ; *Volk en Staat*, 18/02/1942 ; L De Belder-Lambert, *Adel [...]*, p. 25 ; SOMA, VNV-archief, nr. 196 ; Uittreksel van de oproep tot vrouwen door J. Claessens betreffende arbeidsverplichting, Radio Brussel, 14/08/1943 ; A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden [...]*, p. 75 ; *Vrouw en Volk*, mei 1942.
- ⁶¹ Archief Auditoraat- Generaal, dossier J.C., Brief 10/03/1941.
- ⁶² L Bessemans, *Vrouwenbeelden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een vergelijkende analyse van vrouwen tijdschriften (1940-1944)*, KULeuven, onuitgegeven licentieverhandeling, 1998 ; A Kohlbacher, *Vrouwenbeelden [...]* ; A Devreese, *De katholieke visie op de vrouw tijdens het interbellum in België*, RUGent, politieke wetenschappen, onuitgegeven licentieverhandeling, 1987 ; C Koonz, *Moeders in het vaderland. De vrouw en het gezin in Nazi-Duitsland*. New-York, 1987 ; A Von Saldern, *Victims or perpetrators ? Controversies about the role of women in the Nazi State*, in : D Crew, *Nazism and German Society 1933-1945*, Londen-New-York, 1994 ; G Bock, *Het nationaal-socialisme en het leven van vrouwen*, in : G Duby & M Perrot, *Geschiedenis van de vrouw. De twintigste eeuw*, Amsterdam, 1993 ; V De Grazia, *Fascistisch patriarchaat : Mussolini's heerschappij over de Italiaanse vrouwen, 1922-1940*, in : G Duby & M Perrot, *Geschiedenis van de vrouw. De twintigste eeuw*, Amsterdam, 1993 ; M Macciocchi, *Vrouwen en fascisme*, Amsterdam, 1977.
- ⁶³ Deze uiteenzetting is, tenzij anders vermeld, gebaseerd op de strafdossiers van veroordeelde DMS- meisjes. In totaal werden 221 namen van DMS- leidsters doorgegeven aan het Auditoraat- generaal. Dit leverde 42 dossiers (17 arresten en 25 vonnissen) op.
- ⁶⁴ L Huyse & S Dhondt, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België, 1942-1952*, Leuven, 1991, p. 19-20 ; VRT, interview met Jetje Claessens door Maurice de Wilde, 26/04/1977 ; Archief Auditoraat- generaal, dossier J.C.
- ⁶⁵ Namelijk de besluitwet van 19 september 1945 op de burgerlijke epuratie. Zie : L Huyse & S Dhondt, *Onverwerkt verleden [...]*, p. 195.
- ⁶⁶ E Kongs, *De misleide generatie. De bestraffing van jeugdcollaborateurs na de Tweede Wereldoorlog (gerechtelijk arrondissement Gent, 1944-1949)*, RUGent, geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1996, p. 37-38.
- ⁶⁷ L Huyse & K Hoflack, *Onverwerkt verleden. Een naschrift*, Leuven, KULeuven, 1994, p. 29.
- ⁶⁸ L Huyse & S Dhondt, *Onverwerkt verleden [...]*, p. 60-62.
- ⁶⁹ L Huyse & S Dhondt, *Onverwerkt verleden [...]*, p. 199.
- ⁷⁰ L Huyse & S Dhondt, *Onverwerkt verleden [...]*, p. 244-258.
- ⁷¹ B Van Cauter, *Engelen aan het Oostfront. Vlaamse hulpverpleegsters in dienst van het Duitse Rode kruis en de SS tijdens de Tweede Wereldoorlog*, VUBrussel, geschiedenis, onuitgegeven licentieverhandeling, 1998, p. 128-131.
- ⁷² B Van Cauter, *Engelen [...]*, p. 134.

Mededelingen

CD 'LA VIEILLE DAME ET LA FILLE NOMADE'

Tekst : Lydia Chagoll
Compositie : Peter Swinnen

'La vieille dame et la fille nomade' is de vrucht van een zeer intense samenwerking tussen beide kunstenaars. De tekst zelf is muziek geworden en de muziek als het ware gesproken woord.

Het lyrisch gedicht vertelt het verhaal van de deportatie van een oudere Joodse vrouw en een jonge Zigeunerin. De tekst heeft een exemplarisch en universeel karakter.

'La vieille dame et la fille nomade' werd gerealiseerd onder leiding van Peter Swinnen en Lydia Chagoll met de medewerking van :

Zang :	Françoise VAN HECKE Madiha FIGUIGUI
Gesproken stemmen :	Delphine CHAUVIER Christiane DAILLY
Strijkkwartet :	DANEL - kwartet
Percussie :	Wim KONINK

U kan deze CD tegen voorintekensprijs thuis bezorgd krijgen door onderstaande bon terug te sturen of te faxen aan Artists Consultancy vzw, Meerbeekstraat 97, 9660 Brakel. Tel/Fax : 055/42 64 27.

Ja, ik wens de CD 'La vieille dame et la fille nomade' te ontvangen aan de voorintekensprijs van 600 Bf (normale verkoopprijs 850 Bf) en stort hierbij

..... x 600 Bf =

Op rekeningnummer 444-8633591-94 van Artists Consultancy vzw. De CD ('s) worden mij begin maart 2001 per post toegestuurd.

Dhr/Mevr :

Adres :

.....

Postcode :

Woonplaats :

Tel :

Fax :

Handtekening :

ONTMOETING MET HET NEDERLANDS AUSCHWITZ COMITÉ

Op zondag 22 oktober 2000 vond er in het Joods Museum van Deportatie en Verzet een ontmoeting plaats tussen de Auschwitz Stichting en het Nederlands Auschwitz Comité. Zo zal er tussen de Stichting en het Comité een vast netwerk van informatie-uitwisseling komen. Ook artikelen van beide organisaties zullen worden uitgewisseld. Er werd een principesovereenkomst tot samenwerking gemaakt.

VERHANDELINGSWEDSTRIJD

De jaarlijkse verhandelingswedstrijd van de Auschwitz Stichting vindt dit jaar plaats op vrijdag 26 januari 2000. Op 27 januari 2000 'vieren' we immers de bevrijding van de kampen van Auschwitz en Birkenau. De verhandelingswedstrijd richt zich tot het eerste en tweede jaar van de derde graad uit alle netten van het secundair onderwijs. De proef wordt afgenomen in de instelling zelf en staat

onder toezicht van de verantwoordelijke leerkracht. Een vakjury bepaalt de titel die de leerlingen moeten uitwerken.

Inschrijven kan voor 22 december 2000. Bel, schrijf of fax naar de Auschwitz Stichting, Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel, tel : 02/512.79.98, fax : 02/512.58.84, e-mail : auschwitz.foundation@skynet.be. Contactpersoon : dhr. Patrice Van Laethem.

STUDIEREIS NAAR AUSCHWITZ-BIRKENAU VAN 11 T/M 15 APRIL 2001.

De studiereis is voorbehouden aan hoofdzakelijk leerkrachten, opvoeders en culturele animatoren. Programma : bezoek kampen Auschwitz I en Birkenau gevolgd door debatten in aanwezigheid van overlevenden van de concentratie- en vernietigingskampen ; bezoek aan Krakau (joods getto, nazi-getto, kathedraal, kasteel van Wawel, universiteit, ...).

Kostprijs : 15.000 BF voor leerkrachten, opvoeders en animatoren, 25.000 BF voor andere deelnemers. U reist per vliegtuig en overnacht in een hotel in vol pension in Oswiecim.

Voor info en inschrijvingen : Auschwitz Stichting, Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel, tel : 02/512.79.98, fax: 02/512.58.84, e-mail : auschwitz.foundation@skynet.be. Contactpersoon : Mevr. Nadine Praet.

PEDAGOGISCHE COMMISSIE VAN DE AUSCHWITZ STICHTING

De Auschwitz Stichting werkt momenteel aan de uitbouw van haar pedagogische activiteiten in een pedagogische stuurgroep, samengesteld met o.a. leden van de inspectie, leden van de Raad van Beheer van de Auschwitz Stichting en vertegenwoordigers van diverse Vlaamse universiteiten.

De Auschwitz Stichting heeft als doel het grote publiek, en meer in het bijzonder de jeugd, te informeren over het fascisme en zijn gruwelijke gevolgen, de naziconcentratie- en nazivernietigingskampen.

De Stichting maakt van 'Opvoeding na Auschwitz' haar belangrijkste taak en heeft volgende doelstellingen :

- een collectief bewustzijn ontwikkelen over de nazimisdaden en -genocides bij de jeugd van vandaag en die van morgen.
- de huidige en komende generaties informeren en vormen tot 'getuigen van de getuigen'

Die pedagogische stuurgroep zal op termijn uitmonden in een commissie waar ook leerkrachten in worden opgenomen. De nadruk van de werking van de Pedagogische Commissie ligt op informatie, vorming, ondersteuning en service.

De Auschwitz Stichting en haar Pedagogische Commissie geven vanaf dit schooljaar een informatieblad uit, het Auschwitz Bulletin 2000, voor leerkrachten geschiedenis, niet-confessionele zedenleer, Nederlands en godsdienst. Naast informatie over allerlei activiteiten besteedt het blad ook ruime aandacht aan de actualiteit, het wetenschappelijk onderzoek, de navorming en de didactiek.

Voor meer inlichtingen over de Pedagogische Commissie en het Auschwitz Bulletin 2000 kan u altijd terecht op de Auschwitz Stichting, Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel, tel : 02/512.79.98, fax : 02/512.58.84 of e-mail : auschwitz.foundation@skynet.be.

AUSCHWITZ BULLETIN 2000

Dit informatieblad is een uitgave van de Pedagogische Commissie van de Auschwitz Stichting. Naast informatie over activiteiten rond Auschwitz, informatie rond projectwerking over democratie en burgerzin, vind je ook pedagogische en historische informatie terug. Ook reikt het blad didactisch materiaal aan. Aan de hand van dit blad willen we niet alleen de leerkrachten bereiken en sensibiliseren voor 'Opvoeding na Auschwitz', maar ze ook een navorming geven en ze ondersteunen in die zware pedagogische taak.

PRIJS VAN DE AUSCHWITZ STICHTING 2001

De Stichting organiseert dit academiejaar opnieuw een prijs voor een origineel en onuitgegeven werk dat handelt over de geschiedenis van de nazimisdaden en -genocides en hun herinnering. De laureaat ontvangt een cheque van 100.000 BF. Verhandelingen en thesissen moeten ons voor 31 december 2000 in drievoud toegestuurd worden.

PRIJS VAN DE AUSCHWITZ STICHTING

De academische zitting voor de uitreiking van de Prijs van de Auschwitz Stichting academiejaar 1999-2000 vond plaats in het stadhuis van Brussel op 5 december 2000. Deze plechtigheid vond plaats in aanwezigheid van mevrouw Marion Lemesre, gedelegeerde burgemeester van de stad Brussel en het schepencollege, van Dr. Peter Von Butler, de ambassadeur van de Duitse Bondsrepubliek in België, van Dr. Hildegard Boucsein, de staatssecretaris die de Land van Berlin vertegenwoordigt bij de Europese Unie en van talrijke andere personaliteiten. De prijs werd officieel uitgereikt aan Markus Meckl door dhr. Yvan Ylief, de regeringscommissaris die toegevoegd is aan het federaal ministerie van Wetenschappelijk Onderzoek.

ARCHIEFFONDSEN VAN DE AUSCHWITZ STICHTING

De Auschwitz Stichting, studie- en documentatiecentrum over de nazimisdaden en -genocides stelt volgende archief-fondsen ter beschikking van wetenschappers, vorsers en studenten.

De raadpleging ervan is onderworpen aan het algemeen bibliotheekreglement van de Auschwitz Stichting enerzijds, en anderzijds aan een zeer specifiek reglement.

Elke raadpleging moet schriftelijk worden aangevraagd bij het secretariaat van de Auschwitz Stichting.

PERSOONLIJKE PAPIEREN

Fonds persoonlijke papieren slachtoffers van de nazimisdaden en -genocides.

Dit fonds telt ongeveer 3000 stukken (foto's, handgeschreven en getypte documenten, drukwerk). De stukken zijn geklasseerd in 18 kartonnen dozen en overschouwen zowel de 19e als de 20e eeuw. Het fonds bevat zowel origineel materiaal als facsimile 's. Het werd samengesteld aan de hand van documenten die de slachtoffers van de nazimisdaden en -genocides hebben geschonken tijdens hun audiovisueel interview. Het bevat persoonlijke papieren (brieven, autobiografieën, boekjes, tekeningen, gedichten, e.d.) van vervolgd en gedeporteerden, administratieve documenten (identiteitspapieren, attesten, toestemmingen, e.d.) van gedeporteerden en vervolgd en persoonlijke foto's.

Dit archieffonds is gerepertorieerd en een geïnformateerde inventaris is in aanmaak.

Fonds van het Internationaal Auschwitz Comité.

Dit fonds bevat ongeveer 3000 handgeschreven, gedactyleerde en gedrukte stukken (zowel originelen als facsimile's). Het bestaat uit publicaties, briefwisseling en administratieve documenten van het Internationaal Auschwitz Comité van 1977 tot 1996.

Fonds van de Vriendenkring van gewezen politieke gevangenen van Auschwitz-Birkenau, Kampen en Gevangnissen in Silezië.

Dit rijk fonds is volledig gerepertorieerd, geïndexeerd en geïnventariseerd en bestaat uit ongeveer 2000 stukken. Het bevat inkomende en uitgaande briefwisseling, administratieve documenten (toestemmingen, boekhouding, uitnodigingen, programma's, enz.) van de Vriendenkring sinds 1946. Daarnaast heeft het archieffonds ook een heel belangrijke verzameling briefwisseling van de vervolgd en gedeporteerden.

ORALE BRONNEN

Archieffonds met audiomateriaal

Dit fonds bevat geluidsopnames en interviews van overlevenden van de naziconcentratie- en -vernietigingskampen. Deze opnames (66 in totaal) werden gerealiseerd door de Auschwitz Stichting. Dit fonds is volledig gerepertorieerd.

Fonds audiovisuele interviews van de overlevenden van de naziconcentratie- en -vernietigingskampen.

Dit zeer rijk fonds bestaat uit ongeveer 164 audiovisuele interviews, ofwel 871 uren videomateriaal, met overlevenden van de concentratie- en vernietigingskampen van de nazi's. Deze opnames werden gedaan door de Auschwitz Stichting en kaderen in het audiovisueel programma «*De herinnering aan de nazimisdaden en -genocides*» dat de Stichting in samenwerking met de universiteit van Yale in 1992 heeft opgestart. Dit fonds is volledig gerepertorieerd en wordt momenteel geïndexeerd.

FOTOTHEEK

Dit fonds bevat ongeveer 3500 stukken (originelen en facsimile 's) en hebben betrekking tot het Derde Rijk (geschiedenis, economie, propaganda, politiek, ideologie), tot de nazimisdaden en -genocides (euthanasieprogramma, werk-kampen, concentratie- en vernietigingskampen, bevrijding, enz.) en tot de activiteiten van de Auschwitz Stichting.

Pedagogische diensten

OMKADERING VAN SCHOOLPROJECTEN

De Auschwitz Stichting stelt haar documentatie en de kennis van haar wetenschappelijke en administratieve medewerkers ter beschikking van de onderwijsinstellingen om diverse schoolprojecten te begeleiden. Voor zij die erom vragen stelt ze alles in het werk om de kampoverlevenden een levendige getuigenis te laten brengen in de klassen. Dat is een pedagogische dienstverlening van onschatbare waarde. De getuigenissen worden gekenmerkt door hun emotie en waarachtigheid.

PEDAGOGISCHE VOORDRACHTEN

Op aanvraag van directies en leerkrachten verzorgt de Auschwitz Stichting voordrachten van overlevenden van de naziconcentratie- en nazivernietigingskampen en wetenschappelijke medewerkers van de Stichting. Verschillende thema's kunnen hierbij worden aangesneden : fascisme, deportatie, nazi-volkerenmoord, racisme, antisemitisme, enz... De voordrachten kunnen worden gevolgd door een debat met de leerlingen en leraren.

RONDREIZENDE TENTOONSTELLING

«De concentratiekampen en vernietigingspolitiek van de nazi's in hun historische context 1914-1945»

De Auschwitz Stichting stelt deze tentoonstelling ter beschikking van de onderwijsinstellingen. De tentoonstelling bevat een tweehonderdvijftigtal documenten en onderschriften die handelen over de belangrijkste momenten van de hedendaagse geschiedenis : de Eerste Wereldoorlog, de crisissen van de Weimar-republiek, de grote wereldcrisis, de

opkomst van het fascisme in Europa en de Tweede Wereldoorlog. De tentoonstelling verwijst naar de veelheid van oorzaken en de historische complexiteit die uiteindelijk hebben geleid tot een van de grootste catastrofes in de geschiedenis : de nazi-concentratiekampen en -volkerenmoord.

BEZOEK AAN BREENDONK

Bezoek aan het Fort van Breendonk, een transitkamp tijdens de bezetting. Zowel de historische plaats als het museum getuigen van de nazi-criminaliteit maar ook van het verzet tegen de bezetter in België.

Voor meer inlichtingen, Fort van Breendonk : 03/886.62.09

HET STUDIE- EN DOCUMENTATIECENTRUM

Leerkrachten, universiteitsstudenten en wetenschappers kunnen een beroep doen op de gespecialiseerde bibliotheek die meer dan 6.000 boekdelen telt. Ze hebben betrekking op het Interbellum, het Derde Rijk, de deportatie, het antisemitisme, nazi-criminaliteit en volkerenmoord.

Het studie- en documentatiecentrum is op werkdagen voor het publiek toegankelijk van 9u30 tot 16u00. Het personeel van het centrum staat ter beschikking van studenten en wetenschappers.

Voor bezoeken en afspraken met de wetenschappelijke staf moet u vooraf met de administratie van de Auschwitz Stichting contact opnemen, hetzij schriftelijk (Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel), hetzij telefonisch (02/512.79.98).

GESPECIALISEERDE FOTOTHEEK

De fototheek omvat zowat 3.500 foto's waarvan er 1.000 betrekking hebben op de concentratie- en vernietigingskampen.

VERHANDELINGSWEDSTRIJD

De verhandelingswedstrijd richt zich tot het 1ste en 2de jaar van de 3de graad uit alle netten van het onderwijs. De proef wordt afgelegd in de instelling zelf rond de periode van 24 januari. Hij bestaat erin een thema uit te werken. De

maximale lengte van de verhandeling bedraagt 2 bladzijden of 1 bladzijde recto verso.

Inschrijven voor de verhandelingswedstrijd kan voor 31 december. Voor meer inlichtingen kan u terecht op telefoonnummer 02/512.79.98.

ALGEMEEN REGLEMENT - HOGER SECUNDAIR ONDERWIJS, 1STE, 2DE JAAR VAN 3DE GRAAD

Art. 1 - De Auschwitz Stichting, studie- en documentatiecentrum schrijft een jaarlijkse wedstrijd uit ter nagedachtenis aan alle slachtoffers van de nazi-concentratie- en vernietigingskampen.

Art. 2 - De proef bestaat uit het schrijven van een verhandeling waarvan het onderwerp jaarlijks bepaald wordt. De duur van de proef is drie uren. Door de betrokken leerkracht kan een toelichting gegeven worden bij de afname van de proef. De verhandelingen zullen zowel op inhoud (2/3) als op stijl (1/3) beoordeeld worden.

Art. 3 - De jaarlijkse prijzen voor de bekroning van de beste inzendingen worden in de maand juni uitgereikt bij voorkeur op het einde van het schooljaar tijdens de proclamatie.

Art. 4 - Per provincie wordt één prijs uitgereikt ten bedrage van 5.000 BEF. Bovendien mogen de laureaten gratis deelnemen aan een studiereis naar Auschwitz-Birkenau georganiseerd door de Auschwitz Stichting. De reis ter waarde van ruim 30.000 BEF duurt 5 dagen en vindt plaats tijdens de Paasvakantie. De Auschwitz Stichting behoudt zich het recht voor de bekroonde werken te publiceren.

Art. 5 - De inzendingen worden geadresseerd aan de Heer Paul Halter, voorzitter van de Auschwitz Stichting, Huidevetterstraat 65, 1000 Brussel op de voorziene datum van de toepassingsmodaliteiten van het reglement.

Art. 6 - De inzendingen worden beoordeeld door een jury samengesteld uit leden van de Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting, leerkrachten en personen van wie de opname wenselijk wordt geacht. Elk jurylid brengt verslag uit over de inzendingen die hem of haar worden voorgelegd. Na kennisname van het geheel der verslagen gaat de jury over tot de toekenning van de prijzen. Tegen de beslissing van de jury is geen beroep mogelijk.

Art. 7 - Alles wat niet vermeld wordt in dit reglement, valt onder de bevoegheid van de Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting.

AUSCHWITZ BULLETIN 2000

Het Auschwitz Bulletin 2000 is een uitgave van de Pedagogische Commissie van de Auschwitz Stichting. Het is een informatieblad om leerkrachten, vormingswerkers en opvoeders te bereiken en gevoelig te maken voor de activiteiten van de Auschwitz Stichting. Daarnaast biedt het blad didactisch materiaal aan om de nazimisdaden en -genocides in de les te behandelen. Dit blad wordt gratis verspreid in het onderwijs. Voor meer informatie of om het bulletin thuis te ontvangen, bel, schrijf of fax naar de Auschwitz Stichting.

JOODS MUSEUM VAN DEPORTATIE EN VERZET - KAZERNE DOSSIN - MECHELEN.

Het Museum van Deportatie en Verzet van de Joden van België is in een vleugel van de voormalige «Kazerne Dossin de Saint Georges» gevestigd. Deze historische site is ook een oord van herinnering. Hier, halfweg tussen Brussel en Antwerpen, organiseerden de nazi's het «SS-Sammellager Mecheln», het verzamelkamp van de deportatie van de Joden van België.

Het «SS-Sammellager Mecheln» is het vertrekpunt van een deportatie zonder terugkeer. Tussen 1942 en 1944 voerden 28 konvooien 25.257 gevangenen van Mechelen naar Auschwitz in Polen. Twee derden van hen werden bij hun aankomst vergast. Bij de bevrijding van de kampen waren er nog slechts 1.207 in leven. De kazerne Dossin was, in de meeste letterlijke betekenis van het woord, een wachtkamer van de dood.

Het museum van Deportatie en Verzet van de Joden van België toont en vertelt de geschiedenis van de «Endlösung» in België en Europa.

In het museum komen meerdere onderwerpen aan bod : de hulp en de steun aan de SS'ers -nochtans slechts een kleine groep- vanuit Belgische instellingen, de collaboratie van extreem-rechtse bewegingen, de moord op bijna de helft van de Joden in België, het verzet van de Joden die aan de deportatie weten te ontsnappen, de hulp en de mede-

werking van een brede laag van de Belgische bevolking, in het bijzonder de redding van de Joodse kinderen.

Adres : Goswin de Stassartstraat 153,

B - 2800 Mechelen.

Tel. 015/29.06.60 , fax 015/29.08.76.

Gratis toegang.

Open van zondag tot donderdag van 10 tot 17 uur.

Groepsbezoek na afspraak. Interactieve rondleiding in het Nederlands, Frans en Engels.

Een didactische documentatiemap staat ter beschikking van de leerkrachten. Ook andere publicaties staan ter beschikking, o.m. BEER, R. en DE KEULENAER, P. (red.) *KZ 5148*. Antwerpen, 1992 en VANERMEN, S. *De ontkenning van de jodenuitroeiing. Het negationisme en de invloed ervan op extreem-rechts in België*. Brussel, 1996.

AUDIOVISUELE INTERVIEWS

Sinds 1992 neemt de Auschwitz Stichting, in samenwerking met de Universiteit van Yale en haar programma *Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies*, audiovisuele interviews af van kampoverlevenden en overlevenden van de nazigenocides. Dit programma heet : «*De herinnering aan de nazimisdaden en -genocides*». Tot op heden hebben we meer dan 150 interviews afgenomen, die tussen de 8 en de 15 uren duren. Daarom kunnen de interviews afgenomen worden op meerdere dagen.

In het kader van dit programma verzamelt de Stichting de getuigenissen van al diegenen die slachtoffer zijn geweest van het nazikampensysteem en de -genocides. Wij doen een oproep aan alle betrokken herinneringscentra, zoals overlevenden van Auschwitz, Dachau, Buchenwald, Dora, Mauthausen, Ravensbrück, Stutthof, Sachsenhausen, Neuengamme, ... maar ook aan de slachtoffers van de nazi-gevangenis.

De interviews vinden plaats op locatie en kunnen thuis, bij de getuige, worden afgenomen. Die interviews zijn volledig vrij. De twee interviewers komen niet tussen en laten de getuige vrijuit praten. Wij voeren ook geen enkele montage uit op het beeldmateriaal.

Het doel van die opnames is niet alleen wetenschappelijk, maar ook pedagogisch. Wij denken aan de toekomst. Ooit

zullen de getuigen er niet meer zijn. Daarom kunnen die opnames in scholen worden gebruikt om de jongeren te waarschuwen voor de gevaren van het fascisme.

De getuige krijgt een kopij van zijn of haar interview. Een andere kopij wordt opgestuurd naar de universiteit van Yale. De originelen worden door de Auschwitz Stichting bewaard.

Indien u geïnterviewd wil worden, of indien u overlevenden van de naziconcentratie- en nazivernietigingskampen kent, of indien u gewoon meer informatie wil over het audiovisueel programma, aarzel dan niet contact op te nemen met de Auschwitz Stichting op het nummer 02/512 79 98.

PRIJS VAN DE AUSCHWITZ STICHTING

REGLEMENT

Art. 1 - De Auschwitz Stichting, Studie- en Documentatiecentrum over de concentratiekampen, stelt de Prijs van de Auschwitz Stichting in ter herdenking van de slachtoffers gevallen in de concentratie- en vernietigingskampen onder het nazisme.

Art. 2 - De Prijs van de Auschwitz Stichting wordt jaarlijks toegekend in de maand maart ter bekroning van een onuitgegeven en origineel werk dat een belangrijke bijdrage levert aan de ontwikkelingen die geleid hebben tot het nazi-kampensysteem.

Art. 3 - De Prijs van de Auschwitz-Stichting bedraagt 100.000 Bfr. Hij kan niet opgedeeld worden en wordt niet verhoogd indien hij gedurende één of meerdere jaren niet zou uitgereikt worden. De Auschwitz Stichting behoudt zich het recht voor het bekroonde werk te publiceren.

Art. 4 - De Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting, op voorstel van de jury, behoudt zich het recht voor om een laureaat een supplementaire navorsingssubsidie toe te kennen.

Art. 5 - Drie exemplaren dienen geadresseerd te worden aan de Auschwitz Stichting t.a.v. Baron Paul Halter, Huidevettersstraat, 65 te 1000 Brussel ten laatste op 31 december van elk jaar. De exemplaren van niet weerhouden werken zullen teruggestuurd worden naar de auteurs.

Art. 6 - *De werken zullen onderzocht worden door een jury die speciaal voor deze gelegenheid wordt samengesteld. Zij is samengesteld uit enerzijds leden van de Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting alsook uit personen waarvan de opname in de jury wenselijk wordt geacht. Elk jurylid stelt een rapport op over de kandidaturen die hij verzocht werd te onderzoeken. Na kennisname van alle rapporten zal de jury zich beraden over het toekennen van de Prijs. Er is geen beroep mogelijk tegen de beslissing van de jury.*

Art. 7 - *Alle zaken die niet voorzien zijn in dit reglement vallen onder de bevoegdheid van de Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting.*

SUGGESTIES VOOR ONDERZOEKSTHEMA'S

Geschiedenis en Historiografie

Collaboratie/Verzet/Deportatie/Vervolging van joden en zigeuners/Verplichte tewerkstelling/Het verblijf in België van Duitse emigranten vanaf 1933/Houding van de Belgische regering in Londen tegenover de jodenvervolging in het bezette België/De houding van het Belgische administratieve-, juridische en politie-apparaat ten aanzien van de deportatie tijdens de nazi-bezetting/Belgische historiografie over de Tweede Wereldoorlog - balans, analyse, methodologie/Geschreven en mondelinge getuigenissen/De rapatriëring naar het bevrijde België/Het Belgische en Internationale Rode Kruis gedurende de Tweede Wereldoorlog/Het dagelijkse leven tijdens de nazi-bezetting/enz.

Economie

De economische crisis van 1923 en 1929/De leer der geleide economie/De oorlogseconomie/Vakbonden en werkgevers tijdens de nazi-bezetting/De exploitatie van de concentrationaire arbeid en economie/De economische heropbouw na de oorlog/enz.

Sociale en politieke wetenschappen en filosofie

Analyse van de totalitaire systemen en hun ideologie/De houding van sociale groepen, politieke partijen, instellingen en Kerken ten opzichte van het fascisme en de Nieuwe Orde/Geschiedenis van het antisemitisme/De intellectuelen en het fascisme, de Nieuwe Orde en het ideologische

totalitarisme/Filosofie, theologie en zedenleer na Auchwitz/De Belgische repressie- en zuiveringspolitiek in verband met de collaboratie/enz.

Psychologie-Psychiatrie-Geneeskunde

De autoritaire en fascistische persoonlijkheid/ Massa-psychologie en propaganda/De politieke mobilisatiemythes/De leidersfiguur/Statuut en functies van de geneeskunde en de psychoanalyse in het Derde Rijk/Het nazi-euthanasieprogramma/Het statuut van het wetenschappelijke onderzoek in het Derde Rijk : rassenkunde, volkshygiëne, geneeskunde/Sociaal-psychologische verklaring voor uiterst rechtse bewegingen of fascistische gedragshoudingen/enz.

Kunstgeschiedenis en Letteren

De esthetica der nazi's/De producties der «Exil»-kunst/De concentracionaire Kunst/De artistieke producties van de Nieuwe Orde, collaboratie en verzet/enz.

Recht

De juridische evolutie van de rechtsstaat naar de totalitaire staat/De rechtsstaat, de uitzonderingstoestand, de dictatuur, de totalitaire staat/Rechtspraak en rechtsleer in het Derde Rijk/Misdaden tegen de mensheid : processen, jurisprudentie en rechtsleer/De regeringspolitiek met betrekking tot de uitlevering van oorlogsmisdadigers/De Belgische «Commissie voor Oorlogsmisdaden»/De Belgische krijgsauditoriaten en de zuivering en repressie/De Belgische rechtbanken en de processen in verband met racisme, antisemitisme, uiterst rechts en privé-milities/enz.

Communicatiewetenschappen en journalistiek

Persanalyse omtrent collaboratie, verzet/Analyse van de Belgische radio-uitzendingen te Londen/Analyse van de werking van INBEL te Londen/De filmjournalen tijdens de bezetting/De naoorlogse verspreiding van films over de oorlog en de concentratiekampen/Analyse van persagentenschappen tijdens de bezetting/De censuur/Naoorlogse collaboratie, racisme, antisemitisme/enz.

Audiovisuele media en theater

De rol van audiovisuele media bij het overbrengen van de nagedachtenis aan de nazi-misdaden en -volkerenmoorden/De audiovisuele media en de ideologie van het nationaal-socialisme.

Pedagogie

Pedagogie en de misdaden en volkerenmoorden van de Tweede Wereldoorlog/De pedagogie van het antiracisme.

Vertaling-Vertolking

Kritische vertalingen van werken met betrekking tot de bovengenoemde thema's.

PRIJS VAN DE VREDE

REGLEMENT

Art. 1 - De Auschwitz-Stichting, een studie- en documentatiecentrum waar men zich kan informeren over de nazi-concentratiekampen, en het Vredescentrum van de stad Antwerpen schrijven een «Prijs van de Vrede» uit, waarmee ze de slachtoffers van de concentratie- en vernietigingskampen van de nazi's willen herdenken.

Art. 2 - De prijs wordt jaarlijks, in de maand januari, toegekend ter bekroning van een onuitgegeven en origineel werk dat een belangrijke bijdrage levert tot de studie van de vredesproblematiek.

Art. 3 - De prijs bedraagt 50.000 Bfr. Hij is ondeelbaar en wordt niet verhoogd, indien hij gedurende één of meer jaren niet zou worden uitgereikt. De Stichting Auschwitz en het Vredescentrum van de Stad Antwerpen behouden zich het recht voor het be kroonde werk te publiceren.

Art. 4 - De Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting en het Vredescentrum van de Stad Antwerpen kunnen een laureaat een supplementaire onderzoekssubsidie toekennen.

Art. 5 - Drie exemplaren van het werk dienen voor 30 september van elk jaar te worden gestuurd naar de Auschwitz Stichting, t.a.v. Baron Paul Halter, Huidevettersstraat, 65 te 1000 Brussel.

Art. 6 - De werken zullen worden voorgelegd aan een jury die speciaal voor deze gelegenheid wordt samengesteld. Zij zal bestaan uit afgevaardigden van de Auschwitz Stichting en het Vredescentrum van de Stad Antwerpen, alsmede uit personen van wie de opname in de jury wenselijk wordt geacht. Elk jurylid stelt een verslag op van de ingezonden werken. Na kennisname van alle verslagen zal de jury zich

beraden over de toekenning van de prijs. Er is geen beroep mogelijk tegen de beslissing van de jury.

Art. 7 - De Raad van Bestuur van de Auschwitz Stichting en de vertegenwoordigers van het Vredescentrum van de Stad Antwerpen zijn bevoegd voor alle gevallen die niet in dit reglement zijn voorzien.

Nieuwe aanwinsten van de bibliotheek en recensies

Ein Leben im 20. Jahrhundert : Ernst Federn, Freiburg, Lambertus-Verlag GmbH, 1998

Nazihel SS, Amsterdam, Van Holkema & Warendorf N.V., s.d.

Neutralité et non-belligérance en Europe pendant la Deuxième Guerre mondiale, Parijs, puf, 1999

La philosophie devant la Shoah, Parijs, Les éditions de minuit, s.d.

BINNER, R., van de HAAR, O. en BOS, J.-W. (red). *Wiens schuld? De impact van Daniel Jonah Goldhagen op het Holocaustdebat*. Amsterdam/Antwerpen, Van Reemst Uitgeverij-Standaard Uitgeverij, 1997.

Goldhagens Hitlers gewillige beulen heeft in de hele wereld reacties losgeweekt. Zij hebben het debat over de genocides van de joden en de zigeuners nog aangewakkerd. In dit boek zijn voor het eerst de belangrijkste teksten gebundeld die naar aanleiding van deze studie verschenen.

ABITBOL Michel en DUGAS Guy, *Israël. Rêve d'une terre nouvelle*, s.l., Omnibus, 1998

ADAM Bernard, *La Guerre du Kosovo : Eclairages et commentaires : Genese d'un conflit - Les acteurs : L'intervention de l'OTAN*, Brussel, Complexe - GRIP, 1999

African Rights, Facing the Genocide : The Nube of Sudan, London, African Rights, 1995

African Rights, Obstruction of Justice. The Nuns of Sovu in Belgium, London, African Rights, 2000

ALBIN Kazimierz, *Steckbrieflich gesucht. Aus dem Polnischen übersetzt von Siegfried Schmidt*, Auschwitz, Auschwitz-Birkenau Museum, 2000

ALTOUNIAN Janine, *La survivance. Traduire le trauma collectif*, Parijs, Dunod, 2000

ARAD Yitzhak (ed.), *The Pictural History of the Holocaust*, Jerusalem, Yad Vashem, 1990

AUZIAS Claire, *Samudaripen, le génocide des Tsiganes*, Parijs, L' Esprit Frappeur, 1999

AZZOUZ Rachid, *La France de 1870 à 1958*, Parijs, PUF (Que sais-je?), 1999

BA Mehdi, *Rwanda, 1994 un génocide français*, Parijs, L' Esprit Frappeur, s.d.

BAER Yitzhak F., *L'imaginaire de l'exil dans le judaïsme*, Parijs, Calmann- Lévy, 2000

BASTIAN Till, *Homosexuelle im dritten Reich*, München, Beck'sche Reihe, 2000

Beit Lohamei Haghetaot - Musée de la Maison des Combattants des Ghettos, Salon des Refusés

L'art dans les camps d'internement Français 1939-1945, D. N. Western Galilee, Beit Lohamei Haghetaot - Musée de la Maison des Combattants des Ghettos, 2000

BELGEONNE Marcel, *Tragique destin dans l'enfer nazi*, Montigny- le- Tilleul, Scaillet, 1991

BELZ Horst en SIEGRIST Marco, *Kursbuch Schlüsselqualifikationen*, Freiburg im Breisgau, Lambertus Verlag, 1997

BENAMOU Georges-Marc, *C'était un temps déraisonnable. Les premiers résistants racontent*, Parijs, Robert Laffont, 1999

BENZ Wolfgang en NEISS Marion (ed), *Judenmord in Litauen. Studien und Dokumente*, Berlijn, Metropol, 1999

BERGEN Bernard J., *The Banality of Evil. Hannah Arendt and «the final solution»*, s.l., Rowman & Littlefield Publishers inc., 1998

BLATT Thomas Toivi, *From the Ashes of Sobibor. A Story of Survival*, Evanston, Illinois, USA, Northwestern University Press, 1997

BOBER Robert, *Berg et Beck*, Parijs, POL, 1999

BORMS Kris, *Tussen rode ster en davidster. Waarom communisme en zionisme aartsvijanden werden*, Antwerpen, Icarus, 2000

BOUCQUEY Eliane, *Auschwitz - Birkenau : le coeur en bouillie*, s.l., s.d.

BOURGEADE Pierre, *Les âmes juives*, Parijs, Tristram / Pocket, 1998

BROWNING Christopher R., *Nazi policy, Jewish workers, German killers*, s.l., Cambridge University Press, 2000

CANTO- SPERBER Monique, *Dictionnaire d'éthique et de philosophie morale*, Parijs, puf, s.d.

CHRISTOPHE Francine, *Une enfant dans le monde des camps 1942-1945*, Parijs, L'Harmattan (Mémoires du XX e siècle), 1996

De la guerre. Un objet pour les sciences sociales, Parijs, EspacesTemps, 1999

Commission indépendante d'experts Suisse - Seconde Guerre mondiale, *La Suisse et les réfugiés à l'époque du national-socialisme*, Parijs, Fayard / Commission indépendante d'experts Suisse - Seconde Guerre mondiale, 1999

CZERNIN Hubertus (ed.), *Wofür ich mich meinetwegen entschuldige. Haider, beim Wort genommen*, Wenen, Czernin Verlag, 2000

DAVIDSON- ROSENBLATT Bronia, *Keine Zeit für Abschied. Von Polen durch den Ural nach Samarkand und zurück bis Amsterdam*, Konstanz, Hartung- Gorre Verlag, 2000

DE SMET Marius (opgetekend door), *Een onverzettelijke Groningse vrouw. Het levensverhaal van Siet Tammens*, Zutphen, Walburg Pers / Verzetsmuseum Amsterdam, 2000

DEPUYT Anouk, *Religie als antwoord op delinquentie : Een nieuwe basisfilosofie voor kinderen in het lager onderwijs?*, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, s.d.

DESTEXHE Alain, *Kosovo. Comprendre pour agir*, Brussel, Luc Pire, s.d.

DINER Dan, *Das Jahrhundert verstehen. Eine universal-historische Deutung*, Frankfurt, Fischer, 2000

Duisburger Institut für Sprach- und Sozialforschung, *Medien und Sraftaten Vorschläge zur Vermeidung diskriminierender Berichterstattung über Einwanderer und Flüchtlinge*, Duisburg, Duisburger Institut für Sprach- und Sozialforschung, 1999

DUPUIS Michel, *Prier 15 jours avec Edith Stein*, Montrouge, Nouvelle Cité, 2000

EICHHOLTZ Dietrich (ed), *Krieg und Wirtschaft. Studien zur deutschen Wirtschaftsgeschichte 1939-1945*, Berlin, Metropol, 1999

EISTERER Klaus, *La présence française en Autriche (1945-1946). Occupation. Dénazification. Action culturelle*, Rouen, Université de Rouen, 1998

ERNST- DRORI Edith, *Des Lebensrechts beraubt. Drei Jahre im Untergrund. Jüdische Schicksale in der Slowakei 1942- 1945*, Konstanz, Hartung- Gorre Verlag, 2000

ESCHEBACH Insa , *Die Sprache des Gedenkens. Zur Geschichte der Gedenkstätte Ravensbrück 1945 - 1995* , Berlin, Hentrich, 1999

FELSTINER John, *Paul Celan : Eine Biographie*, München, Beck'sche Reihe, 2000

FEST Joachim, *Speer. Eine Biographie*, Berlin, Alexander Fest Verlag, 1999

FEUCHTWANGER Lion, *Le juif Süss*, s.l, Belfond, s.d.

FRAZER James George, *Le Rameau d'Or*, Parijs, Robert Laffont, 1983

GATTI Armand, *Les 7 possibilités du train 713 en partance d'Auschwitz*, Chambéry, Comp'act, 1989

GIACOMOZZI Carla en PALEARI Giuseppe, *Was ein Lager ist : Vergangenheitsbewältigung im Klassenzimmer*, Bozen, Stadt Bozen - Stadtarchiv , 2000

GIRAUDIER Vincent, MAURAN Hervé, SAUVAGEON Jean en SERRE Robert, *Des indésirables. Les camps d'internement et de travail dans l'Ardèche et la Drôme durant la Seconde Guerre mondiale*, Valence, Peuple Libre / Notre Temps, 1999

GOLDSTEIN Dany (ed), *Le Guide Juif du voyage. Version Française du Jewish Travel Guide*, Genève, MJR Genève, 2000

GOVAERTS Jo, *Krakow. Culturele hoofdstad van Europa. Een gids*, Amsterdam, Wereldbibliotheek bv, 2000

GREENBERG Irving, *La nuée et le feu. Judaïsme, christianisme et modernité après l'Holocauste*, Parijs, Cerf, 2000

GUILBERT Laure, *Danser avec le IIIe Reich. Les danseurs modernes sous le nazisme*, Brussel, Complexe, 2000

GULAND Olivier en ZERBIB Michel, *Nous, Juifs de France*, Parijs, Bayard, 2000

HAHN- BEER Edith (met Susan Dworkin), *La femme de l'officier nazi*

Moi Edith Beer. juive autrichienne. survivante..., Parijs, Jean- Claude Lattès, 2000

HALIVNI David Weiss, *Le Livre et l'Epée*, Monaco, du Rocher, 1999

HAZAN Katy, *Les orphelins de la Shoah. Les maisons de l'espoir (1944-1960)*, Parijs, Les Belles Lettres , 2000

HEID Ludger en PAUCKER Arnold (ed.), *Juden und deutsche Arbeiterbewegung bis 1933.*

Soziale Utopien und religiöse-kulturelle Traditionen, London / Duisburg / Tübingen, Leo Baeck Institute / Steinheim Institute/ J.C.B. Mohr, 1992

HILL Deborah, *Holocaust Museum Houston High School Social Studies Trunk*, Houston, Holocaust Museum Houston, s.d.

HÖRBST Kurt, *Überlebt. Menschenbilder - Lagerbilder*, Weitra, publication PN°1 - Verlag der Provinz, s.d.

HOROWITZ Bernhard, HOROWITZ Laura en POMERANZ Edith, *Stimmen der Nacht. Gedichte aus der Deportation in Transnistrien 1941-1944*, Konstanz, Hartung-Gorre Verlag, 2000

HOWARD Dick, *De Marx à Kant*, Parijs, puf, 1995

HUB Ulrich, *Fräulein Braun. Ein Stück für eine Schauspielerin und einen deutschen Schäferhund*, Frankfurt am Main, Verlag der Autoren, 1995

HUND Wulf D., *Zigeunerbilder. Schnittmuster rassistischer Ideologie*, Duisburg, Duisburger Institut für Sprach- und Sozialforschung DISS, 2000

IGOUNET Valérie, *Histoire du négationnisme en France*, Parijs, Seuil, 2000

IOANID Radu (voorwoord : Elie Wiesel), *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940-1944*, Chicago, Ivan R. Dee, 2000

JACOBEIT Sigrid en PHILIPP Grit, *Ravensbrück. Beiträge zur Geschichte des Frauen-Konzentrationslagers*, Berlijn, Hentrich, 1997

JOHNSON Eric A., *Nazi terreur. Gestapo, joden en gewone Duitsers*, Antwerpen, Icarus / De Bezige Bij, 2000

KANIUK Yoram, *Il commanda l'Exodus*, Parijs, Fayard, 2000

KANIUK Yoram, *Exodus. De odysee van een commandant*, Amsterdam, Meulenhoff, 2000.

Dit boek is de getuigenis van Jossi Harel, de kapitein van de Exodus. Op 18 juli 1947 bracht hij met zijn schip 4515 mensen, joden die de vervolgingen en de concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd, naar het beloofde land, Israël. Aangekomen in Haifa werd hij door de Britten verzocht rechtsomkeer te maken. Uiteindelijk belandden de meeste van de mensen in een vluchtelingenkamp in Duitsland. Deze gebeurtenis heeft de publieke opinie diep geschokt. Jossi Harel heeft gedurende vijftig jaar gezwegen. Nu komt hij naar buiten en spreekt hij over een zwarte bladzijde in de geschiedenis van de internationale gemeenschap.

KAPLAN Marion A., *Between Dignity and Despair. Jewish Life in Nazi Germany*, New York / Oxford, Oxford University Press, 1998

KNOPP Guido, *Les complices d'Hitler*, Parijs, Jacques Grancher, 1999

KNOPPER Françoise en MERLIO Gilbert, *Le National-socialisme : une révolution*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 1997

KOLIN Andrew, *One family : before and during the Holocaust*, s.l., University Press of America, 2000

KONOPNICKI Guy, *Le jour où Haider...*, Monaco, du Rocher, 2000

KREIS Georg en MÜLLER Bertrand (ed.), *Allgemeine Geschichtsforschende Gesellschaft der Schweiz, Die Schweiz und der Zweite Weltkrieg. La Suisse et la Seconde Guerre mondiale*, Basel, Schwabe & Co. AG, 1997

LANGER Lawrence L., *Preempting the Holocaust*, New Haven / London, Yale Univ. Press, 1998

LE GOFF Jaques, *Patrimoines et passions identitaires*, Parijs, Fayard, 1998

LE PIRONNEC Jean, *Les signes du destin. Matricule 13842 IB*, Parijs, Editions des écrivains, 1999

LEBEAU Paul, *Etty Hillesum. Een spirituele zoektocht. Amsterdam 1941 - Auschwitz 1943*, Tiel / Baarn, Lannoo / Ten Have, 1999

In juni 1942, toen de eerste tekenen van de jodenuitroeiing in Nederland zichtbaar werden, schreef een jonge vrouw van 27 op haar kamertje : „ Soms is het me, of ik er geen recht op heb het alleen te houden, of ik in dit kleine stukje geschiedenis van de mensheid een van de vele ontvangtoestellen ben, die verder moet zenden». De boodschap die zij geregeld aan eenvoudige school-schriftjes toevertrouwde, raakt ons vandaag des te dieper omdat ze op bijna miraculeuze wijze een halve eeuw stilte overleefde. Pas in 1981 werden er uittreksels uit gepubliceerd. Ze werden later in veertien talen vertaald. Zo maakte iedereen kennis met wat niet alleen behoort tot het beste wat er in Nederland en misschien zelfs daarbuiten geschreven is’, maar ook met een bijzondere aangrijpende innerlijke zoektocht. Etty Hillesum had daarvan al een voorgevoel, voor ze op 15 september 1943 verdween in de tragische anonimiteit van Auschwitz: «Iemand zal toch moeten overleven om te getuigen dat God nog leefde in een tijd als de onze. En waarom zou ik die getuige niet zijn?»

In haar zeer persoonlijke getuigenis heeft zij een eigen taal ontwikkeld, zonder uitdrukkelijke verwijzingen naar om het even welke confessionele traditie. Haar werk is ook buitengewoon modern en loopt vooruit op wat men vele jaren later de ‘theologie na Auschwitz’ zou noemen.

LEVY Paul, Elie Bloch. *Etre juif sous l’occupation*, La Crèche, Geste Editions, 1999

LICHTENSTEIN Rachel en SINCLAIR Iain, *Rodinsky's kamer*, Amsterdam, Meulenhoff, 1999

LIEBRECHT Savyon, *Ein Mann und eine Frau und ein Mann*, München, dtv, 2000

LINDEPERG Sylvie, *Les écrans de l'ombre. La Seconde Guerre mondiale dans le cinéma français (1944-1969)*, Parijs, CNRS Editions, 1997

LUTZ Felix Philipp, *Das Geschichtsbewußtsein der Deutschen*, Köln, Böhlau, 2000

MAALOUF Amin, *Les identités meurtrières*, Parijs, Bernard Grasset,

MANN Thomas, *Les Exigences du jour*, Parijs, Grasset, 1976

MARTINI Carlo M., *Auschwitz et le Silence de la Croix*, Saint- Maurice (Zwisterland), Saint- Augustin, 1999

MATHOT René, *Au ravin de loup. Hitler en Belgique et en France. Mai-juin 1940*, Brussel, Racine, 2000

Michman Dan (ed.), *Belgium and the Holocaust*, Jerusalem, Yad Vashem, 1998

MIEP Gies, GOLD Alison Leslie, *Shoah. Pièce de théâtre du cycle du Théâtre du GPA*

(*Elle s'appelait Anne Frank*), s.l., s.d.

MIQUEL Pierre, 39-45. *1000 photographies inédites*, Sté Nlle, du Chêne, 1999

MOURIAUX René, *Fascismes. Un siècle mis en abîme. Mauvais temps. Débats et combats contre le fascisme et pour la démocratie*, Parijs, Syllepse, 2000

MYFTIU Mehmet, *Léka un enfant partisan. De Tirana au camp de Pristina*, Montricher, Noir sur Blanc, 1999

NEWMAN, *Swiss wartime work camps. A collection of eyewitness. Testimonies 1940-1945*, Zurich, NZZ Verlag - Verlag Neue Zürcher Zeitung, 1999

OTT Ulrich en PFÄFFLIN Friedrich (ed.), *Karl Kraus*, Marbach am Neckar, Deutsche Schillergesellschaft Marbach am Neckar, 1999

PAUWELS Jacques R., *De mythe van de «goede oorlog». Amerika en de Tweede Wereldoorlog*, Berchem, EPO, 2000

PESKINE Brigitte, *Buena Familia*, Parijs, NIL , 2000

PICK Milos, *Verstehen und nicht vergessen. Durch Theresienstadt, Auschwitz und Buchenwald - Meuselwitz. Jüdische Schicksale in Böhmen 1938 - 1945*, Konstanz, Hartung- Gorre Verlag, 2000

POTUCKOVA - TAUSSIGOVA Jarmila, *Die Taussigs. Jüdische Familien- und Leidensgeschichte in Böhmen und Mähren 1909 - 1989*, Konstanz, Hartung- Gorre Verlag, 2000

PROST Antoine, *Douze leçons sur l'histoire*, Parijs, Seuil, 1996

RABINOVITCH Gérard, *Questions sur la Shoah*, Toulouse, Milan Les Essentiels, 2000

RAJK Klara, *Den Kampfgeist nie verloren. Jüdische Schicksale in Ungarn 1910- 1999*, Konstanz, Hartung- Gorre Verlag, 2000

RAJSFUS Maurice, *De la victoire à la débâcle 1919 - 1940*, Parijs, cherche midi, 2000

RAWICZ Piotr, *Le sang du ciel*, Parijs, Gallimard, 1961

REICH-RANICKI Marcel, *Mijn leven*, Amsterdam, Uitgeverij Bert Backer, 2000

RICHARD Lionel, *D'où vient Adolf Hitler. Tentative de démythification*, Parijs, Autrement (Mémoires), 2000

RICOEUR Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Parijs, Seuil, 2000

RITTNER Carol, SMITH Stephen D. en STEINFELDT Irena, *The Holocaust and the christian world. Reflections on the past challenges for the future*, Londres, Kuperard, 2000

ROBIN Régine, *L'immense fatigue des pierres*, Montreal, XYZ (Romanichels Poche), 1999

ROTH Joseph, *Automne à Berlin*, Parijs, La Quinzaine, 2000

RUDA Nava, *Zum ewigen Andenken. Erinnerungen eines Mädchens aus dem Ghetto Lwow. Jüdische Familiengeschichte 1899 - 1999*, Konstanz, Hartung - Gorre Verlag, 2000

SCHAD Martha, *Ludwig II.*, München, dtv, 2000

SCHIFF Tobias, *Retour sur un lieu que je n'ai jamais quitté*, Parijs, Benoît Jacob, 2000

SCHREIBER Marion, *Stille Rebellen : Der Überfall auf den 20. Deportationszug nach Auschwitz*, Berlijn, Aufbau, 2000

SINGER Katie , *Een volmaakt gebroken hart*, s.l., s.d.

STEIN Edith, *La puissance de la croix. Anthologie*, Montrouge, Nouvelle Cité, 1982

STYNEN Ludo en VAN PETEGHEM Sylvia, *In oorlogsnood. Virginie Lovelings dagboek (1914-1918)*, Gent, Koninklijke Academie voor de Nederlandse Taal en Letterkunde, 1999

Dit oorlogsdagboek van Virginie Loveling, een 78-jarige schrijfster, is fascinerende lectuur met zowel autobiografische als documentaire waarde. Ze beschrijft op evocatieve manier de gruwelijkheid van de Eerste Wereldoorlog zoals die door de burgerbevolking werd ervaren. Ze evoceert haar eigen leed dat ze in het niets ziet verzinken naast het leed van anderen, naast het wereldleed. Het is een bijzonder lijvig boek dat de vergelijking met Lovelings beste boeken niet hoeft te vrezen.

SULTANO Gloria, *Wie geistiges Kokain... Mode unterm Hakenkreuz*, Wenen, Vlg. f. Gesellschaftskritik, 1995

TEWES Ludger, *Frankreich in der Besatzungszeit 1940 - 1943. Die Sicht deutscher Augenzeugen*, Bonn, Bouvier, 1998

THIBAUT Richard en LOUPIAC Charlotte, *Itinéraire clandestin dans la France occupée (1940-1944)*, Biarritz, Atlantica, 1999

TODOROV Tzvetan, *Facing the Genocide. Moral Life in the Concentration Camps*, London, Phoenix, 1999

TRIMBUR Dominique, *De la Shoah à la réconciliation? La question des relations RFA - Israël (1949 - 1956)*, Parijs, CNRS, 2000

VAÏSSE Maurice (dir.), *Mai - Juin 1940. Défaite française, victoire allemande, sous l'oeil des historiens étrangers*, Parijs, autrement, 2000

VAN BEEK Flory A., *Aangrijpende memoires over vervolging en overlevingsdrang tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, Arena, 2000

Dit boek is een persoonlijke getuigenis. Flory A. Van Beek werd als joods meisje overvallen door de mededogenloze bezetting van de nazi's in Nederland. Toen de oorlogsdreiging steeds heviger werd, besloot ze samen met

haar Duits-joodse verloofde Felix per schip naar de Nieuwe Wereld te vluchten. Voor de kust van Engeland torpedeerden de Duitsers het schip : Flory en Felix overleefden de ramp en na een herstelperiode keerden ze terug naar Nederland. Daar was de vervolging van de joden op gang gekomen en voor Flory braken angstige tijden aan.

Flory overleefde de oorlog. Ook haar documenten, brieven en foto's. Een halve eeuw later beslist ze te spreken en haar verhaal toe te vertrouwen aan het papier. Ze emigreerde in 1948 naar Amerika.

VAN THIJN, Ed. *Het verhaal*. Amsterdam, Meulenhoff, 2000.

*Dit boek is de getuigenis van Ed van Thijn. Hij overleefde de oorlog dankzij achttien verschillende onderduikadressen. Tweemaal belandde hij in Westerbork. Hij vertelde dit verhaal voor het eerst aan Jacques Presser, die het verwerkte in zijn boek *Ondergang*, als een anonieme getuigenis. Nu vertelt Ed van Thijn eindelijk zelf : over het joodse gezin waarin hij opgroeide en waarvoor na de oorlog elke verwijzing naar het jodendom taboe was, over de plotselinge materiële welstand en de pijnlijke echtscheiding van zijn ouders. Hij schetst een ontroerend portret van een moeder die getraumatiseerd is door haar oorlogservaringen, en van een vader die via Ajax de band met zijn zoon weet te behouden.*

Maar Het verhaal is vooral het relaas van een jongen die met niemand kan praten over wat hem overkomen is, een verhaal van ziekte en doorzettingsvermogen, van zoeken naar een joodse identiteit, van politieke bewustwording. Want in dit boek komen ook van Thijns keuze voor de sociaal-democratie en de beginperiode van zijn politieke loopbaan ter sprake.

Met Het Verhaal heeft Ed van Thijn een persoonlijk, vaak schrijnend boek geschreven, waarin de na-oorlogse verwerking van de oorlogservaringen een prominente plaats inneemt. Het Verhaal is moedig, intiem en aangrijpend.

VARON Laura, *The juderia. A holocaust survivor's tribute to the Jewish community of Rhodes*, Westport / London, Praeger, 1999

VOGEL Loden, *Dagboek uit een kamp*, Amsterdam, Prometheus, 2000

VOS Ida, *De lachende engel*, Amsterdam, Leopold, 2000

Bij toeval maakt Laurens Beemsterboer in 1954 kennis met Maarten Schilder, een oude man die tekenleraar is geweest en een heleboel weet over de Tweede Wereldoorlog. Laurens is in de oorlog geboren, in 1941. Zijn vader heeft hij nooit gekend, en zijn moeder wil daar niet over praten. Vreemd genoeg lijkt Maarten Schilder er meer van te weten...

Langzamerhand komt Laurens erachter dat zijn oude vriend in het verzet zat en kinderlevens heeft gered. Ook de sluiert die over zijn eigen verleden ligt, wordt stukje bij beetje opgetild. En dat verleden gaat heel ver terug : tot bijna in de Middeleeuwen.

Ida Vos, die grote bekendheid kreeg door haar boeken over joodse kinderen in de Tweede Wereldoorlog, heeft zich verdiept in de geschiedenis van de Marranen, en die verwerkt in een spannend en ontroerend verhaal over een Alkmaarse jongen en over een vrouw die in de 16e eeuw als heks werd beschouwd.

WIEHN Erhard Roy (ed.), *Camp de Gurs 1940. Zur Deportation der Juden aus Südwestdeutschland. 60 Jahre danach zum Gedenken*, Konstanz, Hartung - Gorre Verlag, 2000

WIESEL Elie en DE SAINT CHERON Michaël, *Le Mal et l'Exil. Dix ans après*, Montrouge, Nouvelle Cité, 1999

WILTZER Pierre- Marcel, *Sous les feux croisés. Parole de Préfet*, Chambéry, Comp'act, 1999

WISTRICH Robert S. (ed.), *The Left Against Zion*, London, Vallentine, Mitchell & Co.ltd, 1979

WITTGENSTEIN Ludwig, *Remarques sur le Rameau d'Or de Frazer*, s.l., l' Age d' Homme, 1982

WOJAK Irmtrud en HAYES Peter, «*Arisierung*» im Nationalsozialismus. *Volksgemeinschaft, Raub und Gedächtnis*, Frankfurt / New York, Campus, s.d.

WOLLER Hans, *Rom, 28. Oktober 1922. Die faschistische Herausforderung*, München, dtv, 1999

ZANGWILL Israël, *Reveurs du Ghetto II*, Brussel, Editions Complexe, 2000

ZYTNICKI Colette, *Les Juifs à Toulouse entre 1945 et 1970. Une communauté toujours recommencée*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail PUM, 1998